

ВЕРА КИРКОВА

**ОТНОСНО
ГОЛИЯ БРАЗИЛСКИ ИНДИАНЕЦ**

**ПОЗОВАВАНЕТО НА ГОЛОТАТА НА БРАЗИЛСКИЯ ИНДИАНЕЦ
КАТО МАНИПУЛАТИВНА ТЕХНИКА НА ПОРТУГАЛСКАТА
КОЛОНИЗАТОРСКА ПОЛИТИКА В БРАЗИЛИЯ ПРЕЗ XVI ВЕК**

(По португалски свидетелски информативни текстове от XVI век)

VERA KIRKOVA

**ABOUT
THE NAKED BRAZILIAN INDIAN**

**PREMISING ON THE NUDITY OF THE BRAZILIAN INDIAN
AS A MANIPULATIVE TECHNIQUE OF THE PORTUGUESE
COLONIZATION POLICY IN BRAZIL DURING THE 16th CENTURY**

(According to Portuguese witness informative texts from the 16th century)

Sofia • 2021

Prof. Marin Drinov Publishing House
of Bulgarian Academy of Sciences

ВЕРА КИРКОВА

**ОТНОСНО
ГОЛИЯ БРАЗИЛСКИ ИНДИАНЕЦ**

**ПОЗОВАВАНЕТО НА ГОЛОТАТА НА БРАЗИЛСКИЯ ИНДИАНЕЦ
КАТО МАНИПУЛАТИВНА ТЕХНИКА НА ПОРТУГАЛСКАТА
КОЛОНИЗАТОРСКА ПОЛИТИКА В БРАЗИЛИЯ ПРЕЗ XVI ВЕК**

(По португалски свидетелски информативни текстове от XVI век)

София • 2021

Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“

*На колегите специалисти
и на любителите неспециалисти,
с които споделяме страстита
да четем отвъд написаното,
за да видим отвъд видимото...*

Рецензенти: проф. д.ф.н. д-р хон. к. Стефана Димитрова
проф. д.ф.н. Евгения Вучева-Йорданова
проф. д.ист.н. Щелиян Щерионов
проф. д-р Даниела Кох-Кожухарова
доц. д-р Донка Мангачева

На корицата: *Нобрега и неговите събратя*, 1843 г., Мануел Жоаким Корте Реал (началото на XIX в. – 5 септ. 1848 г.), Национален музей за изящни изкуства, Рио де Жанейро, Бразилия

© Вера Георгиева Киркова-Жекова, автор, 2021
© София Любомирова Попйорданова, художник на корицата, 2021
© Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 2021

ISBN 978-619-245-132-5

Не търсим нови светове, а огледала.

Станислав Лем, „Соларис“

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДВАРИТЕЛНИ БЕЛЕЖКИ	11
УВОД	13
1. Езикът – израз на култура	13
2. Същност на изследването, избор на темата и актуалност на подхода към нея	15
3. Очаквани резултати	20
4. Фактическа ситуация, пишещи и текстове. Открояване на научния проблем	21
5. Обект на изследването. Цел и задачи	26
6. Методология	28
7. Корпус и езиков материал	29
8. Структура	32
ПЪРВА ЧАСТ	35
<i>Първа глава</i>	
ПАНОРАМА НА ЕПОХАТА	37
1. „Бразилската история се изгражда посредством документи“	37
2. Откриването на Бразилия	40
3. Португалска териториална и културна експанзия	44
<i>Втора глава</i>	
СЪЩНОСТ И ОПИСАНИЕ НА РАЗГЛЕДАННИТЕ ДОКУМЕНТИ – ТЯХНАТА РОЛЯ, АВТОРСТВО, ЦЕЛИ И ПОДХОДИ	47
1. Многостранната роля на португалските информативни текстове, свързани с откриването и опознаването на „Бразилската земя“	47

2. Видове португалски (и някои непортугалски) информативни текстове от XVI век	52
2.1. Светски информативни текстове	52
2.1.1. Бразилецът от „Писмото на Перо Ваш де Каминя до крал дон Мануел I“ (<i>A Carta de Pero Vaz de Caminha a el-rei D. Manuel I</i> , 1500)	53
2.1.2. „Писмото на Майстър Жоао“ (<i>A Carta do Mestre João</i> , 1500)	63
2.1.3. „Съобщение от анонимния моряк“ (<i>Relação do Piloto Anónimo</i> , 1500)	64
2.1.4. „Дневник на плаването“ от Перо Лопеш де Соуза (<i>Diário de Navegação de Pero Lopes de Sousa, escrivão do primeiro grupo colonizador</i> , 1530 – 1532)	66
2.1.5. Перо де Магалаиш Гандаво и представата за бразилския индианец седемдесетилетия след първата среща	70
2.1.6. Габриел Соареш де Соуза и представата за бразилският туземец от последните десетилетия на XVI век в „Описателен трактат за Бразилия от 1587 г.“ (<i>Tratado Descritivo do Brasil em 1587 de Gabriel Soares de Sousa</i>)	77
2.1.7. Непортугалски автори	87
2.1.8. Случаят „Колумб“	89
2.2. Мисионерски информативни текстове	91
2.2.1. Влиянието на португалските мисии и мисионери в Бразилия през XVI век	91
2.2.2. Отец Мануел да Нобрега и отец Жозе де Аншиета – знакови фигури на мисионерското дело в Бразилия през първия век на катехизацията	93
3. Основни акценти при интерпретиране на голотата на индианца	100
ВТОРА ЧАСТ	101

Първа глава

ЕЗИКОВО ЕКСПЛОАТИРАНЕ НА ГОЛОТАТА НА БРАЗИЛСКИТЕ ИНДИАНЦИ В ПОРТУГАЛСКИТЕ СВИДЕТЕЛСКИ ИНФОРМАТИВНИ ТЕКСТОВЕ ОТ XVI ВЕК. ПРЕДПОСТАВКИ И ПОДХОД	103
1. Голотата на бразилския индианец в контекста на португалските колонизаторски мисии	103
2. Агресатите на португалските свидетелски документи през XVI век	105

3. Езикът на свидетелските информативни текстове от XVI век	106
3.1. Неутрална лексика, свързана с голотата	107
3.2. Емоционално-експресивна и образна лексика	108
3.3. Неологизми	111
3.4. Изразни средства и стилови похвати	111
3.5. Фрагменти с дескриптивна и оценъчна функция	112
<i>Втора глава</i>	
ЕЗИКОВАТА МАНИПУЛАЦИЯ В ПОРТУГАЛСКАТА ИНФОРМАТИВНА ДОКУМЕНТАЛИСТИКА ОТ XVI ВЕК	116
1. Аргументация. От аргументация към манипулация. Аргументацията като средство за манипулация в португалските информативни документи за Бразилия от XVI век	116
2. Езикова манипулация	123
2.1. Манипулация, истина, лъжа, демагогия	123
2.2. Езикова манипулация, доверие, убеждаване. „Рекламата“ на Новия свят	130
3. Манипулацията като информационно въздействие с помощта на убеждаващата аргументация	138
4. Езиково манипулиране на голотата на бразилски индианец в португалските свидетелски информативни текстове от XVI век	153
4.1. Фрагмент от езиковата картина на Новия свят, изградена посредством информативната документалистика от XVI век – приопокриване, наслагване и промяна на манипулираните картини на света, създавани от различните автори	153
4.2. Динамиката на езиково манипулирания образ на голия бразилски индианец от XVI век – доказателство за влиянието на езиковата картина върху концептуалната картина на света	160
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	166
ПРИЛОЖЕНИЯ	173
<i>Приложение 1</i>	
ИСТОРИЧЕСКИ И ГЕОПОЛИТИЧЕСКИ КОНТЕКСТ ПО ВРЕМЕ НА ОТКРИВАНЕТО НА БРАЗИЛИЯ	175

Приложение 2

ОБЛЕКЛО И ГОЛОТА – КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКИ ДАННИ И ПОРТУГАЛСКИ КОНТЕКСТ	178
1. Културно-историческо значение и символика на голотата	178
2. Португалското облекло през XV и XVI век. Законодателство, уреждащо облеклото в Португалия през XV и XVI век	180
ЛИТЕРАТУРА	184
Цитирана литература	184
Допълнителна литература	191
Експертирани източници	196

ПРЕДВАРИТЕЛНИ БЕЛЕЖКИ

Тези предварителни бележки очертават накратко историята на проблема, както и защо и как се стигна до поставянето и разглеждането му. Пояснява се как бе избрана темата и как последователно бе направен опит да се изследва изчерпателно, за да се формулира тезата, че в португалските свидетелски информативни текстове от XVI в. позоваването на голотата на бразилския индианец преследва определени цели и може да се разглежда като манипулативна техника на португалската колонизаторска политика в Бразилия.

Идеята за проучването на лансираната и наложена пред света представа за бразилския туземец от страна на португалските мореплаватели, колонизатори и мисионери при откриването на Новия континент (на какво се гради и доколко мнението е еднозначно), макар и малко дифузна, се зароди преди години, когато сложно съчленение на обстоятелствата доведе до необходимостта да проведе лекционен курс по бразилска литература, въвеждащ посредством разглежданите текстове в полагането на основите и формирането на бразилската културна действителност в първите векове след откриването на Бразилия. Проектът налагаше неизбежното комплексно разглеждане на избраната тематика и интегрирането на сложни исторически, политически, социални, културо-ведески, антропологически, психологически, когнитивни и прочее аспекти на световнозначими явления. Всички те са с безспорна стойност и при интерпретирането на свидетелските текстове. Избраната тема се симуира в областта на лингвокултурологията, като още при самото ѝ поставяне се търси пресечната точка с други области на научното познание, които биха могли да осветлят основните проблеми, решавани в хода на работата.

В центъра на изследването е голият бразилски индианец – по-скоро спорен образ, отколкото ясно проявен, представен пред Европа и света от португалските мореплаватели, отразили писмено ранния колонизационен процес, по начин, който съответства на техните възприятия и целеви интерпретации, движещ се плавно или рязко от една крайност в друга в зависимост от фактори, нямащи нищо общо с обективните му характеристики. В описанията и анализите на външния вид и поведението на туземца от новите земи често се срещат манипулативни техники, които ще бъдат основният обект на анализ.

Разгледани са и някои относително по-странични текстове¹, но те са съществени за характеризирането на историческия контекст, както и за внасянето на яснота при извеждането на общите тенденции, в които се оглежда цялото общество. Авторите на използваните в корпуса текстове не са професионални историци, нито са писатели (често е било достатъчно просто да умелят да пишат), но с нужната подготовка или без такава са очевидци и свидетели от първа ръка, които ни въвеждат в тогавашната реалност. Те са преките наблюдатели, документиращи процесите по формирането на новото колониално общество в Бразилия като неизменна част от разпростиращата своеето териториално, политическо, културно и духовно влияние Португалска империя.

И така, представеното интердисциплинарно изследване не е плод на внезапно хрумване, а има зад себе си дълготраен интерес и предистория, обхващаща разноаспектно научно търсене с внимание към отделните сегменти, подплатени с библиография и консултирани със специалисти и познавачи на материала в съответните области в България, Португалия и Бразилия.

---

¹ Пог „по-странични текстове“ се имат предвид текстовете, които са пряко свързани с корабоплаването, с напредването на експедициите по море. Те са навигационни и утилитарни и в значително по-слаба степен илюстрират засегнатата антропологична тематика заради осъдното количесство примери, отнасящи се до подобно общуване и междукултурни проявления.

УВОД

1. Езикът – израз на култура

1.1. Филология и култура – синергия и свръхединство. Интердисциплинарността на настоящото изследване по естествен път наложи да се разгледат на първо място някои основни понятия от сферата на хуманитарните науки. Правдивото осмисляне на такива фундаментални и клучови термини като „филология“ и „култура“, на тяхното разделяне и разклоняване през вековете и последващо преплитане и преоткриване изисква задължително връщане към корените, за да се осмислят взаимовръзките и взаимодействията им най-вече при работата с конкретни исторически текстове. В този смисъл поставянето на въпросите, свързани с конструирането на образа на бразилския индианец от XVI в., чиито отговори изглеждат нееднозначни, изисква да се направи крачка назад.

Ще започна с културата. В действителност е съвсем лесно да се определи, че почти всичко е култура. Култура представлява цялото единство от духовни и материални постижения на човечеството при неговата еволюция. Също така е и стадий на обществено-политическия и интелектуален живот от гаден период. Днес, според „Енциклопедията по психология и поведенческа наука“ на Крейгхед и Немероф (2008: 557), културата може да се разглежда и като източник, и като продукт на човешкото поведение. В посочената енциклопедия се отбележва, че „всеки човек има уникални, специфични биологични заложби и израства в конкретна биологична и културна среда, споделяйки с други хора нагласи, начин на действие и общуване, начини на обличане и видове храна, форми на управление, определени умения, език и религиозни традиции. Много от големите сложни общности съдържат различни култури“.

Филологията също се подчинява на своята историческа и освен на своята културно-историческа еволюция. По думите на Вашконселош (1911 – 1913: 126): „Филологията винаги трябва да се занимава и с история, да се върне назад към корените и произхода, към първичните елементи“.

В днешно време филологията се връща към синергетичния подхod и категорично противостои на простото изучаване на езика. Търси комплексността на цялото единство от дисциплини в синхрония и диахрония, неделимо и от същността на културния, исторически и социалния контекст. В практическата работа с оригинални текстове навлизаме в антропокултурните аспекти на човешките взаимодействия, бит, нрави и традиции (писани или не), които са в непрекъснато развитие.

1.2. Лингвокултурология. Поради факта, че настоящото изследване е поставено на лингвокултурологична основа, би било добре накратко да се маркира и същината на този набиращ все по-голяма популярност интердисциплинарен научен отрасъл като естествен резултат от търсенето на по-широк поглед за разбирането на различни страни от действителността, свързани с обществото, културата и човека като основен съзидател на това единство. Като подобласт от езикознанието, възникнала при спояването на лингвистиката с културологията (вж. Маслова 2001), лингвокултурологията изследва проявленията на културата на народите, отразени и закрепени в езика.

От самото начало филологията е неразрывно свързана с културата и през целия си исторически развой гъвете се допълват и взаимно проникват. Въпреки множеството интерпретации и описание на научната сфера на действие на лингвокултурологията като най-общи и обединяващи изпъкват определенията на Лучинина и Красных. Според Лучинина (2004: 238 – 243) лингвокултурологичните изследвания се занимават с изучаването на езиковите явления в тяхната неразрывна връзка с културата, а езикът се разглежда като нещо зависимо от достигнатото ниво на познание в даден социум, докато Красных (2002: 12) от своя страна определя лингвокултурологията като дисциплина, изучаваща отражението и фиксирането на културата в езика и дискурса, бидејки непосредствено свързана с изучаването на националната картина на света. Тези определения до голяма степен стъпват и на хипотезата на Сапир и Уорф за линг-

Вистичната относителност, според която лингвокултурологията е цялостно теоретико-исследователно изследване на обектите като функциониращи системи от културни ценности, отразени в езика, където основен обект на изследване е взаимовръзката на култура-та и езика в процеса на неговото използване, както и отражението на културните ценности на даден социум върху езика, а предмет на дисциплината – всичко, което съставлява езиковата картина на света (Вж. Воробьев 1997: 32).

Подходите на лингвокултурологията вече все по-кастегорично се прилагат в изследването на междукултурната комуникация, усвояването на втори език, приложната лингвистика и гр. В руските научни среди дори възниква и лингвостранознанието като отрасъл на развиващата се необходимост от интердисциплинарен поглед, който да обедини някои специфики на познанието, непроявяващи се самостоятелно. Според Маслова (2001: 5 – 18), тъй като именно езикът служи за натрупване и съхранение на културнозначима информация, а в определени единици за съвременните носители на езика тази информация е имплицитна, скрита от векове наред противни трансформации, то тя може да бъде извлечена само опосредствано. Критици също не липсват, но скептичността е единствено по отношение на пръката зависимост на културама от езиковите структури (Вж. Павлова 2013). При оценката на влиянието на културама с нейните колективни и индивидуални специфики върху проявените и отразените в езика и посредством езика явления няма съществени разминавания, а както е видно, вариациите са единствено в дефинициите.

2. Същност на изследването, избор на темата и актуалност на подхода към нея

2.1. Същност на изследването. Изследването е посветено на изучаването на езиковия образ на бразилския индианец от XVI в., изграден чрез писаните в периода информативни текстове *за* и *от* новооткритата бразилска територия – преки свидетелства на португалските очевидци: откриватели, мореплаватели, заселници, колонизатори и мисионери йезуити. В тях се разглеждат особеностите и езиковото отражение на такова фундаментално и общозначимо понятие, изпълнено с дълбока символика, каквото

е „голотата“, позоваването и манипулирането на която ловко и целесърдечно служи на имперската колонизаторска политика на португалците ту в една, ту в друга посока (често коренно противоположни и несъвместими наглед, но винаги подчинени на крайната цел за могъщество чрез увеличаване на броя на поданиците и последващ контрол над тях). Въз основа на описанията, съдържащи се в текстовете, в които присъстват множество позовавания на голотата, се насаждат крайни представи за бразилския туземец, отразяващи спецификата на провежданата през XVI в. пред света португалска политика за народите.

2.2. Избор на темата и актуалност на подхода към нея. Разбуждането на неразбуждените загадки за живота на племена и народи със струващ ни се по-особен цивилизационен и културен модел, разграничаването на митовете и фактите или новото им интерпретиране поддържат интереса към тях вечно жив, а темата – вечно отворена. Като цяло представата за индианските общности в Бразилия, на които португалските колонизатори се настъпват по време на Великите географски откриятия, и в частност за бразилския индианец с неговия външен вид, начин на живот и странни привички пет века по-късно, в наши дни, се оказва стереотипизирана и почти не се поставя под съмнение какъв точно е бил въпросният туземец. Всеки е чувал за индианците, всеки си ги представя по някакъв начин, категоризира ги, причислява ги към определени групи, приема ги или ги отхвърля и даже не се и замисля защо, откъде и как е извлечен този образ, както и на какво се основава той и какви са първоизточниците на информацията за създадената обща представа за него.

Въщност темите, засягащи междукултурния сблъсък и взаимното опознаване с другия, с различния, са непреходни, винаги интригуващи, винаги подлежащи на нов, поне още един поглед. И колкото по-отдалечени във времето и пространството са тези събития, толкова повече екзотиката при подобно отдалечаване претворява фактите, свързани с другостта на непривичните трагедии и схващания, под формата на митове и легенди, особено интересни при обществата с по-различни културни традиции. Такъв е случаят и с откриването на Бразилия. Удивителен момент на междукултурен сблъсък, откъдето и да го погледнем. С една еволюираща и обогатяваща се представа за индианеца, която се лъшка между две крайности – от идеализирането му като човек от раиските гради-

ни с характерната за него съвършена невинност и чистота до демонизирането му като злонамерено войнствен дивак и човекоядец² със страховити навици и ритуали и отблъскващи сексуални практики. А тази представа, впоследствие пренесена и експлоатирана наготово според обстоятелствата, търпи сериозно развитие през целия XVI век благодарение на разказите на очевидци. И тъй като всяка история, по-късно предавана и препредавана, малко или много се видоизменя, за всеки, воден от научноизследователско желание да подходи обективно и да добие максимално неизкривена идея за това какво реално се е случило, тъкмо свидетелските информативни текстове от първа ръка представляват безспорна ценност.

Така на пресечната точка между различните лекционни дисциплини (*Цивилизация на Португалия, История на португалския език и култура, Бразилска литература*), които обхващат преподавателската ми дейност и проучванията ми в сферата на португалоезичните култури, се озова интересът към откриването на Бразилия и особено към извеждането на бразилския индианец на световната сцена: първите моменти; междукултурния сблъсък; изненадата при срещата между европеца и туземеца от новооткрития континент – събитие от абсолютна значимост във всеки един аспект на човешките занимания и познания. Съвсем естествено и закономерно се избистри въпросът: „Какъв е бил индианецът?“. Мненията, на които се наарьках, бяха коренно противоположни, вариращи от определенията „наивен и чист“ до „неукротимо кръвожаден“. В крайна сметка добронамерен и благоразположен ли е бил, или враждебен дивак? С какво и как е впечатлил новоошлиите португалски колонизатори? Как точно се е изграждала представата за него? Огромното предимство в този случай е, че първата среща е била документирана. Има сведения, има очевидци. Макар и относително осъдъни,

---

² В източници по темата гумата „човекоядец“ се среща и като „канибал“, и като „антропофаг“ (вж. Арнт 1997). Макар привидно значението им да съвпада, с времето те добиват различен смисъл: докато канибалът яде себеподобни с цел да задоволи глада си, то практикуващият антропофагия ритуално погълща пълната на врага си, за да вземе силата му, или на празник приема частици от тленните останки на въжен за племето покойник, вярвајки, че така умрелят ще пребъде в мялото на живия. Тъй като не става ясно доколко първите свидетели са успявали да отселят различните практики, в работата се използват и двете названия.

текстовете, отразяващи пионерската дейност на португалците през първия век на колонизирането на Бразилия, дават информация от първа ръка за това какъв е бил индианецът. Но колкото повече проучвах тези текстове, толкова по-сложен изглеждаше въпросът. Единственото, което със сигурност можеше да се каже въз основа на тях, беше, че индианецът е бил гол. Голяма част от останалите наблюдения бяха на базата на изводи, направени върху факта, че е бил гол. Например описаното от Перо Ваш де Каминя (1500) при самото откриване на Бразилия³:

Ходят голи, без да се покриват с нищо. Изобщо не се притесняват да си показват срамотиите, сякаш си показват лицето. [...] Телата им са толкова чисти и така егри, и така хубави, че повече няма накъде. [...] Невинността на тези хора е такава, че гори на Адам не би могла да е по-голяма [...] Толкова чисти хора, стига да можехме да разбираем техния език и те – нашия, Веднага биха станали християни, тъй като видимо не принадлежат към никоя Вяра. [...] Струва ми се, че най-прекрасният плод, който може да се извлече, е да се спаси този народ. И това трябва да бъде първото семе, което Ваше Величество да хвърли тук, [...] да разпростре нашата Вяра!

В първия момент голотата е основание за португалците да вярват, че индианците са чисти и непокварени, защото ходят голи. Тази невинност ще ги превърне в отлични християни в подчинение на португалската корона. Впоследствие, разглеждайки хронологично другите откривателски документи, стигаме до мисионерите йезуити, например до отец Нобрега (1549: 74), ярък представител на процеса на осъзнаното християнизиране на индианците, където оценката на голотата е съвсем различна:

Струва ни се, че не можем да не гадем грехите, които сме си донесли, на онези, които искахам да станат християни, да ги разпределим

---

³ Преводите са изцяло мои, направени за целите на настоящия труд. Различното оформяне на пасажи в курсив и полчерен шрифт в цитираните в превод текстове е прогуктувано от намерението ми в хода на работата да представям паралелно описание, свързани с външния вид и обичаите на индианците, и подадките, изразяващи оптимистични очаквания или пессимистични прогнози за възможностите да бъдат експлоатирани богатствата на новооткритата земя, в това число и християнизирането на местните жители.

така, че всички да станем равни с тях, **та поне да не скандализираме** братята от Коимбра, ако узнаят, че заради липсата на някакви си гащи **една душа престава да бъде християнска и престава да познава своя Създател и Господ, когото да прославя.**

Тук вече голомата е пречка за християнизирането и става проблем, който трябва да бъде решен. Затова авторите спекулират с произтичащите от нея асоциации, водени от свои лични подбуди и интереси. Манипулират голомата на индианеца в текстовете си. Как? Чрез позоваването на нея, чрез тълкуването ѝ като признак на определени качества, чрез въмъкването ѝ в определени контексти, което въсъщност изгражда тази противоречива идея за индианеца от първия век след откриването на Бразилия. Отначало замисълът ми беше да извлека образа на индианеца (културоеведски, антропологично, идеологично, митологизирано и пр.) от корпуса с информативни текстове, но това не ме удовлетворяваше напълно. Направило ми бе впечатление, че всеки път, когато прочитах някое описание на индианеца, било в час пред студентите, било по друг повод, всички се усмихваха. Преведените и представени в изследването откъси, даващи характеристиките на бразилските обитатели, на места също будят лека усмивка – може би с наивността, може би с радикалността, с която се извеждат желаните заключения, базирани единствено на външния им вид, като причината за споменатите подсмихвания не е в самия индианец като индивид, а по-скоро в начина, по който е обрисуван. Насочих поглед към личността на пишещите, към това, което ги е тласкало да формулират подобни заключения, опитах се да си представя какво би било, ако пишеше някой съвременник, някой сегашен изследовател – дали би стигнал до същите изводи... Проблемът можеше да се постави от гледна точка на социолингвистиката, психолингвистиката, на изследване на влиянието на контекста (геополитически, исторически, социален, културен) в по-широк и по-тесен смисъл и всичко би било близко, но не и достатъчно. Тогава помърсих онези общи параметри, присъщи на пишещите и тласкащи ги да следват дадени модели, подчинени на определена крайна цел. Различни цели, за чието постигане общият белег – голомата – е интерпретиран различно, различно е манипулиран и езиковият образ с помощта на приложените аргументативни прийоми. И именно в такава последователност и с подобни мотиви като цитираните започна изследването на проблема.

3. Очаквани резултати

В хода на преподавателската и научна работа като филолог, занимаващ се дуално с лингвокултурните и цивилизационни аспекти на португалско-бразилските влияния и взаимодействия, бях принудена да си задам редица въпроси, чиито отговори се оказаха неизяснени еднозначно в специализираната литература. Дали от подценяване на въпроса поради наличието на съкаш по-значими проблеми, дали от нежелание и неудобство поради спецификата на колонизаторските практики, но съвсем други страни на първите контакти между португалските пратеници и бразилското туземно население излизаха на фокус. При поставянето на въпросите за това как точно сме решили, че ни е ясно какъв е бил индианецът от първия век след откриването на Бразилия, отговорите изважаха размити и съкаш се пълзгаха по повърхността на проблема като нещо, което се премълчава в дълбочина. За България, разбира се, никога не е правено подобно изследване, текстовете от корпуса дори още не са превеждани на български език⁴, а то, струва ми се, би представявало интерес във време, когато се създават и унищожават светове, за да се върнем към изначалното формиране на Новия свят и „прекрояването“ на Стария. В Португалия и Бразилия изследванията също не са в тази посока. Няма хомогенност и кохерентност, а количествено натрупване на текстове от различни автори, които представляват от своя гледна точка определени събития. Информацията е дисперсна и понада никак в периферията на по-значими произведения. Затова настоящото изследване би могло да осветли някои въпроси не само от културно-исторически интерес, а и във време на все по-отчетливи прояви на масова манипулация. Текстовете на първите пишещи *от* и *за* Бразилия са личните свидетелства на очевидци, които са близо до репортажното отразяване и правят опит за фотографско заснемане чрез словото. В тях обаче се наблюдава изкривяване и манипулиране на изображението посредством езика ту в една, ту в друга посока в зависимост от заложените интереси и поставените крайни цели.

---

⁴ Интересът ми към тях в дългосрочен план предвижда осъществяването на тази паралелна преводаческа гейност.

4. Фактическа ситуация, пишещи и текстове. Открояване на научния проблем

4.1. Фактите. Веднага след триумфалното завръщане на Вашко да Гама в Португалия, след екзальтацията от успешно приключило-то достигане на Индия по море, португалците организират втора голяма експедиция (1499 г.). Крал дон Мануел I лично назначава за главнокомандващ на новосформираната армада Педро Алвареш Кабрал. Добре подгответената флотилия от 13 кораба пoteгля за Индия по вече установения на практика от Вашко да Гама маршрут, но вместо да го следват, подминавайки Кабо Верде, корабите се отклоняват силно на запад в Атлантическия океан, където по Великден през 1500 г. се натъкват на бъдещата Бразилия. Осъществява се първият контакт между португалските мореплаватели и местното население на новооткритата суша, като за краткия един-надвънски престой откривате подробна информация и детайлни сведения в първото изпратено оттам писмо. В този смисъл то е смятано за основополагащо за бразилската история. Написано е от Перо Вах де Каминя, бордови писар на експедицията, и е адресирано директно до крал дон Мануел I.

4.2. Текстовете. От този момент нататък в продължение на около век са написани редица разнородни текстове, трудно определими в жанрово отношение, непричислени към един общ жанр, а често и към никой жанр изобщо, тъй като са еднократна продукция на съответния автор и принципно нямат аналог – от кратки бележки за маршрути, бордови дневници и писма до цели описателни географски и исторически трактати, обединени от това, че са все преки свидетелски информативни документи на очевидци, участвали лично в колонизирането на Бразилия през първия век след нейното откриване. Въпреки привидно пълното разминаване във формата, текстовете сочат типологични сходства помежду си, а именно (по Добрева и Савова 2000: 120 – 126; Лопес Алонсо 2014: 214 – 229):

- от гледна точка на езиковата диференциация те са писемни текстове;
- от гледна точка на времевата диференциация са архаични;
- от гледна точка на доминиращата функция това са информационни текстове;

- от гледна точка на стратегическата си насоченост те са дескриптивни;
- от гледна точка на статуса на своите автори анализираните текстове са предназначени за адресати, заемащи най-високи позиции в социалната йерархия (и монархия, и духовенство);
- паралелно с обединяващата ги основна цел разглежданите осведомителни текстове упражняват и допълнителна манипулативна функция, т.е. целят да въздействат върху преценките, убежденията и действията на адресатите.

Те са насочени към предоставянето на информация (предимно на краля или на други висшестоящи – преки началници и заинтересовани инстанции, пред които авторите са длъжни да отчетат дейността си) за хода на експедициите, за напредъка по възложените задачи и за оправдаването на очакванията и надеждите за намиране на ценни сировини и ресурси. Интересът, разбира се, е ориентиран главно към благородните метали, скъпоценните камъни и многобройните нови поданици – в конкретния случай това са бразилските индианци, които спешно трябва да бъдат приобщени, християнизирани и подчинени, за да служат върно и угодно на португалската корона, а така тя да укрепва и да засилва надмощието си над останалите страни.

Още тук следва да се отбележи, че осведомителните текстове, макар в случая да не става дума за публични тракти, са удобен инструмент за формирането на обществени мнения, нагласи, стереотипи. Поради това притежават скрито действаща манипулативна функция, способна да направлява мисленето и поведението на адресата. С това е свързана и една от основните задачи на настоящото изследване – да се открои тяхната манипулативна функция и въздействието, което са упражнили върху преценките на адресата.

Същевременно наред с описание на изследваните текстове предлагат разсъждения и оценки, с което изпълняват ролята на аргументативни изложения. Така към осведомителната функция на чисто дескриптивните текстове се наслагват аргументативни похвати, върху които се гради манипулативността на анализираните документи. Или в стратегическата им дескриптивна насоченост е втъкана съпътстваща аргументация, която влияе върху тяхната доминираща осведомителна функция и може да се разглежда като инструмент за информационно въздействие върху възгледите на адресата, т.е. като средство за манипулация.

От казаното произтича и една от основните теоретични задачи на изследването – да се изяснят връзките между аргументацията и манипулацията като гискурсивни/комуникативни техники в изследваните текстове.

4.3. Пищещите. Проучените текстове, макар и да споделят изброените общи особености и да документират един етап от развитието на разрасналата се и налагаша се в света Португалска империя, по характер биха могли да се разделят на два вида. Едните са дело на изследователи, мореплаватели, колонизатори и са по-скоро светски свидетелски информативни текстове, в които преобладава описателната наративност, докато другите са написани от мисионери йезуити и в тях морализаторският елемент е господствен. Оценката на осъдните понякога сведения за авторите на тези текстове показва, че става дума за поколение, носещо в себе си характерни за епохата черти. Пищещите, било представители на първата група, било на духовенството, въплъщават ярко императивите на времето, в което са се формирали. Същевременно видимо нищо човешко не им е чуждо и те са подвластни на непреходни страсти и въжделания, които, макар да не са присъщи само на един исторически период, са доформени под натиска на глобалните промени вследствие на прекояването на света и зараждането на коренно различна ценностна система под действие на португалската географска и културна експанзия и открили се по-широки хоризонти за физическо, интелектуално и духовно надмощие.

4.4. Личното авторово участие. Текстовете и на едините, и на другите пишещи са създадени на базата на лично участие от страна на авторите в „цивилизационните“ процеси, както и на базата на прякото наблюдение, което по сумите на Яковлева (1994: 23), занимавала се с езиковото отразяване на картината на света, отговаря на фактора за *емпирична близост*, тъй като само по себе си според нея „наблюдението предполага наличие на поглед отстради върху предмета на описание“. Посоченото обстоятелство е особено важно поради това, че обрисуваната действителност може да се оцени двусъстрани – и като отразяване на фактическото състояние на нещата, и еновременно с това като поглед „отстради“. Именно втората перспектива на личното авторово участие ще очертае различните интерпретации на образа на бразилския

туземец през XVI в., ще изясни причините за създаването на промиворечивия му образ, а оттам ще подкрепи и тезата за манипулативното тълкуване на неговата голота.

4.5. Наблюденията, впечатленията и оценките. В случая имаме неподправено директно наблюдение, първопроходност в описание, репортажност, кинематографичност и в максимална степен доближаване до новооцритата действителност във всичките ѝ аспекти – търсени и неочеквано самопредставили се пред пишещите. Разполагаме с истинско богатство от „заснемания“ на заобикалящата бразилска реалност и на селяващите я обитатели, които включват появата, първите срещи, очакванията, изненадата от външния вид и необременената от свян и предразсъдъци голота, физическите характеристики на двата пола, поведенческите особености на отделните възрастови групи, отношението към чужденците и едни към други, формите на съжителство, специфичните навици, ритуали и сексуални практики, канibalизма като особено шокиращ, войните, които се стига при ескалирането на агресията. И забележителното е, че в тази многообразна палитра на различните местни проявления авторите често прибягват до голотата на индианците, за да потърсят обяснение, да напишат своята оценка – положителна или отрицателна, скрепена с цялата гама от езикови средства, с които боравят и чийто подбор не е случаен, а цели да насочва чрез убеждаване, да манипулира чрез представянето на аргументи. Така и според Мангачева (2012: 17 – 18) „съзнателният подбор на вербални средства при осъществяването на някакъв замисъл е оценъчна дейност, преопределена от поведенчески константи и промениливи, установени социални норми и очаквания, ценностна скала, индивидуалност, стратегическо мислене“. Естествено, нико едно послание не може да бъде описано правдиво извън контекста, в който е породено.

4.6. Открояване на научния проблем. Поради множеството наслагващи се промениливи върху обекта на изследване, евва след анализиране на текстовете един по един и съотнасянето им към особеностите на личността, подбудите и целите на пишещия и начина, по който той представя фактите, евва опитът да се обясни общата тенденция в характеризирането на индианеца посредством неговото най-биешо на очи проявление – да бъде гол. Гол! Защото

голотата на практика е единствената константа при изграждането на представата за бразилския муземец в свидетелските информативни текстове през първия век след откриването на Бразилия. Преценките на авторите са плод на индивидуалните и социокултурните им нагласи, спонтанни, свързани изначално с външенията на голотата сама по себе си – сексуалния подтекст например, или преднамерено поднесени – да се угоди на адресата.

Опора за тези твърдения, свързани със значението на смисловите интерпретации на голото тяло, разбира се, на първо място може да се потърси във формулировките на изкуствоведите, които в най-чист виг боравят с видимите и с прикритите слоеве на голотата във всяка култура. По тяхни думи „като че ли не бихме могли да намерим разумни аргументи да опровергаем твърдението, че голото тяло, поне на територията на изкуството, се свързва с понятия като сексуално и еротично. Понятия, които във всяка епоха като че ли подлежат на префиниране с добавяне на все повече разклоняващи се договорки и уточнения. Понятия, които се отразяват и в трагиционната култура“ (Филева, Димова, Петров 2017: 15). И доколкото изкуството е форма на интерпретиране на реалността, пречупена през погледа на интерпретация, то смело би могло да се перифразира, че изобщо всяка интерпретация на голотата по един или друг начин минава през разбиранията на интерпретатора, в това число и през разбиранията на пишещия един текст, където той, съзнателно или подсъзнателно, отразява своите виждания, повлияни от всички лични и обществени фактори, обуславящи неговото световъзприятие като цяло. А що се отнася до „употребата на голото тяло“ (Филева, Димова, Петров 2017: 116), до интереса и евентуалните ограничения при начините и средствата за пристъпване към него, то „разбира се, при търсенето на възможните отговори трябва да се подходи интердисциплинарно и да бъдат привлечени специалисти от области като културологията, социологията, психологията и гр.“ (Филева, Димова, Петров 2017: 116). Ето как гори изкуствоведите, които в най-чист виг анализират голотата като визуализация, не се наемат да гагат еднозначно и категорично твърдение защо тя се интерпретира по един или друг начин.

Отнесени към поставянето на научния проблем на настоящия труп, цитираните становища показват недвусмислено, че за да се открои позоваването на голотата на бразилския индианец като ма-

манипулативна техника, би следвало да се обхванат всички възможни страни на изучаваното явление. В случая то ще бъде поставено на лингвокултурологична основа. Подобен интердисциплинарен подход отговаря на естеството на описвания обект и би допринесъл в най-голяма степен за осветяването на поставената проблематика в една по-ширака научна перспектива.

5. Обект на изследването. Цел и задачи

5.1. Обект на изследването е писмената езикова практика за свързаните с откриването и колонизирането на Бразилия свидетелски информативни текстове от XVI в. Това са разнородни документи, акцентиращи върху образа на бразилския туземец и очертаващи представата за него, лансирана пред света от португалските колонизатори. Тези източници са основен доказателствен материал във връзка с разглежданата проблематика, а конструираният модел на голяя индианец, без да се пренебрегват фундаменталните различия между текстовете, дава възможност документите да бъдат пълноценно изучавани от гледна точка на подхода на пишещите към новата действителност и нейните обитатели, бидејки ясно, че „образът на света, запечатан в езика, съществено се отличава от научната картина на света“ (Априесян 1986: 5). В очертаната времева рамка акцентът ще се постави върху връзката между езика (средството, с което са изградени свидетелските текстове) и обществените явления (които са отразени в тези текстове), като се отчита фактът, че културно-историческите и социалните промени оказват различно по степен и „качество“ влияние върху езиковото представяне на действителността.

5.2. Предмет на изследването е проследяването на динамиката в развитието на представата за бразилския индианец от гледна точка на неговата голота, чието тълкуване за около век преминава от едната крайност на идеализирането и „ангелизирането“ в коренно противоположната на „демонизирането“. Оттук произтича и основната цел на труда – да се докаже, че позоваването на голотата се превръща в експлоатирана от авторите на информативни текстове манипулативна техника, обслужваща колонизаторски интереси на институционално и личностно равнище.

Постигането на формулираната цел е осъществено чрез системно описание, анализ и съпоставяне на обрисуваните факти в представителни свидетелски текстове от периода. Подкрепена е тезата, че в основата на авторовите съждения за туземците като основен аргумент стои голотата на индианец, чието манипулативно езиково интерпретиране е подчинено на провежданата политика за надмощие на Португалската империя.

В така представените „кагри“ от фрагментирания образ на човека от Новия свят голотата на бразилския индианец е основният „детайл“ от езиковата картина на света, обобщаващ нагласи, възприятия и „модели, даващи различни интерпретации на едно и също понятие“ (Яковлева 1994: 14).

5.3. Постигането на основната цел предполага поетапното решаване на следните изследователски задачи:

1. Да се контекстуализира проблемът (исторически, географски, geopolитически, идеологически), като се представи разгърнатата панорама на епохата.
2. Да се охарактеризират писаните през периода документи, като се докаже, че техните цели, роля и същност са изцяло в служба на водената политика в този период.
3. Да се систематизират португалските информативни документи според авторството и функцията им, като се очертае тенденцията за изместване на акцента при интерпретирането на голотата на индианец.
4. Да се определи мястото на индианската голота в контекста на португалските колонизаторски мисии, като се изяснят прогнозните за фокусирането върху тази отличителна черта на бразилския туземец и се анализират езиковите средства, с които тя се описва.
5. Да се опише и класифицира извлеченият доказателствен материал от гледна точка на средствата на аргументацията.
6. Да се изведе функцията на манипулацията като информационно въздействие (с помощта на убеждаващата аргументация) върху възгледите на адресата чрез създаване на определена представа за индианец.
7. Да се систематизират конкретните манипулативни похвати.

8. Да се проследи динамиката на езиково манипулирания образ на голия бразилски индианец като доказателство за влиянието на езиковата картина на Новия свят – отражение на концептуалната картина на света на португалските пратеници колонизатори – върху концептуалната картина на света след откриването на Бразилия.

6. Методология

Изпълнението на поставените задачи налага да се използват изследователски методи, които най-добре биха решили конкретните задачи в зависимост от изучавания обект и целта на изследването. Търсенето на решения на формулираните проблеми предполага поетапно разгръщане на методологическата схема, чиито подходи се наслагват и допълват взаимно с оглед на спецификата на посочените задачи.

Първата част на труда има предимно дескриптивен характер, които контекстуализира обекта на изследване. Едновременно с това изложението се опира на описание и последващата систематизация на португалските информативни документи в хронологичен ред, според авторството и функциите им. Анализът на използваните езикови средства в набрания корпус е насочен към основната функция на изследваните писмени свидетелства – да информират адресата, като едновременно с това чрез различни външения търсят желана от адресанта реакция.

Втората част на работата е изцяло аналитична. Въз основа на представените теоретични възгледи, свързани с аргументацията като дискурсивна техника, е разработена прагма-дискурсивна методика за анализ на аргументативните похвати, използвани в анализираните текстове, които са описани като последователни стъпки в посока на разгръщане на манипулацията. Предложената процедура отчита прибягването до експлицитни и имплицитни аргументативни ходове, чрез които се залага на еднозначна интерпретация на текста съобразно с интересите на адресанта.

За да се проследи динамиката на езиково манипулирания образ на голия бразилски индианец, което е и основната цел на труда, са съчетани методите на концептуалния и на лингвокултурологичния анализ. Комплексното им обединяване дава възможност да се моде-

лира обектът на изследването през призмата на отразените в езика културни ценности. Резултатът е построяването на двойствена представа, в която се пресичат опозициите *добър – лош, невинен – безсрамен, ангел – демон*, на един противоречив образ, съчетаващ невинност и диващина, който може да се приеме като доказателство за вторично преосмисляне, интуитивно реконцептуализиране на картината на света под „обратното“ влияние на езиковата картина на Новия свят.

7. Корпус и езикова материал

Изхождайки от тезата, че многообразието на илюстративния материал е необходимо условие, за да се постигне убедителност и представителност на всяко изследване, са потърсени и използвани примери от едновековна продукция, отнасяща се до проблема – писмени източници от XVI в.: писма, бордови дневници, документални записи, опити за научни географски и исторически трактати и други в обем от над 1000 страници текст.

Според Санкоф и Лаберж (1978: 239 – 250) даже и за откроявящи се комплексни съвременни общества примери, взети от повече от 150 души, са вече силно редундантни, а за минали времена твърдо не е необходимо такова голямо количество примери. Дори един индивид, добре подбран, може да ни даде възможност да съдим за масите, затова сред най-важните моменти от работата е да гарантираме необходимия корпус преди всичко качествено. Имайки предвид спецификите на изследвания период, както и самите ползватели на писменото слово, подборът на авторите следва утвърдени предписания на историческата социолингвистика и отчита как е разслоено общество, от което прослойки са авторите, в каква йерархична зависимост са поставени спрямо своите агресати, с каква мотивация пишат, какво образование притежават и др. Така за набиране на корпуса най-важното бе да се формулира правилно въпросът за целите, задачите и намеренията на авторите, влияещи върху интерпретирането на видяната от тях действителност, защото единственото, което неподумано може да наблюдаваме в първите информативни текстове, е едно първоначално опипване, колебание, залитане и несигурност, водещи на по-късен eman (при взето вече решение за определена линия на поведение и

повторяемост) към тенденция в претворяването на новата реалност. Португалците по време на Великите географски откриятия са използвали език в процес на формиране. Често при самото му използване и имайки предвид, че авторите не са професионални писатели, се усеща несигурност. Но от друга страна, тъкмо този език е послужил като инструмент на португалския империализъм (да вземем за пример мисионерите ѝезуити), като за нас той е видим единствено в писмените текстове, където се долавя иначе недоловимото за устния свидетел и пряк очевидец на процесите.

В настоящата работа се изследват разнообразни текстове, написани хронологично през XVI в. Жанрът силно варира и позиционира получените резултати в едно просторно и нееднородно поле. Почти всички източници са документи с практическа насоченост и според заложеното в тях е предвидено да са един вид отчети и донесения, затова при написването се търси спазването на строга форма. Но поради непредвидимостта на безпредсметните събития, на които авторите са преки свидетели, ходът на писането се променя. Същевременно написаното е и в пряка зависимост от публиката – дали е редуцирана или широка, – както и от отношенията на пишещите с адресата (в случая най-вече става дума за йерархична подчиненост спрямо адресата). Авторите имат съзнание за значимостта на написаното, прозиращо многократно в текстовете и вapelите към висшествоящите, и са ясно, че трябва да бъдат зачетени заради докладваното от тях, както и последвани в поднесените съждения и заключения.

Подхождам към изследването, имайки предвид, че езиковото поведение зависи и от извънезикови фактори, като най-вече последните определят избора на езиковите средства, с които си служат португалските автори от първия век след откриването на Бразилия. Тук веднага се налага да поясня, че в труда се позовавам нееднократно на някои текстове от корпуса, които привеждам като доказателство за решаване на конкретните задачи в различните етапи от работата.

Откривателските и колонизаторските писма от XVI в. не са били спонтанни. Били са очаквани, били са зададени, били са поръчкови. По-късно служат да пресъздадат действителността под формата на привидно неоспорим фактологичен материал от първа ръка, като последващата социална употреба на текстовете вече няма нищо общо с първоначалното намерение. Основната цел на

писмата от подбрания корпус е информативна, но по отношение на въплътените съпътстващи комуникативни цели писмата са изключително комплексни, защото освен дескриптивната страна в тях прозират аргументативни и манипулативни елементи. Писмата са и един вид продължение на ежедневната практика (например на водене на корабен дневник, отчет и пр.), но са адресирани до по-висша инстанция или институционална личност с определено влияние. Може да се разглеждат от различни перспективи – като практически съобщения или като административни документи. Като репортаж и пътепис са свидетелство от първа ръка, което също приavlja утилитарна информация. В тях е налице комплексна интеракция между езика на колонизатора и културата – неговата и местната. Свидетелство за близост и илюстрация на колонизационния процес в развитие намираме в корпус от текстове, групирани по формално-съдържателен признак, както следва:

А. Светски документи:

1. Писма (някои оформени по дни като бордови дневници и отчети):

- „Писмото на Перо Ваш де Каминя до крал дон Мануел I“;
- „Писмото на Мешре Жоао“;
- „Съобщение от анонимния моряк“.

2. Бордови дневници (пратени също под формата на писма), като „Дневник на плаването“ от Перо Лопеш де Соуза.

3. Географски и исторически описателни трактати:

- „Трактат за Бразилската земя“ и „История на провинция Санта Крус, която по-просто наричаме Бразилия“ от Перо де Магалайш Гандаво;
- „Описателен трактат за Бразилия от 1587 г.“ от Габриел Соареш де Соуза.

4. Текстове на непортугалски автори, като Америко Веспучи, Ханс Щаден, Жан де Лери, Андре Теве.

5. Случаят „Колумб“ като силно маркиращ епохата.

Б. Мисионерска кореспонденция на емблематични фигури на катехизацията в Бразилия през XVI в., като отец Мануел да Нобрега и отец Жозе де Аншиета.

8. Структура

Настоящият труд има следната структура: *предварителни бележки, увод, две части, заключение, приложения и списък с литература.*

Предварителните бележки очертават историята на възникването на научния проблем, стечението на редицата обстоятелства, довели до неговото узряване и неизбежно трансформиране във времето, възникването на идеята за отразяване на многоголиката му природа и обединяване на разклоняващите се в различни посоки пътеки на развитие, зараждането на необходимостта от задълбочен многопластов анализ и поемането по пътя към намирането на решения.

В Увода се разглеждат същността на изследването и изборът на подход към него, описват се очакваните резултати, посочват се фактическата ситуация и въвлечените в нея автори с техните индивидуални наблюдения, разсъждения и оценки, характеризират се особеностите на текстовия материал и се открява научният проблем. Обособяват се обектът, целите, задачите и методологията на изследването. Предоставят се данни за обхватнятия в разработката корпус в обем от над 1000 страници текст с анализирани португалски свидетелски информативни документи от и за Бразилия, написани през XVI в. Описана е и структурата на изследването.

Преследвайки баланса в целия труд, същинският обем на изследването е разпределен в две части, като всяка от тях е подразделена на две глави. Концепцията за структурирането се основава на логическата последователност в поетапното решаване на поставените задачи.

В Първа част е очертана логиката на събитията, довели до еновековната продукция на информативните текстове, тяхната многогранна роля в конструирането на представата за бразилския туземец посредством езика. Включени са двата основни види португалски информативни текстове (светски и мисионерски), описани са авторството и подходът към проблематиката, за пълнота и детайлност в многоплановостта на картината са посочени и някои непортугалски автори, свидетели на определени събития от разглеждания период и дали им впоследствие писме-

но отразяване, което допълнително замвържда наблюдаваните тенденции при изграждането на образа на местните обитатели на Бразилия.

Изложението в Първа част въвежда в обширната панорама на епохата, а именно в историческия и геополитическия контекст на откриването на Бразилия. Изтъкната е уникалността на момента, очертани са културният сблъсък и последвалата португалска териториална, културна и духовна експанзия през XVI в., чието развитие се проследява във времето. Отбелязва се многогодишната роля на португалските информативни текстове, свързани с откриването и опознаването на „Бразилската земя“, и се пристъпва към детайлно представяне, анализ и систематизиране на източниците, разпределени в отделни групи по зададени параметри на сходство. На базата на проведенния анализ в края на тази част са изведени основните акценти при интерпретирането на голотата на индианец.

Втора част насочва вниманието към конкретизиране на манипулативния езиков подход от страна на пишещите информативни текстове за Бразилия през XVI в. Обяснено е как се експлоатира езиково индианска голота, какви са предпоставките за това и какви са използваните изразни средства. Засегнати са въпросите на аргументацията, финото ѝ преливане в манипулация и функционирането ѝ като манипулативна техника. Изведена е функцията на манипуляцията като информационно взаимействие с помощта на убеждаващата аргументация при позоваването на голотата на бразилския туземец от XVI в. В последната част на тази глава е направен опит да се представи онзи фрагмент от езиковата картина на Новия свет, който е изграден посредством информативната документалистика от XVI в., като се разкрие динамиката на езиково манипулирання образ на голия бразилски индианец. На свой ред езиково манипулираннят образ на голия индианец е представен и като доказателство за влиянието на езиковата картина върху концептуалната картина на света.

В Заключението се обобщават направените в хода на изследването изводи.

Изданието съдържа и две приложения. Първото представя детализирани политико-исторически данни за разглеждания отрязък от време. Второто проследява развитието в символиката на го-

лотата през Вековете и представя накратко португалското облекло през XV и XVI в., както и законодателството, уреждащо този въпрос.

Литературата е обособена в три раздела – Цитирана литература, Допълнителна литература и Експериирани източници.

ПЪРВА ЧАСТ

Карта на света от 1554 г., Лого Омейн

Първа глава

ПАНОРАМА НА ЕПОХАТА

Същността на португалския народ е космополитна.

*Никога един истински португалец не е бил просто
португалец – бил е Винаги Всичко.*

„Нашата интелектуална криза“, Фернандо Песоа

1. „Бразилската история се изгражда посредством документи“⁵

Темата за Великите географски откриятия и в частност за откриването на Бразилия е с вечно очарование и не излиза от мода, тъй като все още не е успяла да достигне до своите сложни отговори еднозначно и окончателно.

Що се отнася до самия термин „откриване“, гори и тук е модерно да се спори как така може да е било открыто нещо, което и преди това си е съществувало, при това е съществувало отлично и без европейската намеса и въздействие.

За да се избегнат в максимална степен спекулациите с чуждата гледна точка, се опитах да подходя към проблема, отчитайки някои наблюдения и заключения от бразилската история и историография, от политологията, от социологията и гори от съвременната журналистика въз основа на оригинални документи и текстове по въпроса.

С изключително приятно чувство за хumor в своята книга за откриването и колонизирането на Бразилия от страна на португалците („Португалецът, от когото сме се пръкнали“), представяйки историята през погледа на индианца, бразилската журналистка Анжела Думра де Менезес, много харесвана от читателите именно заради това, че „плува“ срещу течението, казва:

Звучи невероятно, но най-голямото влияние, което португалските плавания са оказали върху Бразилия, е... откриването на Бразилия.

---

⁵ Moma 1990: 12.

В главата за плаванията трябва да се говорят само хубави неща. Малко моменти в човешката история разкриват подобен героизъм. Енория – няма друго съществително, което така добре да описва приключенията на храбрия португалец, от когото сме се пръкнали. Да се плава в онези години, е било по-опасно, отколкото е днес да се полети в космоса (Менезес 2007: 75).

За да успеем да осъзнаем колективната мисъл като деликатен продукт от целокупната дейност на един народ или гори на няколко народа, свързани помежду си, е наложително да обърнем поглед към историческото и геополитическото минало (на Португалия и на Бразилия в нашия случай, с взаимните влияния, които са си оказвали в рамките на историята на познатия ни свят). По този начин единствено бихме могли да разберем във вълната проблема за позиционирането на бразилеца и да добием представа за значението на основа, което представлява бразилският народ като цяло и отделната личност в него. Особено имайки предвид, че бразилската история се развива с различна скорост в отделните части на необозримо огромната територия.

И тъй като става сума за доспа комплексна и разнолика цел, то и подходът към нея следва да е комплексен и да се потърсят познания, извлечени от редица сфери и научни области. Ще направим опит да разкодираме и обхванем събития, които нямат ясно дефинирани граници и които позволяват огромен брой прочити в зависимост от перспективата на анализиращия. Усилието е насочено към достигане до отговори, базирани първо на включването на дадения обект на изследването в определен контекст и последващото му изолиране и отделяне от външната, но регуцирана до обхватност група на успоредно промичащите събития, без да се игнорира или омаловажава неизбежният феномен на контекстуалните модификации, водещи след себе си и промени в значението му. Затова трябва да мислим за контекста като за една гигантска координатна система, в която в определена пресечна точка се позиционира дадено събитие – да го анализираме в исторически, географски и социален план.

Горните разсъждения са подкрепени от сумите на двама изключително продуктивни бразилски историografi, които несъумислено са очертали необходимостта да се подготви с помощта на интердисциплинарни методи към проблематиката за бразилското

миало. Първият историк, философ и социолог, на когото се позовавам, е Жоао Крус Коста (1990: 8):

В миналото на Бразилия почти всичко отново трябва да се постави под въпрос. Защото миналото не е гаденост и набор от данни. Миналото се претворява от всяко следващо поколение историци в собствения им климат, вътре в собствения им цивилизационен статус. Затова един труд по история е окончателен само за кратко време. [...] Миналото означава да се възкресят общества от други епохи и това да бъде извършено от хора и за хора, окованы от противоречията на настоящето.

Другият историк е Карлос Гилерме Мома – една от видните фигури на бразилската историография, идеолог на бразилската култура, носител на множество награди и работил в престижни университети в САЩ и Бразилия, според когото (Moma 1990: 12 – 13):

При анализа на бразилското минало е необходимо всичко да се постави под въпрос, включително и виждането на анализиращия. Затова става неприемливо носталгичното изучаване на миналото като нещо далечно и безвъзвратно изгубено. Освен това миналото невинаги е изгубено. Затова за еманципираното ни настояще е важно да познаваме миналото.

Бразилската история се изгражда посредством документи. Но е време да се изясни абсолютно категорично, че прогресът в опознаването на миналото не става единствено чрез откриването на нови документи. Само преразглеждането на старите документи може да доведе до нови интерпретации и хипотези, до нови формулировки на старите проблеми. [...]

Изучаването на историята на Бразилия, за да се обнови, трябва да влезе в тесен контакт с икономиката, със социологията, с политиката, с антропологията. От това сътрудничество със сигурност ще се роди едно по-точно виждане, което да ни помогне да разберем настоящето и да действаме в него. [...] Започва да се осъзнава, че всеки сектор от миналото изисква проблемите да се гъркуват многостранно и да се изработят самостоятелни за него понятия. Не само документацията трябва да е адекватна, но също и начинът, по който боравим с нея.

Следователно едно задълбочено и сериозно изследване би трябвало да се прави основно чрез преоткриването и преосмислянето

на Вече познати съществуващи документи, каквито на първо място безспорно са свидетелските информативни текстове от епохата на Откритията. Ценното на предимството, с което разполагаме, що се отнася до документите от времето на откриването на Бразилия, е, че в повечето случаи става дума за текстове на очевидци, лично присъствали на събитията. Разполагаме с карти, маршрути, корабни дневници, лични дневници, географски и исторически трактати и т.н. Внимателното проучване на тези документи би могло да даде нови отговори за най-значимите събития в световната история, защото по думите на Мома (1990: 14) „друга трудност при разбирането на бразилската история се състои в това, че малцина се ангажират да я изучават, включвайки Бразилия в една всеобхватна картина, в цялостната панорама и цялостния контекст на народите с колониално минало“.

2. Откриването на Бразилия

С откриването през XV и XVI в. на Атлантическия океан като възможност за плаване на далечни разстояния се навлиза във фазата на Великите географски откриятия. А начало стоят португалските експедиции. До XV в. Атлантическият океан представлява естествено природно препятствие и пречи на цивилизационната експанзия на европейските народи. Ето защо се приема, че XV и XVI в. бележат прехода към Новия свят – такъв, какъвто го познаваме в днешно време. В древните карти Атлантическият океан често отсъства, тъй като плаванията са се извършвали само покрай известните брегове и никой не се е осмелявал да отиде по-далече. Не е съществувала точна географска наука, а предположенията за непознатия свят са водели до възникването на легенди, предразсъдъци, фантастични истории за русалки, морски получовеци, за чудовища, за бездни, в които се излива морето, за свръхестествени ужаси, експлоатирани и до днес като тематика в съвременното кино и фантастична литература. Тъкмо поради тази причина големият подвиг на модерния свят наистина ще е преодоляването на това препятствие. И точно тук изпъква значимостта на португалците. Те се посвещават на изпълнението на своята визионерска мисия, чието величие и значение стават ясно видими едва след покоряването на важните морски пътища. В никакъв случай не става

дума за необмислено приключие, а всичко е добре подгответо и стратегически планирано предварително⁶.

Осъдната документация, свързана с темата, затруднява историографското дело. Според Роша Помбо (1967: 22), бразилски журналист, адвокат, преподавател, историк, политик и писател, „португалците вече са имали понятие, че остров Вера Крус е много голям“. И продължава така:

До определен момент всички хронисти и гори изтъкнати историци, национални и чуждестранни, определят успеха като съвсем случаен. [...] Последователно възникват някои съмнения и съвсем скоро започват амакуме, първо плахо, а после и с огромна сила, насочени срещу старата Версия. [...] Днес отживялата легенда за буря и морски течения може да се смята за напълно оборена. [...] От Вашко да Гама нататък мисълта да се осигури владението на новооткритите земи в океана се превръща във фиксионна за португалците.

След триумфа на Вашко да Гама Атлантическият океан се отваря за нови победи, каквато е експанзията към и в Бразилия. Като не става дума единствено за материална експанзия. Откриват се нови възможности и нови хоризонти във всеки един смисъл. Ражда се нова ценностна система. Но със или без ясното съзнание за съществуването на този нов континент, първоначално Бразилия бива малко пренебрегната. Приоритет се дава на достигането до Индия по море, с което да се довърши мисията⁷. След десет месеца плаване без големи сътресения следва големият триумф на Португалия – Индия е достигната по вода. Грандиозното завръщане на Вашко да Гама в Лисабон намира възторжен отзив в цялото кралство, а дон Мануел I е кралят, окичил се с тържествувашата прослава на световен владетел. Прозвънва се за „край на Португалия и Алгарве, повелител на завладяването, плаването и търговията с Етиопия, Арабия, Персия и Индия“ (Дионизио 1991: 45). После, без да губи време

⁶ За повече подробности вж. Приложение 1.

⁷ Крал дон Жоао II подготвя всичко, включително прозвънва се за застигналата го смърт не му позволява да види целта изпълнена. Честта се пада на неговия наследник, крал дон Мануел I, който на 8 юли изпраща експедицията на Вашко да Гама от река Тежо.

Отплаването на Вашко да Гама за Индия през 1497 г., около 1900 г.,
Руко Гамейро (4 април 1864 – 5 август 1935 г.), Национална библиотека
на Португалия

ме, през 1499 г. изпраща втора флотилия с официална дестинация Индия. Определя за главен капитан Педро Алвареш Кабрал, който е рицар от Ордена на Христос⁸, посветен в рицарство от самия крал дон Мануел I. Изборът не е случаен. Освен Кабрал има още 12 капитани, като всичките са мъже, доказвали се в службата към краля и в морските умения. Армагата се състои от 13 кораба с 1200 души екипаж и редица мисионери. Други важни персонажи са хронистът Дуарте Пашеко Переира, известна фигура на Откритията, Мещре Жоао, кралски лекар и хирург, изпратил писмо на дон Мануел от Вер

---

⁸ Орденът на Христос (с пълно наименование Орден на рицарите на Нашия Господ Иисус Христос / Ordem dos Cavaleiros de Nossa Senhor Jesus Cristo) е преобразуваният по времето на крал дон Дириш Орден на тамплиерите. Португалия е страна, която проявява уединителна далновидност в това отношение и не изтребва своите тамплиери през XIV в., а ги реформира и подготвя да откриват света.

Крус с дата 1 май 1500 г.⁹, и бордовият писар и нотариус Перо Ваш де Каминя. Последните двама се отклояват особено поради факта, че изпращат на краля първите официални писма за откритието с безценна информация за новата действителност и за осъществените контакти с местното население. В тези документи за пръв път на световната сцена се извежда като фигура голият бразилски индианец, представата за когото ще претърпи сериозна модификация през следващите десетилетия. В експедицията участват и преводачи.

Датата, на която помаглят от Лисабон, е 9 март 1500 г. На 14 март вече плават край Канарските острови. На 22 март съзират архипелага Кабо Верде. От този момент нататък посоката на армадата е непознатият запад, възможно най-далече от африканския бряг. Версиите за случайността и за бурята близо до Кабо Верде, която би трябвало да е отклонила корабите, днес изглежда несъстоятелна, тъй като в нико един от документите не се споменава за подобно събитие. На 21 април (Великден) забелязват признания, че наближават суша, появяват се плаващи клони, водорасли, птици. На 22 сутринта съзират хълм, на който дават името Монте Пашкоал (Великденски хълм). Тъмната линия на хоризонта, която е сигурен белег, че има бряг, кръщават Тера да Вера Крус. На нея по-късно издигат кръст, който да символизира, че новооткритата земя е владение на династията Авиш. Земята е прекръстена – Тера да Санта Крус¹⁰. На 23 април успяват да акостирам устието на река, слизат на сушата и осъществяват първия контакт с местното население. Отвеждат двама от туземците на кораба и ги представят на капитана Педро Алвареш Кабрал. Никой от преводачите, които водят със себе си, не познава езика на местните. На 26 април е отслужена първата литургия на бразилска земя. Един от корабите бива изпратен в Лисабон, за да информира краля. На 1 май с внушителна помпозност португалците издигат огромен кръст, скован от бордовите дърводелци, окичен със символите на кралската власт, сред които се отклоява гербът на дон Мануел I, за да отбележат по

⁹ Писмото се съхранява в кулата „Томбо“ – Националния архив на Португалия.

¹⁰ Не след дълго и това име е сменено с името на основния продукт, който колонизаторите в продължение на години извлечат оттам, а именно „пая-бразил“ – дърво с ценна червена дървесина.

този начин, че земята е Владение на династията Авиш. Отслужва се тържествена литургия, на която присъстват и много туземци. След това португалската армада продължава пътя си към Индия. Дон Мануел I уведомява испанска корона за откриването на 28 август 1501 г. Така окончателно официализира Откриването на Бразилия¹¹ и приобщаването ѝ към португалските владения, с което Португалия по думите на Диас (1990: 46):

...макар и бедна и въпреки ограниченията, наложени от епохата, успява да осъществи своята морска експанзия, която е наистина изумителна заради стеклиите се многобройни обуславящи я подбуди. [...] Кралете от династията Авиш задават ритъма на живот, откриващи хоризонти с безкрайни перспективи за разцъфтяването на модерния капитализъм, който егва тогава бележи своето истинско начало.

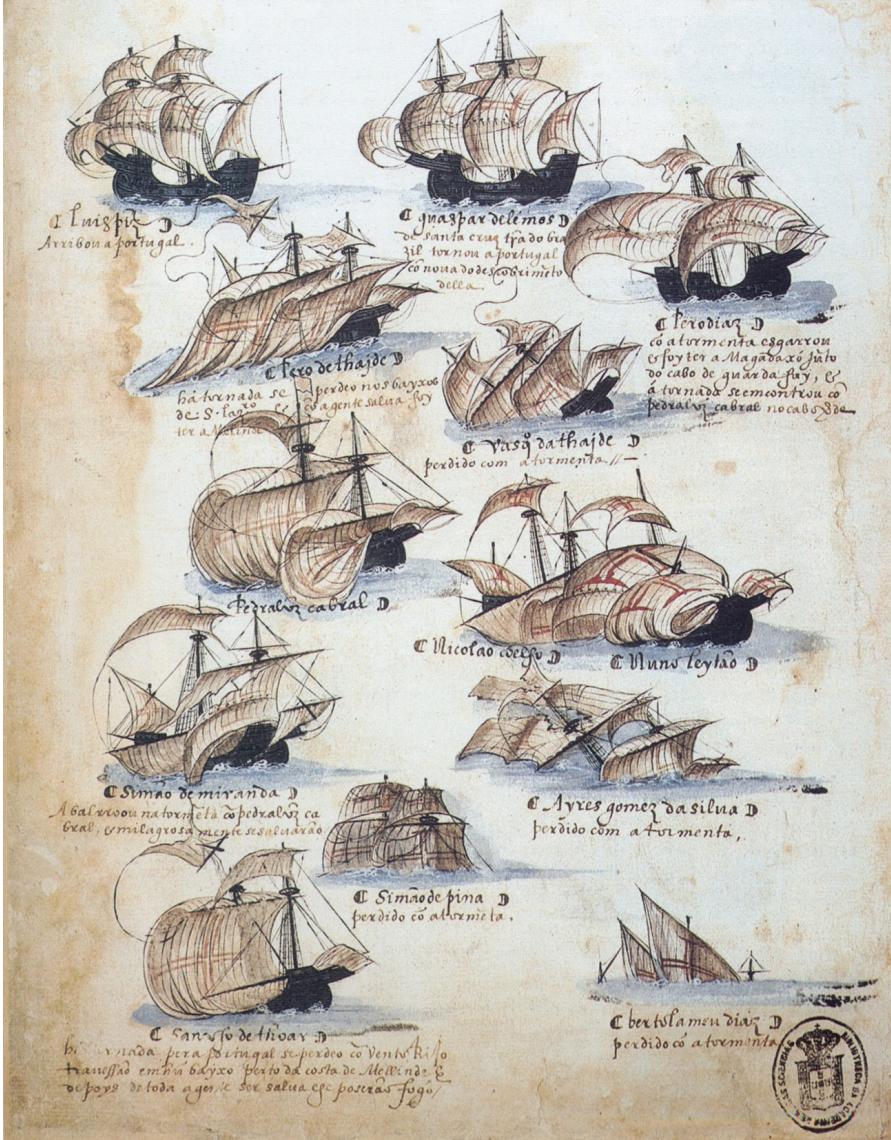
3. Португалска териториална и културна експанзия

Остава да се изясни въпросът дали стигането до Бразилия е плод на случайността, или е осъзнато и предварително подгответо открытие. Всеки отговор би бил относителен. Трябва да вземем под внимание осъдните източници – дневници, карти, писма, маршрути. Разполагаме с известно количество информация в „Писмото на Перо Ваш де Каминя до крал дон Мануел I“, „Съобщение от анонимния моряк“ и „Писмото на Мешре Жоао“. Най-пълният документ е писмото на Каминя, но от него ясно личи по множеството изненадани възкличания, че не е напълно запознат с Тера да Вера Крус. Тордесилският договор е първият сигурен белег за съществуването на Бразилия. Отклоняването на запад би трябвало да е целенасочено. Неприемлива изглежда дълго време лансираната като традиционна Версия, че е имало силна буря покрай Кабо Верде, която е отклонила корабите, тъй като със сигурност би била описана в писмото на Каминя, но при нито един от тримата автори от първата екс-

¹¹ На това място оставям главната буква на „Откриването на Бразилия“, както преобладаващо се среща в португалоезичните източници, като реверанс към значимостта на това събитие в лузобразилския свят за настоящата работа и като фиксиране на едно от най-тъчените явления при Великите географски открития от гледна точка на разглежданите култури.

No Anno de 1500 -

Porto Pidelv^o cabral para a India e o de marzo por Capitão mór de treze Vellas, Maos, Manios, Barauellus, das quaeas com hñ temporal fizo que efeceu na travessa do brasil para hocabo de Soa. Esperanca se perderão quatlo e de todas, estes erão os Capitaoe

Флотилията на Педро Алвареш Кабрал, около 1568 г.,
неизвестен автор

недиция не се споменава за тякава (вж. Коста 1990; Помбо 1967). Действията на Кабрал показват преднамереност. В тякъв случай важно би било, анализирали този въпрос и редицата обстоятелства, свързани с него, да се подходи от различни перспективи. И историята не би трябвало да е крайната точка, а напротив – отправна точка, от която да поемем по пътя към изследването на всеки проблем, което Мома (1990: 14) аргументира със следните пояснения:

...тече една дълбока история, бавно, тихо, невидимо под всичко останало – това е историята на структурите. И тя е различна от другата история, която е на повърхността, динамична, лека, ежедневна – историята на събитията. Но те въвеждат не могат да съществуват несвързано и изолирано, защото всяка дава обяснение на другата. Ежедневната история е външният израз на дълбоката история.

При всички положения едно е напълно неоспоримо. *Във и посредством* Атлантическия океан Португалия открива огромен потенциал да се разрасства и не пропуска да се възползва от възможността във върховна степен.

За финал тук отново бих искала да се позова на Менезес (2007: 77), която хумористично обобщава в цялата им сериозност факторите, довели до откриването на Бразилия, така:

Да се плава, било географска предопределено. Накъдето и да погледнел, португалецът виждал морето. И накрая го превзел. Авантуристичният дух, който тласнал португалците към океана, ни е направил – нас и още много хора – таива, каквито сме: език, култура, религия, нрави, пороци и хитрости. Наследството на един силен народ, неспособен да се огъне пред неизвестното.

Без излишен романтизъм: Бразилия била открита, защото свещениците искали да впримчат нови души, народът искал да емигрира, кралят мечтаел да изкара пари, буржоазията настоявала за по-големи печалби, благородниците трябвало да изпъкнат, а корабното дело вървяло много добре.

Втора глава

СЪЩНОСТ И ОПИСАНИЕ НА РАЗГЛЕЖДАННИТЕ ДОКУМЕНТИ – ТАХНАТА РОЛЯ, АВТОРСТВО, ЦЕЛИ И ПОДХОДИ

1. Многостранната роля на португалските информационни текстове, свързани с откриването и опознаването на „Бразилската земя“

„Историята е съвкупност от общоприети лъжи.“

Наполеон Бонапарт

Практическата необходимост да бъде информиран португалският кралски двор за хода на експедициите, както и за резултатите от тях, през XVI в. води до създаването на редица текстове, които освен с тази чисто утилитарна роля да отчитат дейностите на мореплавателите пред висшестоящите се оказват значими и в други аспекти: имат стойност като исторически документи, представляват интерес за изследователи лингвисти и етнографи, дават своя принос към португалското пътеписно наследство, основополагащи са за бразилското културно развитие, що се отнася до текстовете, свързани с откриването на Бразилия и териториалната и културна експанзия там. Става дума за информативните текстове от XVI в., в които за пръв път ще открием по пряка свидетелска информация да се лансира и утвърждава пред Европа и света представата за бразилския туземец.

1.1. Търговията и търсенето на нови продукти и природни ресурси са големият стимул за ренесансовия човек да се впусне в морските приключения, които да го отведат в далечните морета и земи, допогава непознати за Европа и съдържащи фантастична реалност с абсолютно различни от срещаните преди това народи и обичаи.

Несъмнен е фактът, че португалските открития са от върховно значение за човешката история. Те наистина представляват географска и историческа революция. Решително са допринесли за опознаването на редица територии и са предпоставили интеркультурния обмен между различните цивилизации, носители на различен светоглед и водещи абсолютно непознат за европейците начин на живот.

Новите икономически и социални структури, последвали културната и териториалната експанзия, общуването с чуждите народи и племена, влиянието на Ренесанса, са породили нов начин на мислене, основан на личния опит и на информация от първа ръка:

Практиците и хората на действието са осъществили директна връзка с разширилия се свят, станал за тях явен, като връзката им е базирана повече на непубликуваните преживявания, които сами са изпитали, отколкото на книгите с тяхното дълбоко закодирано знание (Мендеш 1993: 375).

Откриването и завладяването на нови и нови територии, зашеметяващата природа и екзотичните обитатели, срещата с непознати култури и бит още от най-дълбока древност са възхъвлявали пишещите. Създадени са редица текстове, които варират от големи исторически и географски трактати до обикновени репортажи за брошури и подлистници, предназначени за широката публика:

Още от Средните Векове изва вкусът към подобен жанр, както можем да съдим по успеха на книгата на Марко Поло, чийто превод на португалски е отпечатан в Лисабон през 1502 г. (Сараива и Лопеш 2017: 293).

1.2. Поначало всички тези текстове основно служат да информират. Необходимостта да бъдат осведомени краят и придворните на високи позиции принуждава мореплавателите да изпращат писма, донесения, сведения и всяка виг документи, свързани с пътуванията, с начина на пропичане на експедициите и резултатите от тях. В продължение на целия XVI в. и гори през XVII в. се пишат хроники и репортажи. Стойността на тези текстове изва от това, че те са безценни и абсолютно незаменими свидетелства за епохата. Първите документи, написани на територията на Новия континент (и които засягат проблемите на Новия континент), както бе посочено, са чисто информативни по своя характер. Те отразяват контекста, осъществен от европеца с новата действителност, пред която се изправя. В тях се описват автохтонното население, флората, фауната, климатът, потенциално съществуващите природни ресурси и богатства, които биха могли да се извлекат оттам.

Отначало тенденцията е към идеализиране и възхваляване на всичко видяно. Новооткритата земя се възприема от ренесансовия човек като изгубения рай, за който той бленува, и представява огромен стимул за развиhrяне на въображението. Следвайки тази тенденция, индианецът първо е представен като наивен, чист, непокварен и добър, но през втората половина на XVI в., когато започва да бъде пречка и да застрашава колониалната политика, нещата грастично се променят и туземците са обрисувани в злокобни и плашещи тонове – придават им се черти, граничещи с чудовищното.

Информативните текстове от XVI в., свързани с откриването и опознаването на Бразилия, са почти изцяло дескриптивни. Техните автори се ограничават да описват нещата, на които португалците се натъкват по време на териториалната и културната експанзия. Страхът от непознатото, забулено в плашещи средновековни легенди, е едно от най-големите предизвикателства в тези изпълнени с драматични обрatti десетилетия. Читателят може да попадне на епизоди, които са изцяло плод на въображението на пишещите или са резултат от възхищата пред зашеметяващата екзотика. Така още с първите текстове се полагат основите на документирането на свидетелските вълнения, свързани с надграждането на човешката опитност, на идеологията на времето и на начина на мислене, базиран на фактологията, макар и пречупена през личните преживявания на обикновения човек в пряк контакт с действителността. Всичко това бележи писмата, дневниците, хрониките и прочее с една примитивна репортажност и кинематографичност.

1.3. В категорията на документи, будещи интерес и заслужаващи специално внимание заради богатата информация, която се съдържа в тях, попадат най-различни текстове, някои с нравоучителен характер, други под формата на обикновени карти и маршрути. Тук се включват и корабните дневници, и отчетите, и голяма част от написаното по време на първите пътувания. В крайна сметка някои текстове освен своята чисто утилитарна насоченост към професионалната приложимост (за прилагане на определени навигационни техники например) изпълняват и друга функция – на подробен осведомителен текст. Тъкмо такъв е случаят с бордовите дневници и със сходните документи като „Писмото на Перо Ваш де

Каминия до крал дон Мануел I”, което много детайлно информира за първата среща между португалските мореплаватели и местното население на новооткритата земя.

Официално португалците стигат до Бразилия през 1500 г. по време на втората експедиция до Индия. Остават там в продължение на една седмица, по време на която за пръв път се срещат с туземците. Бордовият писар (и нотариус) Перо Ваш де Каминя в своето писмо, адресирано до крал дон Мануел I, отделя особено внимание на жителите на новото географско пространство. Детайлно описва физическите им черти, техния начин на живот и нрави, така както ги е видял и усетил. Прави обстоен анализ на необикновената седмица, изживяна от португалските мореплаватели в новооткритата земя. Опимва се да бъде максимално подробен и да отчете всичко забелязано, без да пропуска и най-незначителните на пръв поглед детайли. Заради достоверността на информацията, заради живия език и яснотата на експозето големият португалски историк Жозе Ермано Сараїва (1993: 167) го определя като „шедьовър в португалското пътеописание“.

Що се отнася до бразилската култура, значимостта на въпросния документ може да бъде оценена по това, че критиците неизменно му запазват целно място в различните антологии. Същността му на свидетелство за откриването от първа ръка го причислява към основополагащите документи в историята на бъдещата Бразилия. Дори нещо повече – „истински акт за раждане“ (Бози 1994: 15). А тук бихме могли да включим и добре аргументираното мнение на Тонини (1999: 70), който допълва:

Става дума за документ, в който информацията е много грижливо подбрана, като същевременно не се изключва удивлението пред откриването. Това е един неимоверно важен текст, тъй като съдържа в себе си анализа на всички онези аспекти на новата земя и нейните обитатели, които по-късно ще бъдат подети отново и ще бъдат развити от бъдещите хронисти, космографи, етнографи и пишещи.

Писмото на Каминя е пример, илюстриращ как едно произведение може да изпълнява множество роли в различните хуманистични науки, чрез които обществото развива познания за себе си и върху самите себе си. И това е обща характеристика на информативните текстове, свързани с откриването на Бразилия и с порту-

галската териториална и културна експанзия там, където още от началния момент, още с първата стъпка на новооткритата суза колонизаторите се опитват да наложат своя културен модел.

Начинът, по който Бразилия се разкрива пред португалските мореплаватели, може да бъде проследен благодарение на различни текстове, които и до ден днешен е трудно да се опишат точно библиографски, тъй като и класифицирането им създава проблеми. Да добавим и това, че все още не всички са известни¹².

1.4. Освен споменатото „Писмо на Перо Ваш де Каминя до крал дон Мануел I“, съдържащо подробности от откриването на новата земя и първите впечатления, от интерес са и други документи заради големия принос, който имат в определени сфери на науките, изучаващи лузобразилския свят като отражение на завещаните светоглед и език. Става дума именно за свидетелски документи като: „Дневник на плаването“ от Перо Лопеш де Соуза, писар на първата колонизаторска група (1530 – 1532); „Трактат за Бразилската земя“ (1570) и „История на провинция Санта Крус, която по-просто наричаме Бразилия“ (1576) от Перо де Магалайш Гандаво; „Описателен трактат на Бразилия от 1587 г.“ от Габриел Соареш де Соуза; писмата на мисионерите ѝезуити, написани през първия век на катехизацията и гр.

1.5. Като заключение на това кратко представяне на свидетелствата за епохата ще използвам думите на Буеску (1996: 11), че „откритията, извършени по море, чиито главни действащи лица

---

¹² За трудностите, пред които са изправени историци и библиографи, споделя Сараїва (Сараїва и Лопеш 2017: 295):

Освен това много от текстовете с португалско авторство по тези въпроси са включени в други, изгубени са или са оцелели, но в превод, адаптирани към други езици и по-специално, доколкото е известно, към испански и ималиански. [...]

По-голямата част от тези творби и днес продължават да бъдат интересно четиво заради екзотиката на описаните земи, заради неочакваните и рисковани ситуации, в които понякога главните действащи лица, заради специфичния език, толкова директен, понякога цвеклист и богат на метафори и изрази, присъщи на морското дело. Авторите често са познавали добре фактите, но не са имали литературна подгответка и затова си служат с един доста фамилиарен стил, нелатинизиран. При други, при мисионерите ѝезуити например, прозира литературно образование в духа на хуманизма.

са иберийските кралства, и осигурили разширяването на света, срещата на различните цивилизации и коренната промяна в разбиранятита за природата и света, без капчица съмнение са елементът, който окончателно обособява португалската история и култура като уникални в своята същност". Би могло да се добави, че благодарение на информативните текстове, взети в тяхната цялост, имаме възможността да проследим отблизо – от самото зачеване – и процеса на формиране на бразилската национална идентичност, на различните аспекти по време на колонизирането, в които се вписва и специалният обект на настоящото изследване – налаганата пред света представа за бразилския туземец от XVI в.

2. Видове португалски (и някои непортугалски) информативни текстове от XVI век

*Prior in tempore, potior in iure.¹³
Primo occupanti...¹⁴*

2.1. Светски информативни текстове

Към „Писмото на Перо Ваш де Каминя до крал дон Мануел I“, описващо подробности от откриването на новата земя и първите впечатления, и някои изброени по-горе текстове ще добавя и други документи, представляващи интерес във връзка с тематиката на настоящото изследване. От тях са извадени непринадлежащите към XVI в., както и различните опити в областта на литературата или граматиката. Остават в хронологичен ред документите, проследявящи тенденцията в оформянето на езиковия образ на бразилския индианец, които ще бъдат подробно разгледани:

2.1.1. „Писмото на Перо Ваш де Каминя до крал дон Мануел I“ (1500);

---

¹³ Първият по ред е първ и по право.

¹⁴ Правото на първия...

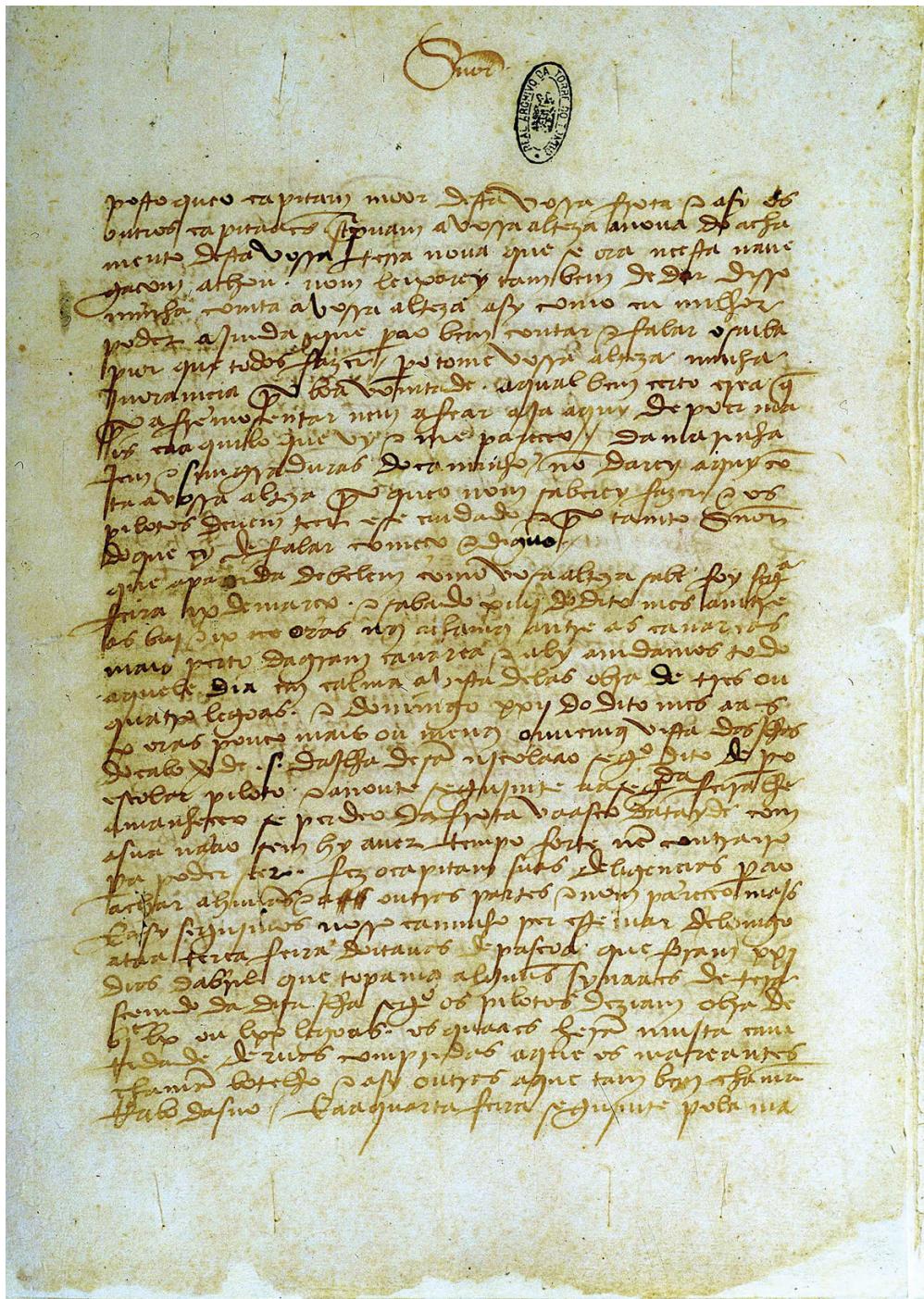
- 2.1.2. „Писмото на Мещре Жоао“ (1500);
- 2.1.3. „Съобщение от анонимния моряк“ от неизвестен автор (1500);
- 2.1.4. „Дневник на плаването“ от Перо Лопеш де Соуза, писар на първата колонизаторска група (1530 – 1532);
- 2.1.5. „Трактат за Бразилската земя“ (1570) и „История на провинция Санта Крус, която по-просто наричаме Бразилия“ (1576) от Перо де Магалайш Гандаво – първите систематизирани информативни текстове;
- 2.1.6. „Описателен трактат за Бразилия от 1587 г.“ от Габриел Соареш де Соуза (1587) – най-пълното свидетелство от времето на Откритията;
- 2.1.7. Непортугалски автори.

**2.1.1. Бразилецът от „Писмото на Перо Ваз де Каминя го крал дон Мануел I“
(*A Carta de Pero Vaz de Caminha a el-rei D. Manuel I, 1500*)**

Както вече бе отбелязано, и до днес остава неизяснен едно-значно въпросът дали откриването на Бразилия е плод на случайно стечкинте се обстоятелства, или е съзнателно предприето начинание. По ненатрапчив и забавен начин цитираната и по-горе бразилска журналистка Анжела Думтра де Менезес (2007: 77 – 78) се заема да класифицира фактите, довели до откриването на Бразилия, както и факторите, повлияли на културното взаимодействие:

Плаването за тях [португалците] било географска предопределеноност. Накъдето и да погледнели, виждали море. И накрая го превзели. [...] Някои историци се позовават на други тези, за да обяснят португалското начинание: необходимостта от сировини и злато, опит в корабоплаването, търсенето на нови пазари, амбиция, покръстване и може би гори прекрасната възможност да напуснат семействата си. Друг важен мотив бил икономическото развитие на Европа през XVI в. Освен очевидния факт да се въведат на пазара екзотични стоки, Португалия започвала да чувства необходимост да се снабди с нови земи. Португалската продукция вече не успяvala да изхранва увеличаващото се население.

Звучи като лъжа, но духовенство, благородници и народ били единодушни по отношение на спешната необходимост Короната да се

Писмото на Перо Ваз де Каминя от 1500 г.,
факсимилен архив на Португалия, Лисабон

разшири. [...] Няма значение какви са били побудите, важното е, че Португалия е победила. Не може да се напише историята на света, без да се споменат португалците.

Да, историята се пише от победителите, а конкретният преломен исторически момент е до такава степен уникален и с отзвук върху всички останали сфери на живота, че както и колкото и да се тълкува, винаги ще се търсят възможности за нов поглед, нови изследвания (били те в областта на филологията, културната антропология, социологията, историографията и пр.) и нови интерпретации на този значим фактор. В крайна сметка, както твърди Фарж (2011: 27), „интерпретацията, била тя философска или историческа, не е нещо регламентирано веднъж завинаги. В действителност тя представлява безкрайна задача, която поставя на първо място изключително проблематичния и неограничен характер на анализираното явление и на човека, който го анализира. Пространството за интерпретации е постоянно отворено и винаги може да бъде преоткрито“.

Независимо от различните хипотези официалната дата за откриването на Бразилия е 22 април 1500 г., а нейният откривател – Педро Алвареш Кабрал. Португалците от експедицията на Кабрал акостирам и се задържат в новооткритата земя в продължение на една седмица, през която влизат в контакт с местното население и изследват района. Тези първи контакти със сушата и нейните обитатели са подробно отразени от бордовия писар Перо Ваш де Каминя в паметното информативно писмо-дневник до краля на Португалия, Дон Мануел I¹⁵. Целта е да се уведоми Негово Величество „за намирането на тази Ваша нова земя, която сега, при това плаване, бе открыта“ (Каминя 1500).

---

¹⁵ Крал дон Мануел I (31 май 1469 – 13 декември 1521 г.), по прозвище „Богопомазания“, е крал на Португалия и Алгарве от 1495 г. до смъртта си. Той се възкачва на престола след смъртта на крал дон Жоао II. Продължава делото на своите предшественици и има късмета да види реализирана мечтата на португалците да гостигнат до Индия по море. По негово време е открыта Бразилия и желаните Молукски острови – „Островите на подправките“. В резултат на последвалия икономически подем той успява да гage ход на редица грандиозни архитектурни проекти, чийто специфичен късноготически стил с особен португалски привкус в негова чест носи името му.

Текстът представлява първото по рода си свидетелство за тази междукултурна среща. С ценните данни, които съдържа, той се причислява към корпуса от свидетелски информативни текстове от периода на Откритията. Пионерското начинание на подобни автори очевидци да отразят и анализират всичко видяно максимално подробно е особено важно за формирането на последващата представа за новооткритата земя и нейното коренно население. Първите по ред са първи и по право и дават представа за общите тенденции. Наблюдаването и опознаването на нещо ново е най-привлекателно, когато се извършва пряко, но когато е невъзможно, се опитваме, разбира се, отчитайки въздействието на повлиявящите и модифициращи възприятието исторически, обществено-политически, културни и езикови фактори, свързани с конкретната епоха, да черпим информация от очевидците, от онези, които се базират на личните си преживявания и на собствения си свидетелски опит, в случая директно контактували с първите срещнати бразилски индианци.

Самото писмо на Камия остава в неизвестност в националния архив на Португалия до 1733 г., когато главният отговорник на хранилището, Жозе Сеабра да Силва, нареджа оригиналът да бъде преписан начисто (Вж. Бози 1994). През 1817 г. паметният документ бива отпечатан за пръв път в Рио де Жанейро и оттогава следват множеството преиздавания, преводи, коментари и позовавания, което по сумите на Бози (1994) е леснообяснимо с факта, че бразилската културна предистория „ни интересува като отражение на това как са видели света и какъв е бил езикът, който са ни завещали първите наблюдатели на страната. Тъкмо благодарение на тези директни сведения за пейзажа и зараждащите се социални групи научаваме за примитивните условия на една култура, която едва по-късно ще може да разполага с феномена на художественото слово“.

Бразилската култура, каквато е днес, започва да се оформя чрез налагането на португалската още с откриването на новата територия. От първия миг колонизаторът португалец се стреми да наложи своите културни стереотипи. Но при контакта с другата действителност и неговият културен модел неизбежно се видоизменя:

Изучаването на бразилската национална идентичност води със себе си и правилата на съжителството, чийто краен смисъл е раждането

на „бразилеца“. [...] Пътят на тази идентичност се състои от гва емана: първият, вкаран в хегемонията на европейския принос, очевиден заради самото приемане на португалския език; вторият, в бавното и полемично внесряване на индианца и чернокожия в културната смесица, чийто резултат е бразилската култура.

Думите принадлежат на Фабио Лукас (1999), който продължава мака:

Формирането на бразилския народ и на неговите литературни умения представлява глава от експанзията на Западния свят в периода на плаванията и откритията.

Действително, когато хвърля комва в Бразилия през 1500 г. по време на експедиция на път за Индия, португалецът поставя началото на експанзията си в Америка. А понеже се натъква на местни жители върху достигнатия бряг, ето я и първата интеркултурна среща.

Как е протекла тази среща?

Уникалното в случая е, че наистина знаем това благодарение на писмото на Перо Ваш де Каминя.

Текстът се състои от 27 страници. Оформен е като дневник, в който детайлно, по дни са отразени събитията, свързани с находката. Има три ясно обособени части – уводна част, основна част и заключение. Започва с директно обръщение към крал дон Мануел I и с обяснение за мотивите на писмото и възможностите на неговия автор. След това съвсем синтезирано се описва пътуването през първия месец и се навлиза в същинската част, отнасяща се до новооткритата територия.

Португалците попадат в райско кътче. „А що се отнася до земята“, както уместно отбелязва Тонини (1999), „макар и да е поставена на заден план спрямо проявения от Каминя интерес по отношение на човека, тя е описана така, че да определи всички онези отличителни белези, които завинаги ще останат характерни за Бразилия“. Навред има пищна екзотична растителност. Девствен свят по европейските разбирания, където въздухът е свеж и чист, Богата изобилства навсякъде, животът е здравословен и оцеляването не изисква прекалени усилия, тъй като природните дарове са неизбройни. Няма страховити чудовища и зверове, с каквито легендумите, родени от средновековното съзнание, са насеявали непознатите земи (вж. Тонини 1999). Напротив, разнообразието от цве-

това и форми е приказно и зашеметяващо – големи и малки пъстри папагали и всякакви непознати птици с великолепно оперение. А скригите са „дебели и къси, но сред тях имаше една толкова егра и толкова тънка, че никога преди не бях виждал такава“ (Каминя 1500).

И тъкмо в този невероятен, почти фантастичен сценарий, в пълна хармония с него живее индианецът, който приковава вниманието на Перо Ваш де Каминя и на когото той посвещава голяма част от писмото. Индианецът се явява на сцената като пряк предшественик на „добрия дивак“ на Русо (Тонини 1999). Наивен и невинен. Простосърден и дружелюбен. Здрав и с отлично телосложение. Наблюдавайки неговата освободеност, чудесната му физика и хигиена, Каминя се опитва да гage логичната причинно-следствена връзка, свързана с аргументативния аспект на текста, а именно, че превъзходният му вид се дължи на срегата, която обитава:

Те [индианците] полагат големи грижи за себе си и са много чисти. В това отношение ми изглежда, че са по-скоро като диви птици или животни, които въздухът е направил с по-красиви пера и козина, отколкото питомните.

И ги описва:

На вид са сивокафяви, леко червеникови, с хубави лица и хубави носове, добре оформени. Ходят голи, без да се покриват с нищо. Изобщо не се притесняват да си показват срамотиите, сякаш си показват лицето. [...] Долните им устни са пробити и в гунката е пъхната истинска кост. [...] Косите им са гладки. Носят ги подстригани [...] като надушите са обръснати. А един от тях имаше отзад, под остриганията като паница коса, от край до край нещо като перука от пера на жълта птица, която беше дълга може би около лакът, много голяма и много плътна. [...] Телата им са толкова чисти и така егри, и така хубави, че повече няма накъде. [...] Наполовина са в естествения си цвят, а другата половина е намазана с черна боя, малко синкова. [...] А един беше боядисан в червено. [...] Боята беше толкова червена, че не се отмиваше и развалише от водата. По-скоро, когато излизаше от водата, беше още по-червен.

Впечатлението от индианската жена е, че тя е непринудена, нежна и красива:

Сред тях имаше три или четири девойки, съвсем млади и нежни, с много черни дълги коси върху раменете и гърба; а срамотиите им бяха толкова високи и стегнати и така добре почистени от косми, че колкото и да ги гледахме, не се притесняваха.

Напълно закономерно е при сблъсъка с другото, с другата култура, с другостта въобще, да се правят сравнения. За да се обяснят явленията, за които предварително няма понятия, често се прибегва до съпоставка с нещо огледално – наблюдавано, изследвано или поне по-близко. Когато вече има изградени модели и социален опит, се търси тъкмо нещото, с помощта на което новото да се приспособи към съществуващите нагласи. Когато е налице случай без precedentи, когато се прекрачат границите на познатото и следва попадяне в необичайното и новото – нова цивилизация, култура и културни носители, логично е да се прави паралел с познатото, като се търсят прилики и разлики, с нещо близко и после с противостоящото му. Каминя не пропуска да съпоставя „тук“, което сега е новооткритата суша с нейните обитатели, и „там“, неговата земя. „Тук“, на това изпълнено с невинност и чистота място, хората гори имат с какво да засрамят онези от „там“, неговата земя (Тонини 1999). За пример:

Една от девойките беше цялата боядисана с онай боя, от горе до долу, със сигурност беше добре сложена и заоблена, а срамотиите ѝ изглеждаха толкова прелестни, че много жени от нашата земя, наблюдавайки видя им, биха се засрамили, че техните не са като нейните.

Дескриптивният характер на писмото, целящо да доведе до опознаването на спецификите на новооткритата реалност и проследявашо всеки елемент от междукултурната среща, дава възможност на възприемащите да извлекат необходимата информация и да се включат със своя гледна точка при тълкуването, което е особено полезно за изводите, свързани с характера на индианците. Авторът описва като в нико кино с минимални титри действията на туземците, многократно дава доказателства и акцентира върху това, че всички са безкрайно чистосърдечни, до степен, че на края съвсем спонтанно извика хиперболизираното възхищение: „невинността на тези хора е такава, че гори на Адам не би могла да е по-голяма“. Те подчертано миролюбиво приемат португалците,

защото лъковете и стрелите, които носят, нито веднъж не биват използвани освен при замяна срещу вещи, дадени им от моряците – шанку, звънчета и други дрънкулки (Вж. Тонини 1999). По детски любопитни са и с готовност оказват помощ във всички дейности, предприети от европейците: „носеха кратуни с вода и взеха ведра-та, които имахме, и ги пълнеха с вода и ги пренасяха на лодките“, помагат при товаренето на *пай-бразил* – „мъкнеха от тия дърва, колкото можеха, и с голямо желание ги пренасяха в лодките“. Общуването бързо довежда до симпатия, както и до танц и музика:

Отвъд реката много от тях *се веселяха и танцуваха*, без да се държат за ръце. [...] Тогава Диего Диаш премина реката [...] и започна да танцува с тях, хващайки ги за ръцете, а те *се разваха и се смееха и танцуваха* заедно с него...

Но колонизаторът си е колонизатор и никога не забравя мисията си. Нищо не убягва от зоркия поглед на Каминя. С огромно задоволство описва на краля обнадеждаващия начин, по който индианците подражават и се включват с интерес при отслужването на литургия и при целуването на кръста. Дори детайли като този, че голите им слабини не са обрязани, също както на европейците, е факт, отразен като важен и показателен. Тоест индианците не са мюсюлмани и подлежат на християнизране. Каминя заключава:

Струва ми се, че *толкова чисти хора*, стига да можехме да разбираме техния език и те нашия, **Веднага биха станали християни**, тъй като видимо не принадлежат към никоя вяра.

В подбора на това, за което се пише, влияние оказва идеологията, затова контекстът е задължителен за разбирането на посланието в писмото. Най-важната цел на португалците е да установят дали има ценни метали. Интересите на Короната са съществени за акцентите, които Каминя поставя в писмото. Икономическият фактор е един от водещите при подобен ред експедиции и затова при първата официална среща между представителите на двете култури, когато капитанът дава своеого рода прием за неколцина от местните, във всеки тяхен жест се търси потвърждение за наличието на злато и сребро. При изването им капитанът „беше добре облечен, с голям златен накит на врата. [...] Един от тях видя

накита на капитана и започна да сочи с ръка към земята и после към накита, сякаш искаше да каже, че в земята има злато. После погледна към сребърния свещник и така посочи към земята и после към свещника, сякаш там имаше и сребро! [...] Това ние така го тълкувахме, понеже така го желаехме!".

Търсенето на угодната за адресата сензация неминуемо повлиява всяко писане. Подборът при отразяването на едни или други факти, представянето гори на непотвърдени данни и слухове като дословерни имат за цел да задоволят очакванията на четящия, който за настоящото писмо е самият крал на Португалия, дон Мануел I. Подбирам се подходящи теми (като земните богатства) и подходяща лексика от сферата на красивото, използвам се подходящи изразни средства (като хиперболата) с подходящия тон, отразяващи съответната политика, която е подчинена на очакванията на Църквата и монархията. Още повече, че в заключителната част на писмото Каминя гори моли краля за лична услуга – да позволи преместването на зем му от Сао Томе. Ала въпреки тези първостепенни фактори, наложили отпечатък върху подхода към темата и своеобразния пряк репортаж от срещата с местното население, културният шок и необичайните исторически момент са толкова възхновяващи, че авторът, лично въвлечен в събитията, успява да разчупи социалните рамки на времето си и влагайки много емоция и съпричастност, надскача ограниченията на стила и езика на епохата:

Перо Ваш де Каминя, бордовият писар от флотилията на Кабрал, използва езика възможно най-пищно според гаденостите на XVI в. Неговото писмо е документът, който представлява официалното откриване на Бразилия. Демайлизирачки красотите на земята, той се залавя с писането. [...] Впечатлен от индианците, го избива на поезия. [...] Затрогващо! (Менезес 2007: 61).

Затова освен с историческата си стойност писмото е особено ценно и с опита на Каминя да е максимално подробен в описанията, а също и със способността му да обрисува едновременно прецизно и възхновено онзи нов раїски свят. Забележителна е и готовността, с която като истински антрополог се опитва да се доближи до обитаващите го хора и да ги разбере, изучавайки със симпатия не само техния външен вид, навици и обичаи, но и предизвиканите от изването на мореплавателите реакции (вж. Кастро 1999).

Преди да напуснат новооткритата суша, португалците оставят четирима от своите хора там. Целта е те да усвоят местния език, за да може по-добре да бъдат проучени възможностите, които дава земята, и по-лесно да бъде наложена колонизаторската политика. От друга страна, с оставането на първите португалци, със съжителството, което с годините ще се разрасства все повече и повече териториално и числено, се поставя и началото на създаването на един бъдещ народ с неговите специфични черти и отлики – бразилският народ ще се формира на тази земя от смесването на тези хора и от преплитането на техните гени, култури и език. Основният извод, който Каминя прави в своето писмо, е именно по отношение на хората (Тонини 1999). Без, разбира се, да пренебрегва и други значими елементи, той дава глас на идеята за колонизиране чрез покръстване:

До момента не успяхме да узнаем дали има злато или сребро, или друг метал, или желязо. [...] При все това сама по себе си **земята е твърде добра**, със свеж и приятен въздух. [...] Богите са много, безкрайни. Толкова е хубава, че **ако бъде използвана, от нея може да се роди всичко!** [...]

Обаче, струва ми се, че най-прекрасният плод, който може да се извлече, е да се спаси този народ. И това трябва да бъде първото семе, което Ваше Величество да хвърли тук, [...] **да разпрострее нашата Вяра!**

Когато след седмица престой, след опит за обмен на информация и старание за опознаване на новата земя, новата култура и културни носители португалците продължават към своята крайна цел, един от корабите, натоварен с *пау-бразил*, с животински екземпляри, с индиански принадлежности и с всичко, което би могло да даде представа за откритието, се връща в Лисабон. Писмото на Каминя съпровожда прамката, запознавайки света с новото начало, провокирано от тази първа среща, и отреждайки си „уникално място сред документите от времето на Откритията“ (Албукерке 1987: 19) не само като свидетелство за епохата и в качеството си на първия за Бразилия свидетелски информативен текст, а също и като основа на бъдещи изследвания.

2.1.2. „Писмото на Мещре Жоао“ (A Carta do Mestre João, 1500)

Бордовият лекар и астроном, известен като Мещре Жоао, в писмо до крал дон Мануел I прави коментари за новооткритата земя, подобни на тези на Каминя, като прецизно сицуира географски „острова“ Вера Крус според разположението на звездите, илюстрирано допълва описанието като истински учен с карта на звездното небе и набляга на това, че тази земя Вече я има в по-стара карта, като там не е упоменато дали островът е обитаван, или не. В писмото си от 1500 г. Мещре Жоао Вече от първа ръка говори за обитатели и допуска, че новооткритата територия е нещо значително по-голямо от един остров и при всички положения според него става дума поне за няколко острова. Той самият споменава четири, като от единия изват „гиващи“, за да се бият помежду си с другите и да пленят местните („местните“ са определени като такива спрямо местоположението на акостиралиите кораби от португалската експедиция), а също и да ги вземат за свои роби:

Вчера почти разбрахме от жестовете им, че това е остров и че гори са четири острова, и че от другия остров тук изват със салове *да се бият с тях и да ги взимат в плен*.

Писмото е съвсем крамко на фона на останалите гве, съпровождащи откриването (на Перо Ваш де Каминя и на Анонимния моряк), не е особено обстоятелствено и авторът оправдава този факт със свой здравословен проблем¹⁶, а също и с това, че не би искал да отнема прекалено много от вниманието на краля, както повелява стриктното спазване на гворцовата куртоазия и етикет:

Не бих искал да се задълбочавам повече, за да не беспокоя Ваше Величество, само се моля на нашия господ **Исус Христос животът и Владенията на Ваше Величество да се увеличават, както желаете.**
Написано във Вера Крус на първи май 1500 г.

---

¹⁶ Кракът му е тежко ранен: „аз работих колкото можах, но не много заради единия ми крак, който е много зле“.

Акцентът обаче е изведен – най-важното тук, както е знаменателно за целия период на Откритията, е надеждата да се оправдае очакването на краля за значително нарастване на владенията му, което води до икономически и политически подем и до укрепване на позициите пред света чрез голяма имперска власт и безусловно влияние. Макар и кратък, а може би и точно защото е кратък (в такъв малък обем задължително ще присъства само най-главното), документът е ценен, тъй като допълва и затвърждава наблюденията, направени в останалите текстове. Тъкмо затова не бива да пренебрегваме гори по-незначителните документи, които може да са определящи за начина, по който се изгражда представата за голям бразилски индианец от XVI в., въпреки по-оскъдната словесност и по-минимизираните детайли. Спонтанността на синхронно възникналите текстове под въздействието на силата на момента ни кара да вярваме, че авторите не копират един от друг, защото няма информация, а и възможност взаимно да са се чели. Което на по-късен етап вече е по-трудно да се случи, тъй като може да има влияние от предходните текстове или базираните на тях слухове и фантазии.

2.1.3. „Съобщение от анонимния моряк“ (*Relação do Piloto Anônimo*, 1500)

Редом с писмата на Каминя и Мещре Жоао при първите пречки свидетелства за стигането до новооткритата бразилска територия и началните впечатления от земята с всички обозрими нейни аспекти, включително и от нейните обитатели, се нарежда и т.нар. Съобщение от анонимния моряк, което е от неизвестен автор. Знае се само, че е бил част от екипажа на Педро Алвареш Кабрал и прък свидетел на събитията, съпровождали стъпването за пръв път на сушата, както и ранните действия на нея.

Писмото е доста по-обстойно от това на Мещре Жоао, където акцентът е поставен върху научната част в съответствие с развитието на науката в онези времена, а емоционалната страна е дополкова застъпена, доколкото авторът е трябвало да се постарае да не огорчи краля, изпълнен с големи очаквания и надежди по отношение на всяка територия, подлежаща на приобщаване към империята му и даваща му предимство в политически и икономически аспекти. От своя страна анонимният моряк е грастично по-сържан

от Перо Ваш де Каминя. И като разточителност на описанията, и като емоции. Хладно, премерено, конкретно, с минимални отклонения от стремежа към претендираната обективна описателна наративност, но все пак оценъчно, що се отнася до поведението на индианците:

Най-накрая открихме пристан, където хвърлихме комва и където се натъкнахме на онези туземци, които обикалят със своите салове да ловят риба. А една от нашите лодки гори отиде до мястото, където се намираха онези хора, и двама от тях бяха заловени и заведени при капитана, за да види той какви са, но както стана ясно, те не се разбраха нито с думи, нито с жестове. И в онази нощ капитанът ги задържа при себе си.

На другия ден *нареди да им облечем риза и дрехи* и да им сложим по една червена шапка, а те останаха много доволни от облеклото и бяха учудени от нещата, които им показвахме. После заповяда да ги свалим на сушата.

Веднага прави впечатление, че първата грижа на португалците, проявена спрямо индианците при установяване на контакт, е да им сложат дрехи, с които да покрият тяхната голота. Стереотипно адаптиране към съващанията за това, което е правилно според португалците, въпреки че тук липсва някакво крайно категоризиране на голотата. Коментарът, който върви с описанietо, се ограничава до „голи без срам“, което пък от своя страна би могло да се отнесе както до евентуалната наивност на туземците, така и до липсата на морал.

На вид тези хора са сивкаво-кафеникави и ходят голи без срам, а косите им са дълги. А брадите им са оскубани. А на клепачите на очите и над тях са изрисувани фигури в бяло, черно, синьо и червено. Устните им, т.е. тези отдолу, са пробити и в гънката те пъхат по един голям кокал като пирон. А други носят един син или зелен и дълъг камък, окован да виси на въпросната гънка. Жените ходят по същия начин без срам и телата им са красиви, а косите – дълги.

Авторът не е пристъпил към по-нататъшно задълбочаване на описанietо, а просто в Трета глава на документа се е ограничиil репортажно и без особено словесно разточителство да обрисува видяното.

2.1.4. „Дневник на плаването“ от Перо Лопеш де Соуза (*Diário de Navegação de Pero Lopes de Sousa, escrivão do primeiro grupo colonizador, 1530 – 1532*)

Въпреки претенциите за обективност и непредубеденост свидетелските информативни текстове по същество са целещи – адресирани до някоя висшестояща особа, нерядко до самия крал, когото авторите се опитват да манипулират според предварително зададените очаквания, на които трябва да бъде отговорено, за да спечелят някаква лична облага. Затова ценни са и допълващите щрихи, привнесени от чисто техническите документи, какъвто е „Дневник на плаването“ от Перо Лопеш де Соуза, където се засягат тези теми, тъй като съдържащата се информация е професионално ориентирана и в значително по-малка степен преднамерено повлияна в тълкуването. Ето защо въпросният „Дневник на плаването“ е важен източник за допълването на представата за бразилската действителност и местния обитател в първите десетилетия след откриването на Бразилия.

Има редица фактори, които влияят върху построяването на образа на бразилския туземец в разглеждания начален период. Еволюцията при обрисуването му също се подчинява на тези условия. Разбира се, на първо място са историческите събития и уникалността на момента, липсата на прецеденти, което придава емоционална окраска гори на чисто утилитарните и практически документи. На второ място идват личните особености на самите автори с техния произход, образование и място в обществото. И на трето място е агресията. Колкото и да заявяват своя стремеж към обективност, авторите продължават да са подчинени и верни на господстващата политика и на супроводта на йерархичните структури на своето време, както и да се грижат за собствените си интереси. Наблюдаваме го като постоянна тенденция още от първия миг, от прословутото писмо на Перо Ваш де Камия.

Важно е да се отбележи, че бразилските индианци се появяват и в много други текстове, където фокусът изобщо не е точно върху новооткритата действителност. Става дума за един вид работна документация, създадена от професионални моряци, чиято цел е чисто практическа, утилитарна. Открояващ се със своята детайлност пример за такъв тип техническа документация е именно „Дневник на плаването“ (1530 – 1532) от Перо Лопеш де Соуза (с пъл-

но заглавие „Дневник на плаването на армагата, която отиде до Бразилската земя през 1530 г. под командването на Мартим Афонсо де Соуза, записан от неговия брат Перо Лопеш де Соуза“). За автора на текста има съвсем осъдни данни: роден е през 1501 или 1502 г. в известно семейство; като военен моряк участва в редица експедиции, включително заемайки капитански пост; прекарва известно време в Бразилия; през 1539 г. по време на плаването с експедиция, завръщаща се от Индия, претърпява корабокрушение близо до остров Мадагаскар и отмогава нищо не се знае за него (Вж. Тонини 1999).

Факт е, че през 1530 г. под командването на Мартим Афонсо де Соуза от Лисабон до Бразилия е пратена флотилия с колонизационни задачи. Братът на капитана, Перо Лопеш де Соуза, бидејки опитен моряк, се заема да регистрира всички събития, съпровождащи плаването. Самият документ остава непознат и неиздаден до 1839 г., когато за пръв път бива публикуван в Лисабон от бразилския дипломат и историк Франсиско Адолфо де Варнаген, намъкнал се на него в кулата „Томбо“. По сумите му „книгата, която публиката вижда за пръв път, е една от онези книги, които поради зла участие остават заключени и скрити в продължение на векове, но после внезапно се появяват, за да изяснят някои спорни моменти и така да облекчат работата на учениците“ (Варнаген 1898: 6).

Текстът на Лопеш де Соуза, написан като от професионален документалист, в действителност е техническо описание с много навигационни изчисления и астрономически наблюдения. Най-голямата грижа на автора е да предостави детайлна информация по отношение на атмосферните, метеорологичните, географските и астрономическите условия. Ден след ден.

Ала освен че представлява богат документ, отразяващ начините на плаване от времето на Откритията, както и трудностите, с които моряците са се сблъсквали ежедневно, рискувайки всичко в приключението да овладеят обширните хоризонти, открили се по време на пътуванията, „Дневник на плаването“ е и отправна точка за изследвания в редица други научни области, основание за което дава отношението на автора към новата действителност и нейните обитатели. То стои в основата на: филологически търсения (що се отнася до използванятия език, начина на писане и вложените емоции, нетипични за корабен дневник с професионална техническа и практическа ориентация); антропологични проучвания (имайки предвид, че фокусът често е насочен към бразилските индианци

от различните племена, срещнати по пътя); културоведски изследвания (контактът с новите култури и смесването на културите); историографски трудове (процесът на колонизиране и териториалната експанзия); географски, етнографски и други разработки. В този дневник присъстват редица описания на земята и местните обитатели. Лопеш де Соуза дава сведения за различни индиански племена, за това как те се маскират, за да изглеждат още по-плашещи за враговете си, как воюват, за зловещите практики на антропофагията, за други навици и обичаи от ежедневието, за оръжията, предметите от бита и пр., например:

Хората от тази земя целите са светли; мъжете са добре сложени, а жените са много красиви, та не биха завиждали на онези от „Руа Нова“ в Лисабон. Мъжете нямат други оръжия освен лъкове и стрели; и на всеки гъве левги воюват едни с други. Намирали се в този залив насред реката, петдесет сала се биха от едната страна и петдесет от другата; [...] и се биха от пладне до залез: петдесетте сала от страната, където се намирахме, станаха победители и донесоха много от другите пленени, и ги убиваха вързани с въжета с големи ритуали, а после умрели ги изпичаха и ги изяждаха...

Друг контакт с туземците пък преминава така:

И насреща ни, на брега на реката, излезе един мъж, покрит с кожа, с лък и стрели в ръката; [...] и веднага доиде още трима мъже и една жена, всичките покрити с кожа: жената беше много красива, имаше дълга кафява коса [...], а те носеха на главите си нещо като шапки от кожа на ягуари, със зъбите и всичко.

Прави впечатление, че тук индианците не са съвсем голи, а са покрити с кожи. Не са облечени, а са покрити с цели ягуарски кожи с главите, зъбите и „всичко“, което като цялостна визия ги прави още по-страшни и войнствени, трансформирали човешката им същност в тази на звяра, с който се отъждествяват.

Представителите от друго племе, използваващи същата техника за покриване с кожи, което Лопеш де Соуза описва (хората от Острова на палмите/Ilha das Palmas), му изглеждат различни:

Хората от тази земя са силни и големи мъже, много грозни в лицето: носят косите си дълги; някои от тях си пробиват носовете и в гърдите

пъхам парчета много блестяща мег: *Всички се покриват с кожи: спят в полето и където ги свари нощта*: не носят със себе си нищо друго освен кожи и мрежи да ловуват...

Стилът на писане е гисторициран, премерен и сдържан. По един репортажен начин, граничещ с научната дескриптивност, Лопеш де Соуза се опитва да предаде цялата информация с максимална изчерпателност и сериозност. Но понякога, както казва Тонини (1999: 76 – 77), „това изобилие [на информация] изненадва в един мореплавателски дневник. [...] Практическите цели на експедицията и на *Дневника* не оставят място нито за лични съждения, нито за хиперболи. Ала и за Перо Лопеш де Соуза онази земя е най-добрата, земя, която според неговите описание притежава много от качествата на Вечно търсения земен рай“. Например:

Земята е най-красивата и приятната, която някога съм си представял да видя – нямаше човек, на когото да му омръзне да гледа равнините и красотата им.

Или пък:

Аз водех със себе си немци и италианци, и хора, които са били в Индия, и французи – Всички бяха удивени от красотата на тази земя; и Всички обикояхме в почуда и не се сещахме да се върнем.

С подобни възклициания и наблюдения „Дневник на плаването“ на Лопеш де Соуза успява да надскочи ограничено поле на чистата документалистика и сухата историческа мореплавателска фактомология и се превръща в обект на изучаване в различни съвременни филологични, антропологични и културологически дисциплини.

И накрая това, което би следвало да се добави, е, че разглеждането на този документ и работата с него в никакъв случай не са просто още едно проучване във връзка с Географските открития. По-скоро е опит да се привлече вниманието към многоликия начин да се интерпретира новооткритата действителност, като ударилието този път пада върху все по-подчертания интерес спрямо историческата еволюция на човечеството по пътя на духовното израстване още от появата на най-древните цивилизации и култури до съвременните опити за преосмисляне на вечните ценности, в

чиято основа се намира възхновението, породено от един уникален за света ни момент – изненадата от откриването на непознати светове и неочекваната среща с екзотичните в поведението си голи обитатели, носители на чудати нрави и трагедии.

2.1.5. Перо де Магалайш Гандаво и представата за бразилския индианец седем десетилетия след първата среща

Седем десетилетия след откриването на Бразилия се появяват и първите систематизирани информативни текстове, свидетелство за културната експанзия и опознавателно-пропагандното мислене, характерно за времето – „Трактат за Бразилската земя“ (1570) и „История на провинция Санта Крус, която по-просто наричаме Бразилия“ (1576).

Авторът им, Перо де Магалайш Гандаво (португалец от фландрски произход, преподавател по латински и португалски, занимавал се съответно и с езикови въпроси), се заема със задачата да даде първото систематизирано описание на земята, природните богатства, климата, животинския и растителния свят, местното население и неговите обичаи, както и на колониалното устройство от страна на португалците, техните занимания и начин на живот.

Значимостта на текстовете на Гандаво се състои не само в това, че са необходими и основополагащи в своята систематизраност. За целите на настоящото изследване те са важни от гледна точка на утвърждаването на колониалната система, тъй като представляват своеобразен начин за опознаване на земята и пропагандиране на заселването.

Налагащите се от териториалната експанзия след португалските географски открития обществено-икономически структури¹⁷, последвалата културна експанзия, контактиите с хора от още три континента, както и влиянието на Ренесанса раждат нов поглед към света, основаващ се върху собствените преживявания (вж. Касстро 1999).

---

¹⁷ За малко повече от век – от 1415 до 1543 г., португалците се разпростирам от Северна Африка до Япония и Бразилия, като по този начин се поставя началото на Новия свят.

Личността на хуманиста Перо де Магалайш Гандаво прекрасно се вписва в това време¹⁸. Макар част от живота му да преминава в Португалия, съдбата го пъти го отвежда в Бразилия и така на бял свят се появяват го текста с бразилска тематика, заради които авторът става известен като първия бразилски историк. Единият е „Трактат за Бразилската земя“ (с пълно заглавие „Трактат за Бразилската земя, в който се съдържа информация за нещата по този край, написан от Перо де Магалайш“) (1570), смятан за първата история на Бразилия, а другият – „История на провинция Санта Крус, която по-просто наричаме Бразилия“ (1576), който фактически представлява окончателна редакция на всичко писано от Гандаво по темата. И всиче произведения биха могли да се окачествят като един вид пропаганда и своеобразен призив за заселването на колонията, но същевременно са и „първото истинско признание на страната на *genus angelicum* – големия мит, който ще подхранва утопичната мисъл през XVII в.“ (Буеску 1984: 25).

Самият автор осъзнава новаторското начинание:

Основната причина, която ме застави да се захвата с настоящата история и да я извадя на бял свят, е, че до момента никой не се е заел с това, въпреки че вече са минали повече от седемдесет години от откриването на тази провинция.

И по-нататък продължава да изяснява и обосновава мотивите, които го ръководят за написването на историята, а те са:

...главно за да може всички онези, които в това Кралство живеят бедно, да не се колебаят да я изберат за свой пристан, понеже самата земя е такава и толкова благосклонна към хората, които я потърсят, че приютява и приканва за добро бедни и беззащитни. Също така в нея има неща, достойни за голямо възхищение и толко-

---

¹⁸ Гандаво е роден в Брага, Португалия. Баща му е фламандец, но той остава в родния си край, където преподава латински и португалски език. Въпреки че няма много данни, от написаното лесно може да съдим за това колко близък е до движението на хуманизма в Португалия и до големите умове от онова време. Става ясно, че интелектуалците са го оценявали високо и особено Великият поет Луиш Ваш де Камойш, който със стиховете, послужили за въведение на „История на провинция Санта Крус“, отдава почит на Гандаво и го възхвалява.

За забележителни, че би изглеждало немарливост и липса на любознательност от наша страна, ако не ги споменем в някой текст и не ги увековечим (Пролог към „История на провинция Санта Крус“).

Недвусмислено Гандаво помвърждава, че е воден от желанието си да пропагандира заселването на колонията, и изразява възприетата мисия за консолидиране на колонизаторската политика, в полза на която работят информативните текстове. Вече не усещаме единствено възторга и очароването от новооткритите райски земи, както е в първите сведения на други автори. Сега се наблюдава и един съвсем рационален подход към опознаването, разширяването на знанията и систематизирането на цялата информация, свързана с провинция Санта Крус. На тези схващания, заявени още в самия пролог, след това многократно се наблюда и в двата текста. Авторът заявява, че се стреми към обективност, въпреки че тази безпристрастност неминуемо е обвързана със светогледа му на хуманист и католик, който се грижи за интересите на Короната. Той възхвалява бразилската земя като възможност за прослава на Португалия и не отстъпва от позицията си на човек в служба на Португалия. По мнението на Тонини (1999: 81)

Гандаво сякаш е раздвоен между изискването за достоверност, ясно заявено в пролозите, и желанието да представи новата земя като най-прекрасната, за която може да се мечтае, с цел да привлече към нея миграционните течения и вниманието на краля. И ако, от една страна, текстовете се характеризират, общо взето, със забележителна обективност освен с изключителното богатство на информация за Бразилия, то от друга страна, те не могат да се изпълзнат от ентузиазираното възхваляване на всички положителни качества и икономически потенциал на новата земя, при описание на която нееднократно се появяват отново и отново добре познатите райски мотиви.

За пример:

Безусловно тази провинция е **най-добра за живеене** в сравнение с която и да било друга в Америка, понеже навсякъде има **хубав въздух** и е **много плодородна, и много благоприятна, и радва човешкото око** [...], и е **здравословна и без болести...** („История на провинция Санта Крус“).

Налице са хладна практичност и възторжена приповдигнатост – неизменно присъствращи и в гвете съчинения на Гандаво¹⁹, които прокламират ценностите на новата територия.

В структурно отношение между текстовете на Гандаво няма голяма разлика. „Трактат за Бразилската земя“ започва с обръщение към кардинал дон Енрике, първо регент, а за кратък период и крал на Португалия²⁰, следва пролог, малко географски данни и девет глави. „История на провинция Санта Крус“ също съдържа обръщение към високопоставена особа, пролог и четиринаесет глави, тъй като, както вече бе отбелязано, това е по-разработеният и пълен документ. Интерес за изследователите представляват и поместените в началото стихове на големия португалски поет Камойш, прославящи делото на автора, както и позволението от Светата инквизиция текстът да бъде публикуван, понеже не съдържа нищо, което да навреди на „нашата свята католическа Вяра, нито на добрите нрави“.

Що се отнася до съдържанието на документите, в голямата си част то е госта сходно, имайки предвид, както вече наведнъж

---

¹⁹ Дори понякога са налице едновременно заявили твърдения, сякаш в противоречие едно с друго. Прави впечатление, че редом с главите, където говори детайлно за географското положение, историята, дейността на юезуитите и описва местното население с неговите странни привички, флората, фауната и природните богатства с впечатляващо обективизиран подход, се появява Девета глава, в която разказва една случка с „морското чудовище“, убито в капитанство Сао Висенте през 1564 г., и така според Оланда (1959: 276) ставаме свидетели на момента, „когато се правят опити да се свържат в една фантазия и реалност, лично мнение и наблюдение“.

²⁰ Кардинал, а после и крал, дон Енрике I е син на крал дон Мануел I. Бидејки немото геме от мъжки пол, не се е очаквало той някога да се възкачи на трона и затова отрано се посвещава на Католическата църква. Във връзка с кризата, настъпила след смъртта на крал дон Жоао III (негов най-голям брат, с когото заедно полагат големи усилия да въведат и наложат Ордена на юезуитите в Португалия), чиито синове не успяват да го надживеят, инфант дон Енрике, тогава вече кардинал, поема управлението на страната като регент на внука на дон Жоао III, дон Себашио (който в този момент е егва на три годинки), докато той стане на възраст да се възкачи на престола през 1568 г. Ранната и трагична кончина на младия крал дон Себашио принуждава дон Енрике отново да поеме управлението на страната, този път като крал дон Енрике I, крал на Португалия и Алгарве, но две години по-късно (през 1580 г.) той умира и това води до навлизането в един от най-тежките периоди в португалската история – властта преминава в ръцете на испанския крал дон Филип II и Филипинската династия.

бе споменато, че „История на провинция Санта Крус“ е разширен и значително обогатен вариант на „Трактат за Бразилската земя“. Като цяло преобладават сържаният тон и огромното внимание нищо да не убегне от погледа. Гандаво започва с географски данни за земята и исторически сведения за нейното откриване, изразява и обосновава възмущението си от факта, че след като червеното дърво *pau-brasil*²¹ (пая-бразил) става важен продукт за износ и търговия, народът предпочита да нарича земята *Brasil* (Бразилия), а не Санта Крус, както се е казвала преди това, после се съредоточава върху капитанствата, устройството, населението, управлението и начина на живот. Веднага изяснява, че робството от самото начало заема централно място в колониалния живот, и изтъква ползите от въпросния строй:

А първото нещо, което вършат [жителите], е да се сдobjат с роби, за да им направят именията, и ако някой, дошъл на тая земя, успее да се сдobjе с гве гвойки или половин дузина от тях (гори и да не разполага с нищо друго свое), веднага получава възможност почлено да издържа семейството си, понеже един ще му лови риба, друг ще му хваша гравеч, а останалите ще обработват земите и плантациите му и така няма да имат разходи по робите и хората си (гл. 4).

Описанието на самите индианци, на техните нрави и начин на живот – полигамия, войни, ритуали за наказание и отмъщение, човекодство – е важна част от съдържанието. В главите, посветени на коренното население на Бразилия, Гандаво се придържа изцяло към „португалските културни норми на средновековен католик, движени от изпълненото с любопитство наблюдение и стига до осъждането от морална гледна точка“ (Бози 1994: 17).

Голяма част от особеностите в обичаите на местните жители се оказват трудни за възприемане. Колкото и безпристрастно и обективно да се старае да се придържа към действителността, Гандаво неведнъж прави своите възмутени коментари по повод на някои явления:

---

²¹ Това дърво, с латинско наименование *Pau brasilia echinata*, е националното дърво на Бразилия. Португалците са го наричали също дърво от Пернамбуко, а на езика муни е *ibirapitanga*.

Едно от нещата, с които тези индианци най-много отвращават човешката същност и с които сякаш най-много се различават от османалите хора, са прекомерните жестокости, с които убиват. Всеки попаднал в ръцете им, който не е от тяхното племе. И не просто го убиват по свиреп начин, свободно и хладнокръвно, ами след това, за да задоволят напълно страсти си, всички заедно изяждат месото му, като при това прибягват до дяволски жестокости, с които надминават и най-дивите животни, понеже те нямат разум и не са родени за милосърдие (гл. 12).

Но въпреки многото представени и разкритикувани отрицателни страни на индианците (жестокост, злостна отмъстителност, развратност, похотливост и пр.), Гандаво по никакъв начин не ги демонизира. Описва ги с недостатъците и качествата им. Оценява доброто им телосложение, здравия им вид, признава тяхното физическо превъзходство, смелостта, ловкостта и умението им да живеят според природните закони, чувството им за социално равенство. Както, разбира се, и готовността на някои от тях да приемат с лекота католицизма и ученията на мисионерите йезуити, чиято дейност авторът възхвалява в гл. 13.

Разпространяването на католическата вяра и евангелизирането, възпитаването или превъзпитаването на туземците в християнските ценности и европейската култура, както и тяхното ограмотяване са едни от постоянните грижи на колонизаторската политика още от първите години на Географските открития и неизменно се наблюда на тях в информативните текстове. Нещо повече:

Йезуитските текстове и информативните документи така се взаимопроникват, че накрая добиват специфичен облик, ориентиран към опознаването на бразилската земя и бразилския човек и целят образоването на неграмотните туземци (Мойзес 1971: 13).

Другата голяма грижа и акцент в информативното писане е търсеното наличие на злато, сребро, скъпоценни и полускъпоценни камъни в новооткритите земи. Тъкмо на икономическите интереси е посветена финалната част в произведенията на Гандаво. Още от първия момент очакването на португалските крале е да открият в Бразилия богати залежи, а пишещите неуморно захранват тази представа, като така текстовете им се превръщат в отражение

на начина на мислене през епохата. Гандаво като автор „пропагандист“ също е изцяло верен на времето си:

Тази провинция Санта Крус, освен че изобилства от всички необходими продукти за преживяването на хората, също така със сигурност е и много богата на злато и скъпоценни камъни, поне надеждите за това са огромни. А начинът, по който това достигна до нас и ни бе погърбдано, бе посредством местните индианци (гл. 14).

Авторът изтъква, че написаното не е плод на фантазията на колонизаторите, а има конкретни сведения по въпроса. Така още Венъж замвърждава представата за една богата на всичко ценно земя, с огромен потенциал, привлекателна за разработване, заселване и живееене.

Образът на Бразилия още от самото ѝ откриване през 1500 г. не престава да вълнува португалците. Новите простори, екзотичната флора и фауна, обичаите, върванията, както и приключениета, свързани с най-необикновените пътувания, не престават да възхновяват мнозина автори през следващите години²². Честото прибягване до идеализиране или демонизиране на нравите на индианците води до манипулативно изкривяване на представите за описаната действителност. Затова е особено ценен стремежът към научен подход при боравенето с информацията от страна на автори като Гандаво. Систематизираното излагане на данните – първото в историята на Бразилия – е необходимо за всеки изследовател. То е основополагащо при опознаването на Бразилия от XVI в., на живота на индианците и заселниците и на португалското колониално устройство. Същевременно в текстовете на Гандаво е отпрашен и неизумислен призив към по-масираното заселване на новите земи, тъй като там има всички условия за качествен живот. Така те представляват сериозен анализ, утвърждаващ колониалната система и териториалната и културната експанзия от страна на Португалия – дейности от първостепенно значение за португалските крале през тази епоха.

---

²² Пишат се разнообразни текстове – от големи исторически и географски трактати до подлистници и брошури, ориентирани към многобройната публика, състояща се не само от хуманисти и космографи, а и от всеки, заинтригуван от чудесата, открили се пред пътешествениците.

**2.1.6. Габриел Соареш де Соуза и представата за бразилския
муземец от последните десетилетия на XVI век**
в „Описателен трактат за Бразилия от 1587 г.“
(*Tratado Descritivo do Brasil em 1587 de Gabriel Soares de Sousa*)

Някои от представените в настоящото изследване текстове и документи са особено вълнуващи в своята амбиция за научност. Целите им, както нееднократно се подчертава, основно са да се дадат очакваната благоприятна информация във връзка с колонизирането често директно на краля на Португалия или на друга високопоставена особа.

В чисто изследователски аспект обаче те задълбочават познанието за богатата в своеобразие бразилска територия и различните племена, които я обитават. Така информативните текстове продължават да бъдат основа за изследванията на бъдещите антрополози, културологи, етнографи, историци, лингвисти и т.н., занимаващи се с материала, защото всяко разширяване на знанията по дадена тема неминуемо изисква връщане към началото, към първите моменти. Според Фигейредо (2010: 7) е много трудно да се определи как трябва да се подходи към изкуството да се прави наука и какво означава да се пише научно по дадена тема. Негова любима метафора е да представлява науката като щафета за предаване на обогатяващо се във времето познание през поколенията и всеки, който се заеме с деликатната задача да даде научен принос по някоя тема, да добави нещо ново или да допълни до усъвършенства и разшири дадено знание, трябва да стъпи върху наличната известна информация, събрана преди него, да я обхване, осмисли и обработи, за да може, „поемайки към ново приключение, да е наясно откъде тръгва и да успее – с по-голяма сигурност – да открие или изгради оригиналното и значимото“ (Фигейредо 2010: 7).

Така и колонизаторът Габриел Соареш де Соуза, стъпвайки като истински учен на Вече известните знания за Бразилия, загрижен за нейното благосъстояние като колония, за правилното и експлоатиране и устройване, благодарение на своя енциклопедичен дух и характер на естествознанието през 1587 г. създава най-пълното свидетелство от времето на Откритията за тази земя, плод на близо две десетилетия престой там. Изключителният труд съдържа пълна и ценна информация в редица области, като география, история, антропология, етнография, ботаника, зоология, лингвисти-

ка – важна основа за много бъдещи изследователски дейности. Соареш де Соуза е един от хората, които се провалят в начинанието да добиват ценни метали, но подготвеният за целта „Описателен трактат за Бразилия от 1587 г.“ остава като истинска енциклопедия на Бразилия за епохата си (Вж. Касстро 1999). Той разкрива изключителната наблюдателност на автора, както и неговото добро образование²³.

Соареш де Соуза е роден около 1540 г., най-вероятно в Лисабон; през 1569 г. се отправя за Индия, но по пътя корабите спират в Байя и той решава да се установи там; пребивава седемнадесет години в Бразилия като колонизатор земевладелец и натрупва богатство, а след смъртта на своя брат, който е изследовател, търсещ сребро, наследява карта на сребърните мини (Вж. Касстро 1999). Заминава за Мадриг, за да си издейства разрешение за концесия и докато е там, за да обоснове по-аргументирано своите искания, обработва и организира бележките си от Бразилия²⁴.

---

²³ Самото произведение представлява огромен труд, състоящ се от девет части. Първата се нарича „Общ пътеводител с пространна информация за целия бразилски бряг“ и съдържа 74 глави, втората част е с още по-дългото заглавие „Паметни бележки и декларация за величието на Бая де Тодос ос Сантос, за нейното плодородие и за забележителните неща, които има по тия места“ и включва 196 глави. Датирана от 1587 г. Бързо се разпространяват негови анонимни ръкописни копия, известни като „Вести за Бразилия“. Те служат като отправна точка на историци и други изследователи. Трудът е отпечатан едва през XIX в. – първо в началото на века, непълен и без да присъства името на Соареш де Соуза (Вж. Касстро 1999), като „Географско описание на Португалската Америка“. Малко по-късно, през 1825 г., Кралската академия на науките го издава със заглавие „Вести за Бразилия, истинското описание на брега на територията на Бая де Тодос ос Сантос, която принадлежи на Португалската корона“, като авторът отново остава неизвестен. От анонимност е изваден през 1839 г. от дипломата Варнаген, който отпечатава произведението „Описателен трактат за Бразилия от 1587 г.“ в цялост и коригирано, с написан от самия него увог, възхваляващ делото на автора – Габриел Соареш де Соуза (нак там).

²⁴ Окончателния текст на труда с директно обръщение към крал дон Филипе II той оставя на влиятелна личност от испанския кралски двор. Връща се в Бразилия с пъзволението за концесия и с подготвена експедиция навлиза във Вътрешността на територията, където обаче намира смъртта си през 1591 г. Според бразилския дипломат и историк Варнаген е „впечатляващо как интересът на един-единствен човек може да обхване толкова много рядко срещани заедно неща като тези в труда на Соареш де Соуза, който едновременно описва Бразилия, що се отнася до нейната география, история, топография, хидрография, меж-

Воден от притеснението, че след смъртта на крал дон Жоао III португалците не бранят достатъчно добре интересите на колонията и тя рискува да попадне в ръцете на чуждестранни завоеватели, Соареш де Соуза се старае да покаже каква огромна и непростима загуба ще било да се изпусне тази великолепна територия с богат потенциал и сериозно бъдеще. В обръщението си към крал дон Филип II²⁵ авторът призовава краля да се погрижи за защитата и благоустройстването на Бразилия, тъй като според пишещия:

...там би могло да се изгради велика империя, която с малко средства би станала толкова значима, че да се превърне в световна сила, понеже бреговете ѝ са повече от хиляда леви [...], земята почти навсякъде е много плодородна, климатът е здравословен и приятен, има хубав въздух и текат бистри и студени реки. [...] Тази провинция е добре снабдена с качествени провизии, които изискват по-малко труд и усилия от онези в Испания. Има много месо – като в Португалия – и чудесни риби. Тук расте най-доброто памук и захарта е добра като на остров Мадейра. Има дървесина, от която се добива боя. На някои места растат жито и ечемик и виното е много добро... (Встъжение).

Нататък Соареш де Соуза продължава в същия дух с описание на благородните метали и скъпоценни камъни, които според него със сигурност биха могли да бъдат открити в земите на Бразилия, и настоява пред краля да експлоатира тези залежи, тъй като ползата и приходите биха били наистина значителни.

За постигането на това външение от страна на Соареш де Соуза допринася и неговият подчертан стремеж към задълбочена детайлност. Той прави изключително подробно и впечатляващо описание на земята. Да, често изразява своето очарование от нея и се прехласва пред чудесата, които му се разкриват, но въпреки това

гутропическо бразилско земеделие и отглеждане на зеленчуци, местна индианска медицина, дървесина за строителство и дървообработване, зоология във всичките ѝ отрасли, администрация и гори минералогия!" (Варнаген 1898: 6).

²⁵ Крал дон Филип II е крал на Испания от 1556 г. до смъртта си, а от 1581 г. – също и на Португалия и Алгарве, където е наречен Филип I, тъй като за тази територия е първият представител на Филипинската династия. Той е владетел, който наистина успява да разпрострее империята си върху огромна територия, където „слънцето никога не залязва“ (Паркър 2000).

се старае да се придържа към строгата обективност и да не изпада в необмислени крайности (вж. Тонини 1999). Затова редом с положителните страни изрежда и всичко отрицателно и опасно, например някои страховити животни. Описва флората и фауната и съставя пълен списък на всичко видяно²⁶.

Стилът на труда е съдержан, премерен. Соареш де Соуза видимо през цялото време е ръководен от стремежа към максимална научна точност. Забележително е изследването, което прави във връзка с местното население. Проявява се като професионален антрополог (вж. Тонини 1999). Посочва различните между отделните племена. Описва ги физически, как ловуват, как водят битките си, как е устроен животът им и какви са социалните структури, какви навици и ритуали имат, включително и онези, които са ужасяващи и скандализиращи за европейците. Подхожда научно и не ги осъжда. Дори нарича техните неприемливи и отблъскващи за католическия свят особености просто „страннысти“. Пише за самоубийците, които се хранят със земя, за показната голота, за магьосниците, които призовават смъртта, за сексуалните практики на различни племена²⁷.

В първата част Соареш де Соуза се спира систематизирано, според последователността на историческите факти, свързани с откриването на Бразилия и нейното колониално устройство, на географските райони и описва подробно племената, които ги обитават. Например:

Май не е добре да минем оттамък река Сао Франсиско, без да кажем какъв *givak* е този каеме, който толкова злини е направил на португалците във Въпросната крайбрежна част. [...] Тия *givaci* в първите години на завладяването на тази част на Бразилия са господствали над целия бряг между река Сао Франсиско и река Парана, където са били във Вечна война с племето *pomiuguar* и са се избивали и са се изяждали

²⁶ Соареш де Соуза подхожда много внимателно при представянето на дадено животно или растение и при въвеждането на наименованието, с което е познато. Трудът му по-късно служи за основа на последващи разработки в редица области като зоология, ботаника, лексикография.

²⁷ Както е характерно за епохата, авторът също бива увлечен от фантастичните истории и в труда му има епизод, посветен на т. нар. морски хора – чудовища, наполовина риби, наполовина хора, които внезапно изскочат от дълбините и завличат в морето всеки, който се намира на брега.

едни други като отмъщение за омразата си. [...] От племето каеме са много войнствени и диви, големи предатели и нямат никаква вяра или истина [...] (част 1, гл. 19).

Той сравнява племената, старае се да даде сведения за битките помежду им и за бедите, произхождащи от тях за самите португалски заселници. Често се опира на информация, получена от индианците по отношение на някои данни. Влията наименования, които те използват за местностите, легенди за някое събитие, предавани помежду им през поколенията, проблеми на белите заселници, в които са въвлечени. Понякога определя индианците от някое племе дали са „добри“, или „лоши“ по това дали са на страната на португалците, или на французите в колонизаторските спорове, което е съвсем закономерно – авторът е преди всичко португалски колонизатор, загрижен за благото на португалската колония и извеждащ на преден план същинските ѝ проблеми (вж. Тонини 1999). Например:

Като дошъл Duarте Коельо в това пристанище, слязъл на сушата и се укрепил, където сега е селото [...], където дълги години имал големи военни проблеми с диваците и французите, с които били заедно и които много пъти го обсаждали и ранявали, и притискали, и избили много негови хора (част 1, гл. 16).

И още в тази първа част на труда, където, както казахме, водещата идея принципно е да се даде последователно обща информация за брега и крайбрежните острови²⁸, преминавайки в описанията през земите на различните племена и подчертавайки, че за най-важните от тях ще говори в детайли във втората част на труда, Соареш де Соуза не пропуска да маркира онова, което му се струва основно и което в случая има отношение към представянето на индианеца пред света. Например:

*Тази река *дивацът* нарича Мар гоце²⁹, защото е една от най-големите в света. Бреговете ѝ са госта заселени с *кромки* и *добре расположени**

---

²⁸ С географски, исторически, градоустройствени, колонизаторски, битови и прочее факти – на части, от река до река, от местност до местност, от укрепление до укрепление и от заселено място до заселено място.

²⁹ Сладко море.

туземци и според информацията за нея тя извършила от Вътрешността и до морето е дълга повече от хиляда левги, в нея има много малки и големи острови, почти всичките населени с туземци от различни племена и с различни обичаи, и мнозина от тях воюват помежду си със стрели, намазани с треви. И всички, които живеят по тия острови, ходят голи като останалите диващи в Бразилия и използват същите средства за препитание и имат голяма част от техните навици (част 1, гл. 3).

Или:

Изглежда справедливо да не продължаваме на татък, без да кажем какъв дивак е той, когото наричат айморе, който толкова поражения е нанесъл на заселниците. [...] Тези айморе са толкова диви, че измежду другите диващи минават за най-диви. [...] Имат цвета на останалите, но телата им са по-големи и по-яки, и по- силни, нямат брада, нито други косми по тялото освен тези по главата, защото се скубят на всякъде, бият се с големи лъкове и стрели и са толкова добри стрелци, че никога не пропускат изстрел, за учустване са много леки и са големи бегачи. Тия диващи не живеят в села, нито в домове като другите [...] спят на земята върху листа и ако вали, се качват на някое дърво. [...] Преживяват от това да нападат останалите туземци, които срещат [...] С никого не воюват лице в лице. [...] Хранят се с човешко мясо, кое то никой друг дивак не прави, за да се нахрани, а само за отмъщение при спор и омраза... (част 1, гл. 32).

Във Втората част на труда Соареш де Соуза насочва вниманието си изключително към района на Байя³⁰. Особено внимание отделя на племето тупинамба – най-старите обитатели на Байя, за които има сведения. Извежда ги в отделни глави, където описва детайлно особеностите на външния им вид, езика, селата и селищното устройство. Дава обширна информация за това как живеят мест-

---

³⁰ Осемнадесетте подчастти са посветени съответно на историята на Байя, на топографското описание на залива и островите, на земеделието и неговата специфика в този край, на различните местни растителни видове, включително лечебните дървета и билки, на дърветата с ценна дървесина и други важни характеристики, на птиците, на насекомите, на земните и водни бозайници, на влечугите, на различните видове морски обитатели, чиито местни имена посочва и въвежда като лексика в португалския език.

Канибали от XVI в., Теодор дъо Бри (XVI в.)

ните, как се ухажват и задомяват, как раждат, отглеждат и възпитават децата си, Включително и някои интересни и от днешна гледна точка подробности, насочващи към определени заключения за мисленето им, като тази например, че след като жената роди, мъжът ляга в хамака и трябва тя, както и всички от племето, да се грижат за него, а докато не изсъхне пъпът на девето, той не бива да работи – считат, че девето иначе може да умре, защото то е произлязло от него, а жената е само съд за семето му. Авторът разказва също какви са местните церемонии, как празнуват и как спрагат индианците, как се лекуват, как воюват, как убиват и

се самоубиват. За сравнение в последната подчаст от авторът дава характеристиките и на други племена от Байя с техните нрави и обичаи. Например Соареш де Соуза описва магьосниците на племето тупинамба и това, към което някои от тях подтикват хората, тъй като са водени от дявола:

Има в племето тупинамба големи магьосници, които се наричат така, защото *пускат в главите на своите хиляди лъжи* [...]. Те не знайат нищо, но се залавят с тая работа, за да се страхуват от тях и да ги уважават, понеже разбират колко лесно могат да бъркат в главите на тия хора. Но има и някои, които *говорят с дявола* [...]. Тях индианците наричат *наже*. Те се ядосват, ако някой индианец не им даде същеря си за жена или нещо друго, което искаат, и казват: „Върви, трябва да умреш“. [...] А те от ужас се оставят да умрат, без да може някой да им избие от главата, че могат да избегнат заповедта на магьосника. [...]

Тия индианци имат и други *много странни постъпки*. Щом им става крило за нещо, решават, че трябва да умрат и започват да *ядат земя* – всеки ден по малко, докато не започнат да слабеят, а очите и лицата им не започнат да подгухват. Умират от това и никой не е в състояние да им помогне или да ги отклони от решението да се убият – казват, че на това ги е научил *дяволът, който им се явява и ги кара да ядат земя* (част 2, гл. 161).

Авторът внася и много ценна етнографска информация³¹. Привежда някои любопитни подробности, като обвиването на мъжкия полов орган с кожата на много отровно местно животно – прави се с цел уголемяване на пениса, защото според автора:

...тия тупинамба са *толкова похотливи*, че *няма грях и похот, които да не допускат* [...], не могат да говорят за друго освен за *мръсотии*,

---

³¹ Соареш де Соуза дава сведения за растителните и животинските видове. Колкото и да се стреми да разграничи в отделни глави растения и животни, не минуемо присъстват вплетени и други данни, например за това как индианците наричат определен вид и как го използват. Как го ловят и ядат, ако е животно, и как го обработват и прилагат, ако е от растително естество. Или как да се лекуват от него, ако е опасно и отровно. Не пропуска гори някои изключително любопитни приложения, например ловенето на риба посредством поръсването във водата на стрито на прах растение, от което рыбата се прогира, изплува на повърхността „като пияна“ и трябва просто да се събере оттам.

които практикуват Във Всеки един момент, дотолкова са отгадени на пътната, че за да следват своите апетити, не се задоволяват с половия орган, който им е дала природата, а мнозина го обвиват с кожата на едно толкова отровно животно, от което веднага така им се нодува и толкова ги боли [...] и им става толкова безформен и дебел... (част 2, гл. 156).

Същественото е, че благодарение на тези подробности авторът ни дава възможност да надникнем във всеки детайл от живота на индианците, гори и в най-интимните, и да добием представа за тях във вълната. Разбира се, гивакът продължава да си е все така сиво-кафяв, чисто гол, обезкосмен навсякъде, с прогупчени бузи, устни, нос и уши и вкарани в тях кости, шарени камъни и други накити, украсен с разноцветни пера и пух, но вече не е просто странен хуманоид, който ръкомаха, влиза или не влиза в контакт с новодошлиите, застрашава ги или не, а е индивид – различен, да, но със свой собствен бит, социално устройство, сложни взаимоотношения, култура и живот.

Естествено, не трябва да забравяме, че водещото в труда на Соареш де Соуза, колкото и научен да е неговият подход, е личната му обвързаност със загрижеността за благото на колонията, загриженост, подвластна на вижданятията на един всеомдаен португалски колонизатор и ревностен добър католик. Затова и не е изненада акцентирането върху някои от най-гивашките особености на туземците. Те очевидно просто трябва да се покръстят и да приемат католическата вяра, за да заживеят праведно. В главата, в която говори за езика на племето тупинамба например, намира пак прочулено през призмата на своята дълбоко вкоренена религиозна принадлежност и колонизаторска ориентираност обяснение за липсата на някои звуци в езика им:

...от азбуката им липсват три букви, които са F, L, R голямо или гвойно, а на това трябва да се обърне внимание, защото, като нямам F, то е защото *нямат Вяра* (*fé*) в нищо, което да богоизворят. [...] И щом нямам L в своеето произношение, то е защото *нямат никакъв закон* (*lei*), който да спазват. [...] И щом нямам такова R в своеето произношение, то е защото си *нямат крал* (*rei*), който да ги управлява и на когото да се подчиняват, нико пък се подчиняват на когото и да било, нико син на баща си, нико баща на сина си и *Всеки си живее, както си иска...* (част 2, гл. 150).

Разбира се, заг всичко винаги стои като водеща основната мисъл за написването на труда – Соареш де Соуза иска да привлече вниманието на крал Филип II по всички възможни начини, било разкриваийки обилните ресурси, които предлага тази територия, било отчитайки потенциала това нейно население без вяра, закони и крал да бъде християнизирано и колонизирано. Но за нас си остава безценна богатата енциклопедична информация, даваща представа както за музеите от края на Века, така и за всички останали аспекти на все по-добре опознаваната територия, чиито обитатели имат свой собствен строй, който с малко усърдие и добър пример би станал съвършен. Авторът е обезпокоен, че след смъртта на крал дон Жоао III португалците не защитават добре интересите на колонията и тя може да бъде изгубена като територия. Затова се опитва да намери доказателства за превъзходството на бразилската земя във всички сфери. Но постепенно наблягане на превъзходството на колонията пред Португалия и Испания³² и силното величаве на красотите и богатствата, които да я прославят, не са никакъв „изблик на възторг, а добре осъзната и съществена част от посланието към краля – ето какво ще изгуби той при липса на адекватно проведена политика“ (Тонини 1999: 84).

Въпреки заявлката за търсене на обективизъм и реализъм Соареш де Соуза е докрай верен на намеренията си да спечели вниманието на краля и да извърши покровителственото му отношение към Бразилия. Затова не пропуска при всяка възможност да похвали убедено и да изтъкне всички достойнства и преимущества, свързани с територията и с всичко, което по нея вирее или може да бъде открыто, както и да маркира най-съществените проблеми, които трябва да се преодолеят – вярата, властта, законите. Неговата изключителна наблюдателност и недантичност, неоспоримата му далновидност и прозорливост успяват да му отредят мястото на една от основните фигури, успели да проумеят и да отстояват големия потенциал на бразилската земя и нейното бъдеще като част от огромна и могъща империя. Трудът му, написан във времето на

---

³² По това време Португалия и Испания се намират под единното управление на Филипинската династия. Причината е в кризата за наследяването на трона, настъпила след мистериозното изчезване на младия португалски крал дон Себащао в Африка и последвалото т.нр. Испанско Владичество (1580 – 1640).

откриването и опознаването на територията, намерил популярност едва около три века по-късно, продължава да бъде важен документ и ценен източник на информация за изследователите от различни области на науката и до днес.

2.1.7. Непортугалски автори

Изложението би било непълно, ако не отчетем приноса и на непортугалските автори, свързани с разглежданата тук проблематика, засегнали темата и предоставили ни информация, в която да търсим сведения за тази епоха от историята на колониална Бразилия. Чуждестранните хронисти и пътешественици също ни оставят богато наследство за ранните впечатления след откриването ѝ.

Америко Веспучи (1454 – 1512) лично участва в първата експедиция, организирана от дон Мануел I през 1501 г., целяща изучаването на бразилската крайбрежна ивица и установяването евентуално на предполагаемите ценни залежки от скъпи метали в земята. В писмо, изпратено до Лисабон през 1502 г., той дава пряко свидетелство за контакта с новооткритата територия, а в последвалата по-късно творба *Mundus Novus* от 1504 г., преведена на редица езици, полага основите на бразилската културна митология (вж. Кастро 1999). Веспучи изразява възторг пред видяното, като акцентира върху интереса си към райската природа, която по правило се превръща в изходна точка за някои разсъждения и заключения във връзка с местното население. Съзерцавайки физическата голота на индианците, той възхвалява отличното им телосложение, което веднага бие на очи за всеки пряк наблюдател, както и дадени елементи от туземната култура, които оказват сериозно влияние върху европейската мисъл – водещи са вродената доброта, невинността и видимо миролюбивото гостоприемство (нак там).

Работата на Веспучи дава отражение върху културното развитие през XVI в. Андре Теве (1502 – 1590) и Жан де Лери (1534 – 1611), които са пряко свързани с идеите на Монтен и Русо за антропологично и културно обновление, са прекрасен пример за това. Теве пише за населението в Бразилия, придържайки се към традицията, изкована преди него от Веспучи, като също прекарва няколко месеца в Бразилия в периода 1555 – 1556 г. и има възможност пряко да наблюдава явленията, които описва – симуира туземния човек в неговата обкръжаваща среда, като неминуемо определя като

решаваща за оформянето му като индианец и част от общество то (Касстро 1999). Що се отнася до Жан де Лери, в „Пътуване до Бразилската земя“ също в духа на Веспучи той създава портрета на местния жител, обрисувайки неговите странности, обичаи и културни особености. Сътвоявя „разказ от абсолютна етноложка значимост, където готовността да се свърже с новата култура разкрива летописеца, изпреварил позициите на най-модерната културна антропология“ (Касстро 1999: 109).

Но докато в посочените по-горе непортугалски автори индианецът отново е прекият предшественик на „добрия гивак“ от теориите на Русо, то на по-късен етап в духа на тенденцията, наблюдавана и в португалските свидетелски текстове, той бива демонизиран, като най-страшните му прояви са неприемливите за Европа секунални практики и човекоядството, свързано с множеството предразсъдъци и смятано от християните за „върховен израз на диващината“ (Арнт 1997: 62).

Жертвa на подобно преживяване, за щастие без най-тежките и фатални последици, се оказва Ханс Щаден, който през 1553 г. претърпява корабокрушение край бреговете на днешен Сао Пауло и прекарва девет месеца в селото на Вожда Кунямбебе (вж. Касстро 1999). Лично участва в организирана експедиция за лов на врагове, като убитите са изядени още на мястото на битката, а пленените са върнати в селото, за да може всички да вземат участие в канibalските прояви. Вече запознат със съществуването на подобни явления, след като бива пленен и осъден да бъде изяден, но в крайна сметка успява да се спаси, Щаден написва книга, в която подробно дава сведения за ужасните ритуали, на които е станал пряк свидетел (нак там).

Това емоционално залитане от едната крайност в противоположната по отношение на представата за бразилския индианец от XVI в., задълбочено с времето като генерализирана тенденция, разбира се, има своите основания и за непортугалските автори, което всеки от тях е изразил в посочените текстове³³.

---

³³ От друга страна, такава въйсвеност ни кара особено да ценим някои португалски автори, например Гандаво, в чието творчество намира баланс отношениято към индианците благодарение на аналитичния научен подход в систематизирано поднесената информация за всичко вече познато или в процес на опознаване, свързано с бразилската земя през първия век след официализирането на откритието.

2.1.8. Случаят „Колумб“

Христофор Колумб не спада към авторите (с португалски или непортугалски произход), писали *от и за* Бразилия, но поради факта, че при своето формиране е изключително силно повлиян от португалската напредничава и амбициозна мисъл в корабоплаването и свързаните науки, както и че е неразрывно свързан с откривателското дело и опознавателния процес, протекъл между европеца и „другия“ от Новия свят, не е възможно в подобно изследване безмълвно да подминем приноса му³⁴. Той представлява един ярък случай, белязal цялата епоха и синтезиращ спецификата на европейското мислене от периода. Чрез позоваването на случая „Колумб“ се привнасят някои допълнителни щрихи към изследваната тематика, които само и единствено служат да подкрепят и затвърдят изложената теза във връзка с действащата тогава западноевропейска идеология и писменото отразяване на така знаменателните историко-географски събития и първите контакти с туземците.

Повечето от разгледаните по-долу позиции се опират на труда на Цветан Тодоров „Завладяването на Америка. Въпросът за другия“ (2010). Анализирали внимателно дневнициите му, първо, може да се установи, че при Колумб акцентът недвусмислено е поставен върху търсенето на злато и обещанията за обогатяване с много злато – обещава го на крале, на моряци, на всички участвали, поддържайки интереса с непрекъснато изтъкване на ужубедителни признания за неговото евентуално, но не и за официално доказаното му наличие.

Второ, Колумб, бидејки ревностен християнин, цели асимилация чрез разпрострирането на християнството в новооткритите

---

³⁴ Христофор Колумб е роден в Генуа през 1451 г. Остава в историята като предводител на флотилията, достигнала първа до Американския континент през 1492 г. (имат се предвид островите, открити при Първата експедиция) по поръчение на Испанската корона в т. нар. Откриване на Америка. Поел през Атлантическия океан в търсене на нов път до Индия, но настъпнал се на запад на Антилските острови, а после и стъпил на територията на Централна Америка, той прекарва известен период от живота си в Португалия, където, възхновен от напредъка на мореплавателското дело, постиженятията на португалците в пробива на юг покрай Африка, вълнуващите амбиции за открития, търговия и научен прогрес, оформя идеята си за плаване на запад към Азия и откриване на алтернативен морски път до Индия (вж. Салморал 1992: 83).

територии, като през цялото време обаче упорствва да мисли, че се намира в Азия.

Трето, той е отгаден естествознанието с огромно влечение към природата и нейното изучаване чрез директно наблюдение.

Четвърто, „Колумб говори за хората, които Вижда, само защото и те в крайна сметка са част от пътуването“ (Тодоров 2010: 56) и от околния пейзаж, който се занимава да изследва. На индианца той отрежда място някъде между описание на птиците, тревите и корените на дърветата: „Тукашните корени са едри като човешки крак, а и хората са дебели и смели (16.12.1492)“. На местния жител се гледа като на някакъв странен обект – без език, без религия, без идентичност. А голотата свидетелства за това според Колумб. Индианецът за него е полезен ресурс и стока, която може практически да се използва в ежедневието, също както и добитъкът примерно, като накрая Все пак „с изненада стига до извода, че, макар и голи, индианците приличат повече на хора, отколкото на животни“ (Тодоров 2010: 57).

Пето, не може да не се отбележи фактът, че Колумб Все пак до известна степен разграничава кромките и покорни индианци от неконтролирамо агресивните, които според него незабавно следва да бъдат наказани. По сумите на Тодоров: „за да бъде последователен със себе си, Колумб прави тънка разлика между невинните индианци – потенциалните християни – и идолопоклонниците, които се отдават на човекоядство [...], основното е, че тези, които не са християни, могат да бъдат само роби, трета възможност няма“ (Тодоров 2010: 69). Интересното е как и тук, както и в португалската информативна документалистика, се опитват да намерят своите обяснения да напълно противоположни и на пръв поглед несъчетаеми представи за туземците. От една страна, колумбовите индианци са наивни, невинни и хрисими, от друга страна, са гиби, непокорни и злонамерени. Самият Колумб взима участие в тази „двойствена“ и видимо противоречива тенденция. Тодоров намира отговора за това в нежеланието да се погледне на индианците като на хора, в липсата на опознаването на „другия“ и другостта: „Каква е връзката между Колумб и тези гва външно противоположни мита – мита, че другият е „добър гибак“ (когато го гледат отдалече), и мита, че другият е „мъръсно псе“, потенциален роб? Връзката е в това, че и гвата се основават на непознаването на индианците и на отказа да ги възприемат като равноправни, макар

и различаващи се от нас субекти. Колумб е открил Америка, но не и американците” (Тодоров 2010: 72 – 73).

Заключението от всички тези наблюдения и разсъждения като база за последващи изводи е, че още в самото начало се лансира идеята за колонизиране не просто чрез християнлизиране и налагане на европейските цивилизационни канони, а с поробване поради пълното незачитане на правото на лична Воля у местните. Дори не е и незачитане на това право, а е глобално недопускане на мисълта за съществуването на каквато и да било човешка и културна идентичност у насконо срещнатите голи индианци: „Така постепенно Колумб преминава от асимилационизъм, който по принцип предполага равенство, към робовладелческата идея, тоест към твърдението, че индианците са по-низши същества” (Тодоров 2010: 69). Като цяло – същества голи и примитивни в очите на европейския колонизатор, тълкуващ и приспособяващ представата за тях според своите виждания, удобства и цели.

2.2. Мисионерски информативни текстове

2.2.1. Влиянието на португалските мисии и мисионери

в Бразилия през XVI век

Преди да се превърне в могъщата институция, каквато е в продължение на векове, Орденът на Йезуитите³⁵ първоначално се състои от малко на брой хора, отгадени на образоването и милосърдие, и гамира от 1534 г. Става официално призната организация при папа Павел III през 1540 г. Бързо започва да оказва влияние из Европа и основава множество мисии за разпространение на християнството в Азия, Африка и Америка.

Що се отнася до Португалия, там Орденът се разва на огромно политическо влияние и власт. Крал дон Жоао III, силно религиозен и търсещ армия от разпространители на Божието слово на територията на разрастващата се Португалска империя, възприема миси-

³⁵ Или Йезуитският орден, известен също като Обществото на Иисус, е основан от Игнасио де Лойола, носещ светското име дон Иниго Оняс де Лойола, канонизиран впоследствие като Свети Игнаций / Свети Игнатий (от) Лойола.

онерите ѝезуити като воините, които трябва да християнизират многочислените нови поданици и да ги пречистят от най-различни вярвания, културни практики и традиции. Орденът на ѝезуитите в качеството си на оръдие в ръцете на Църквата прави битката за душите толкова усилена и мащабна, колкото е и съревнованието за подпрапорците от Източна – Веднага с изването си синовете на Лойола започват да поддържат много по-високи стандарти от своите предшественици и забележителното развитие на португалските мисии между 1550 и 1570 г. се дължи изцяло на тяхното усърдие (Боксер 2002: 81). Така ѝезуитите се сдобиват с едно по-привилегировано място спрямо останалите ордени и са с фундаментална роля в изграждането на християнството отвъд Океана³⁶.

Първите мисии са изцяло финансиирани и подкрепени от Португалската корона. Йезуитите пристигат в Баия през 1549 г. заедно с Томе де Соуза, първи кралски губернатор, за да основат и първата столица на Бразилия:

В компанията на Томе де Соуза извават близо хиляда души, сред които се намират и първите ѝезуити, водени от отец Мануел да Нобрега. От този момент нататък ѝезуитите имат първостепенна роля при осъществяването на контакти между индианците и португалците, опитвайки се да бранят местното население, което евангелизират и поставят под своя закрила в селищата на мисииите. Отец Мануел да Нобрега се открява при създаването на 29 август 1553 г. на селището Пиратанига, което ще е бъдещият Сао Пауло (Гарсия 1999: 126).

Отец Мануел да Нобрега е най-висият духовник, пратен от Португалия. Въщност немислимо е да говорим за който и да било

---

³⁶ Под влиянието на редица вътрешни и външни фактори тъкмо дон Жоао III в крайна сметка се оказва кралят, който отгадено и с ясна визия на практика се заема с благоустройстването на колониите и особено с териториалната структура и „цивилизоването“ на Бразилия. Самото му прозвище „Колонизатора“ ясно говори за неговите приоритети – да уреди административното устройство и управлението на колонията, останала допогава малко в периферията на кралските интереси. „Явява се истинският създател на Бразилия, която бързо се превърща в основна единица на Португалската империя, като това продължава да е така чак до началото на XIX в.“ (Брага 2002: 145). Първият губернатор, назначен от краля, е Томе де Соуза. Той пристига в Бразилия на 29 март 1549 г. и основава град Салвадор.

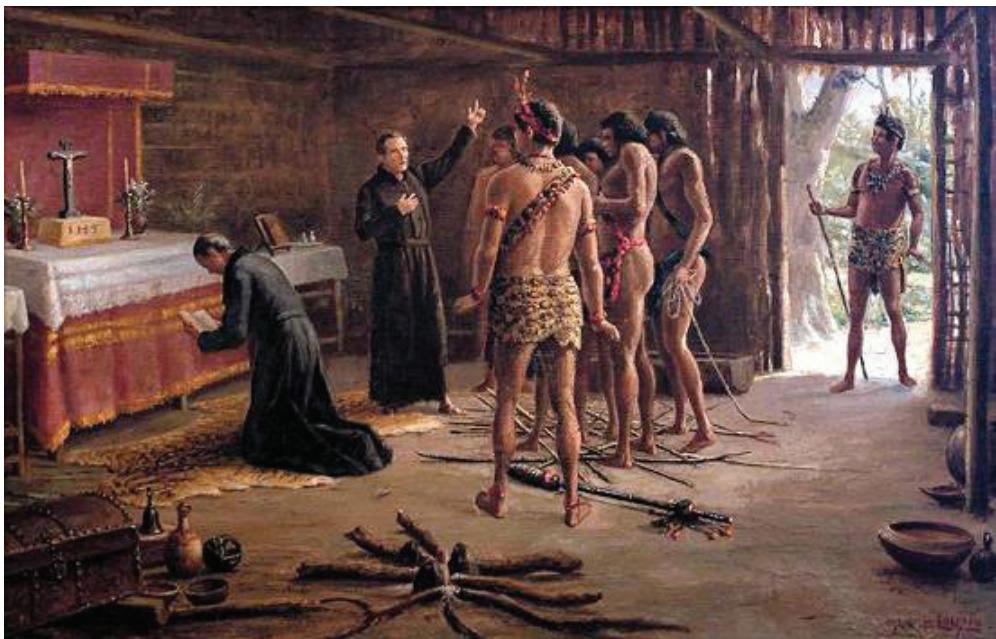
аспекти от бразилската история през разглеждания период и да не споменем името на отец Мануел да Нобрега във връзка с мащабните дела на йезуитите в Бразилия. Също и името на Жозе де Аншиета, а по-късно, през следващия век, и на забележителния Антонио Виейра.

Мисионерите йезуити, пристигнали със самото създаване на Ордена, още преди да се е утвърдил напълно, съчетават Вярата си (която при тях е изцяло иберийска и средновековна) с непрестанното усърдие да покръстват туземците, което е документирано ясно и категорично в техните катехизисни писания (Бози 1994: 19).

Привлечането на йезуитите за официални проповедници на Португалската корона навежда на мисълта колко спешно е било за крал дон Жоао III да има стабилна основа в своя план за християнизиране на колониите. Защото, ако има нещо, което да е в състояние да обедини толкова разнолики по културна принадлежност и Вярвания народи от няколко континента, то именно религията би могла да е спояващият елемент. А инструментът за постигане на подобен замисъл е тъкмо Орденът на йезуитите – новаторски изграден, с членове, водени от напредничави за онези векове идеи, и напълно отговарящ на нуждите, изискванията и целите на прокарваната пред света от крал дон Жоао III португалска колонизаторска политика за надмощие над останалите страни.

2.2.2. Отец Мануел да Нобрега и отец Жозе де Аншиета – закови фигури на мисионерското дело в Бразилия през първия век на катехизацията

В качеството си на документи, отразяващи процесите на завладяване и християнизиране на новооткрития свят, редом със светските текстове впечатление правят и тези на йезуитите, дошли в Бразилия след 1549 г. Става дума за богата кореспонденция, водена през първите десетилетия на катехизацията, отнасяща се до проблемите и успехите на начинанието, съдържаща описание на нравите на местните, езика и взаимоотношенията с колонизаторите. Тези документи са „изключително богати на информация и имат и един плос, който е в заявените намерения [на мисионерите] да

Anchieta и Нобрега в колибата в Пиндобусу, 1927 г.,
Бенедито Калисто (14 октомври 1853 – 31 май 1927 г.),
Фондация „Режиналдо и Бет Бертолино“, Сао Пауло, Бразилия

образоват и морализират” (Бози 1994: 18). Сред най-изпъкващите фигури на йезуити от първия век на Откритията на местна почва се откряват тази на португалец отец Мануел да Нобрега (1517 – 1570) с цялостната му активна дейност, с анализите на обстановката в писма до други мисионери, както и с неговите „Диалози за покръстването на индианците“ (1556 – 1557)³⁷ и други произведения, и особено личността на отец Жозе де Анхиета (1534 – 1597), забе-

---

³⁷ Текстът, който заедно с други подобни служи като учебно помагало в йезуитските колежи, под формата на диалог и по-точно на спор представя гледните точки относно покръстването на индианците, за да изкристализира по този начин есенцията на мисионерското дело. Индианецът се разглежда в двойната перспектива, засъпена въобще от мисионерите: от една страна, с неговия потенциал да бъде добродетелно човешко създание, но за целта, от друга страна, с необходимостта да се изкорени от битието му всичко неприемливо, включително голотата, и зловредно, което ногопава християнските ценности. И в това се състои работата на проповедниците.

лежителен освен с богатите на информация писма и хроники също и с мащабното си образователно дело, което оставя следа в създените от него поеми, театрални пиеси, проповеди, написани на португалски, испански, латински и на местния език тупи-гуарани³⁸.

Името на отец Мануел да Нобрега е едно от водещите и с неизменно присъствие, че се отнася до мисионерското дело в Бразилия през първия век на катехизацията³⁹. Всега с пристигането в Байя той всеотдайно се заема да разпространява Божието слово, да покръства индианците, да изкоренява зловредните им навици като антропофагията, но и същевременно да бъде тяхен закрилник срещу експлоатирането от страна на белите.

Писмата, които пише, за да се отчете пред своите висшестоящи, представляват безценни исторически документи от първа ръка за делото на ѝезуитите в колониална Бразилия през XVI в.

Отец Жозе де Аншиета от своя страна е родственик на самия Лойола по бащина линия⁴⁰. Тъй като в Бразилия има недостиг на ми-

---

³⁸ Разбира се, тъй като става въпрос за цяла армия от спасители на индианските души чрез евангелизиране, то биха могли да се изброят още и още имена на мисионери, които ревностно са отстоявали вратата си в Бразилия и са били всеотдайни в начинанията си: брат Висенте Родригеш, отец Леонардо Нунеш и особено отец Фернао Кардим (1549 – 1625) и през следващия век отец Антонио Виейра (1608 – 1697), на които задължително би било отредено специално място в труп, чийто обект на изследване е катехизисната литература. За целите на настоящото проучване са избрани безспорно най-ярките фигури от първите две вълни на масовизацията на мисионерското дело в Бразилия, спадащи житейски изцяло към XVI в., като фокусът е насочен към писмата им, тъй като те представят интересуващата ни информация в най-чист вид и без преднамерено търсена-та вече литературна многообразност. Включването на още автори мисионери в конкретния случай не би внесло допълнителни аспекти към представата за индианца, разглеждан от този ъгъл, тъй като ѝезуитската гледна точка е насочвана институционално и при всички се подчинява на едни и същи норми.

³⁹ Той е роден на 18 октомври 1517 г. в Португалия. Учи няколко години в Университета в Саламанка, но после се прехвърля в Коимбра, където завършва право и философия. На 27-годишна възраст, през 1544 г., по нареждане на Ордена на ѝезуитите, чийто член е, започва своето същинско дело на проповедник, с което се прославя. Обикаля из Португалия и Испания, докато по заповед на крал дон Жоао III не бива изпратен в Бразилия, закъдето заминава през 1549 г. заедно с армагата на Томе де Соуза.

⁴⁰ Роден е в Тенерифе, но още на четиринадесет години се мести в Коимбра, за да учи в Кралския колеж по изкуства и хуманитарни науки, където получава възпитание в духа на португалската визия за бъдещето на колониите.

сионери и отец Мануел да Нобрега отправя молба допълнително да му изпратят хора, Аншиета, още ненавършил двадесет години, пристига в град Салвадор и полага основите на своята мащабна дейност, която включва християнлизиране, образование и обширно творчество на португалски, испански, латински и на езика туни-гуарани.

Като представители на Ордена на йезуитите, имаш за цел да възвърне мощта и престижа на Католическата църква, накърнени след протестантската Реформация, защищавайки Вярата срещу атаките на ереци и всякакви другогверници, мисионерите, сред които споменатите Мануел да Нобрега и Жозе де Аншиета, се заемат с разпространяването на християнството, включително по най-отдалечените кътчета на земята⁴¹. Сътили на новооткритата бразилска територия, те спешно се заемат със спасяването на душите на туземното население. Прозира убеждението им, че именно поради необременената дива първичност, за която съдят по голотата на индианците, съвсем бързо и лесно ще успеят да се справят гори и с най-зловредните им навици, като неприемливите сексуални практики и антропофагията, както и с безконтролното приемане на всякакви опиати (халюциногенни напитки и треви за пущене) от тяхна страна:

С изключение на шаманите, на жреците лечители, всички останали проблеми, разпознати като смущаващи доброто поведение, произтичали директно или индиректно от начина, по който туземците се възползвали от своето тяло и от телата на другите. Тялото на индианец, голо и извършващо действия, смятани от духовниците за обиждащи Господ, трябвало да бъде усмирено. Самият отец Нобрега бързо осъзнал, че ако се попречи на индианците да ходят голи, това ще бъде преломен момент за напредъка на катехизацията (Амантино 2011: 18).

Така в свое писмо от 1549 г., адресирано до отец Симао Родригеш де Азеведо, отец Нобрега се оплаква, че именно липсата на гащи

⁴¹ Покръстват мюсюлмани, будисти и екзотични местни обитатели на новооткритите земи. Основават редица колежи в Европа и Америка, тъй като убедено залагат на образованието като най-важен инструмент за осъществяване на делото си.

Води до отдалечаването на душите на индианците от техния Съзгател:

Струва ни се, че не можем да не гадем дрехите, които сме си донесли, на онези, които **искат да станат християни**, да ги разпределим така, че всички да станем равни с тях, та поне **да не скандализираме братята от Коимбра**, ако узнаят, че заради липсата на някакви си гащи **една душа престава да бъде християнска и престава да познава своя Съзгател и Господ, когото да прославя** (Нобрега 1549: 74).

В друго писмо, адресирано до Лойола и датирано от 1555 г., Нобрега директно извежда заключението, че

причината, поради която от тези индианци от целия бряг, който обитават португалците, не може да се извлече голяма полза до момента, е, че са **неопитомени**... (Нобрега 1555: 60 – 61).

А първата стъпка към така желаното „опитомяване“ следва да е скридането на голотата, т.е. да ги накарат да ходят облечени.

По-късно, през 1558 г., отец Мануел да Нобрега вече прави и едно генерализирано обобщение на всичко, което трябва да се предприеме в името на напредъка на мисионерската дейност в индианските общности. Сред изброеното като акцент отново остава прикриването на голотата, отъждествявано с постигане на цивилизованост:

Законът, който трябва да им се даде, трябва да им забрани да ядат човешко мясо, както и да се бият помежду си без позволението на губернатора; да ги накара да имат само по една жена; да се обличат, тъй като имат много памук, или поне след като станат християни, да започнат да се обличат; трябва да се премахнат магьосниците, да се държат в справедливост едни спрямо други и спрямо християните; да бъдат накарани да живеят мирно, без да се месят на друго място, освен ако не е сред християни, притежаващи поделени между тях земи, които да им стигат, а тези наши отци от Ордена да ги поучават (Нобрега 1558: 79).

Полагат се огромни усилия в тази посока. Но истината е, че и цял един век се оказва крайно недостатъчен за успеха на начинанието по обличането на индианците. И не защото отказват да взе-

мат дрехите или да участват в католическите ритуали, а защото Веднага след това отново правят, каквото си знайт:

Индианците гори приемали дрехите, които им били дадени като подарък, но ги ползвали когато и както си искали. Отчаяние предизвиквали у отец Аншиета, като един ден излизали само с нещо на главата и нищо повече, а друг път само по обувки. Голотата продължавала да бъде голяма пречка за напредъка на цивилизацията (Амантино 2011: 18).

Признаването на неуспехите с прикриването на голотата води до мисълта, че според отците преодоляването им би довело и до разрешаването на голяма част от останалите проблеми, защото индианците иначе били скворчиви и се поддавали на образователната и християнизираща колонизаторска политика на ѹезуитите мисионери.

В свое писмо отец Аншиета прави анализ и оценка на дейността и проблемите и с неприкрито разочарование споделя:

Покръстването по тези земи вече много е процъфтявало, тъй като само в Байя са били 40 000 християни, а сега няма и 10 000, защото са измрели от разни болести, а и вече не са останали толкова, понеже са избягали във вътрешността заради неприятностите, причинени им от португалците, които ги пленявали, оковавали, продавали, отделяйки ги от жените и децата им, и други несправедливости, които те преживяват силно и сега на двете триста левги навътре ги няма никакви, което е в сериозен ущърб на тяхното спасение и разпространяването на нашата Пресвета Вяра (Аншиета 1585: 434 – 435).

Усеща се в известна степен упрек към действията на цивилизованието португалци, но това е засегнато дотолкова, доколкото възпрепятства катехизисното дело на кръстителите. Духовниците изпълняват институционални задачи и когато нещо не върви по план, търсят да се оневинят и да снемат отговорността от себе си – страхуват се да не бъдат порицани или наказани и при всеки неуспех намират обяснение в материалното (липсата на гащи) или в чуждата намеса (колонизаторските дейности, които принуждават индианците да избягат и да се скрият навътре в джунглата).

Все пак малко по-нататък в цитираното писмо четем и някои доста „обнадеждаващи“ думи – въпреки осъдителните „навици“ ту-

земците са „табула раза, върху която да се отпечата всичко добро“, така че

злоредните обичаи да убиват хора и да ги изяждат, да имат много жени и да се напиват постоянно с вино и други подобни могат да ги изоставят с лекота, подчиняват се на отците тaka, сякаш те самите са религиозни, обичат ги и ги уважават толкова, че не помръдват ни крак, ни ръка без тях, добре разбирам християнската dokтрина и мистериите на Вярата, катехизиса, изповедта и причастието и знам тези неща толкова добре или гори по-добре от нашите отци (Аншиета 1585: 435).

Изобщо католическите духовници, първоначално изпълнени с убеждението, че тъй като става дума за природно добри същества с голям потенциал за усъвършенстване според предложените им канони, ще е достатъчно да се потрудят по разпространяването на Божието слово сред местното население и то ще прекрати варварските практики и ще поеме по пътя на спасението, скоро разбирам, че това не се случва точно по този начин. Така както индианците приемат грехите, а после ги захвърлят или ги носят по някакъв необичаен свой си начин – само като украса, било на главата, било на краката, но все неуместно, – по същия начин се оказват неспособни да се откажат от своите традиции – да се избиват и да се изяждат едни други, да имат по много жени, да развратничат най-безогледно, да се прогират и да общуват с духовете, призовани от шаманите.

Такава е и констатацията на авторитетни изследователи – че заради „непостоянствата на дивашката душа“ мисионерите срещат сериозни спънки; индианците „изглеждали жадни да изучат уроците, преподавани им от йезуитите, но бързината, с която се връщали към старите си навици, била плашеща“ (Кастро 1999: 21).

А освен тези пречки, водещи до забавяне на желанията от колонизаторите резултати в рамките на Века, причинени от непостоянствата на индианците по отношение на облеклото и религиозните учения на католическите духовници, разбира се, има и още някои, за които самите португалци търпят критики – плениват, продават, избиват туземци и с това възпрепятстват делото на мисионерите.

3. Основни акценти при интерпретиране на голотата на индианеца

Представените текстове показват, че през XVI в., за един век след откриването на Бразилия, перспективата, от която се възприема индианецът, постепенно се изменя. Минава се от обещанието за лесно и бързо асимилиране чрез доброволно покръстване към необходимостта от преодоляване на съществени спънки, което води и до различен прием и описание през друга призма. Така възниква също и необходимостта от прилагането на други действия. Онова екзотично за Европа създание – по презумпция добро, несъвършено, но поправимо, – отначало пленително в своята невинна божествена голота, после третирано като чудовищно диво и кръвожадно пак заради неговата считана вече за варварска голота и заради неприемливите навици, бива подложено на масирани действия, за да бъде „вкарano в пътя“, виждан като правилен според политиката на португалските колонизатори и мисията на католическите свещеници.

Гореизложеното има за цел в по-далечна перспектива да осветли факта, че позоваването на голотата на бразилските индианци се използва като манипулативна техника в португалските информативни текстове от XVI в. и именно така следва да се разглежда. Голотата не е видоопределяща. Просто нейното интерпретиране е подчинено на определени схващания, свързани с идеологията на времето, която минава и през религиозната бленда и обуславя както личните, така и институционалните цели и въжделания на пишещите. Тя е гисоциативна и насочва към необходимостта от приобщаване на местните чрез покриването на необлечените им тела, тъй като иначе те се възприемат като пречка за духовната асимиляция, колонизирането и контрола върху поданиците. Специално за духовниците би било особено тревожно да не се справят с този проблем, защото това би нокапало устоите и на Стария свят, върху който се крепят църковните догми и процедури. Но дълбоките промени, цивилизационни и културни, се осъществяват бавно, не без съпротива и отстъпление в една или друга посока и не без сложните отношения на взаимното влияние. През следващите векове усилията продължават, а резултатът в крайна сметка е онова трайно преплитане на гени и култури, което представлява Бразилия в съвремието.

ВТОРА ЧАСТ

Първа глава

ЕЗИКОВО ЕКСПЛОАТИРАНЕ НА ГОЛОТАТА НА БРАЗИЛСКИТЕ ИНДИАНЦИ В ПОРТУГАЛСКИТЕ СВИДЕТЕЛСКИ ИНФОРМАТИВНИ ТЕКСТОВЕ ОТ XVI ВЕК. ПРЕДПОСТАВКИ И ПОДХОД

1. Голотата на бразилския индианец в контекста на португалските колонизаторски мисии

Връщам се към въпроса за откриването и колонизирането на Бразилия, който проследихме посредством свидетелската документалистика от XVI в. като истински вълнуващ. Периодът е изключително важен, динамичен и трескаво изпълнен със събития от историческо значение за европейското и световното развитие. Въпреки многобройните анализи има много непознано и много, което да се прочете между редовете. Важно беше да се уточнят движещите мотиви на това изключително начинание, неизменно привличащо с мистерията и с легендите, с които все още са обгърнати тези едновременно далечни и близки времена и събития, белязани от драматични обрани и контрасти. А както обстойно се изясни в Първата част (Първа глава) на настоящото изследване, есенцията на плаванията, довели до Португалските географски открития и в частност до откриването на Бразилия, са търсеният икономически подем и борбата за надмощие с нейното универсално измерение. Нови природни ресурси, нови продукти и нови пазари. Тяхното завладяване и монополизиране. Ярко изразените икономически интереси и по-конкретно търсенето на залежи от ценни метали (най-вече от злато) са в основата на цялостното велико откривателско дело и бележат съвкупната европейска култура на експанзията. И докато намирането на злато и сребро първоначално не се осъществява в Бразилия, докато очакванията на краля не могат да бъдат задоволени от неговите пратеници (а той в качеството си на монарх и върховен владетел не бива да остане разочарован), то най-важната сировина, която отчитащите се нисшестоящи неизменно ще извеждат на преден план като лесно усвоима по първи впечатления и бързо приложима в практиката на ежедневието, ще си останат ин-

дианците. През целия XVI век! Още от мига на кулминациите, настъпила с успешно реализираната мисия на Вашко да Гама, подгответа и организирана от крал дон Жоао II, но поради смъртта му славно осъществена при крал дон Мануел I:

Армадата достигнала бреговете на Индия на 18 май 1498 г. и хвърлила комба в Каликут на 21 май. Минали били десет месеца от напускането на река Теко от страна на Вашко да Гама. Главната задача на неговата мисия била изпълнена – той открил Индия на подправките.

Първият португалец, слязъл на сушата през юни 21 май, бил един заточеник, който се натъкнал на двама маври, говорещи кастилски език, с които завързал следния любопитен диалог, записан от Алваро Вельо в описанietо на пътуването. Струва си да го припомним тук, тъй като е от огромно значение:

– По дяволите, кой те доведе тук?

И го попитали какво сме дошли да търсим толкова далече. А той отвърнал:

– Дойдохме да търсим християни и подправки (Гарсия 1999: 60 – 61).

С една реплика този анонимен португалец успява да маркира основните цели на португалските експедиции, които неизменно присъстват в икономически и политически аспект: изключително важните за периода природни ресурси (подправки, злато, скъпоценни камъни и пр.) и християни (верни поданици и работна ръка). И тъкмо това е ресурсът, който във всяко свое писмо и документ до краля и висшестоящите особи авторите на информативните текстове през XVI в. ще подлагат на анализ. Манипулирали представата за новия поданик в лицето на бразилския индианец, ще го бранят и възваяват, когато е смирен и покорен спрямо поставените изисквания за бързо приобщаване и колонизиране, и ще се оправдават с неговата диващина, когато се съпротивлява и проваля португалската мисия. Като сумата „гол“ ще въплъща и едното, и другото. Голотата на индианца ще символизира за авторите на свидетелска документалистика и невинността, и покварата⁴². А се-

⁴² За повече културно-исторически данни, свързани с голотата, за нейното значение и за символиката, която носи през вековете, както и за сложния историко-социален контекст с ясна регулация на облеклото на португалците вж. Приложение 2.

мантичното на това въвеждане с тези допълнителни значения е изцяло в съзвучие с политическата дейност на португалските правители.

2. Адресатите на португалските свидетелски документи през XVI век

Дотук проследихме как писмените свидетелства на португалски очевидци, обрисуващи индианеца от новооткритата бразилска територия, лансирам пред Европа и света представата за него по начин, вариращ спрямо замисъла и нуждите на пишещите от разглежданятия период. Върху този замисъл и така тенденциозно поднесената и манипулативно деформирана информация несъмнено влияние оказва юерархичната подчиненост спрямо адресатите, пред които авторите се отчитат. Разглеждайки внимателно въвете основни групи текстове – светски и мисионерски, – най-общо може да ги разпределим в две посоки: светските текстове пряко или непряко са насочени към краля, а мисионерските – към други духовници, в повечето случаи стоящи по-горе в юерархията. Автоцензурата пред изискванията, поставени от Католическата църква, стремежът на авторите да се представят като добри християни и верни поданици винаги присъстват и в двата вида текстове – директно или индиректно.

В обобщение фактите може да се систематизират по следния начин:

а) Светски информативни документи:

– Перо Ваш де Каминя, Мешре Жоао и Анонимният моряк, взели участие в експедицията от 1500 г. под върховното командване на капитан Педро Алвареш Кабрал, смятан за откривател на Бразилия, отправят своите писма, съобщения, донесения или допуски директно към крал дон Мануел I. Те робуват на юерархичната зависимост, страхопочитанието и строгия дворцов этикет, без да успеят (особено силно важи за Каминя) изцяло да се придържат към хладната репортажна описателност поради неумоверната емоционалност, която провокира у тях изненадващата екзотика на Новия свят.

– Перо Лопеш де Соуза оформя своя дневник индиректно до крал дон Жоао III, т.е. липсва директното обръщане към краля в началото, но мисията, която изпълнява и отчита, е по изрично височайше поръжение.

– Перо да Магаляйш Гандаво в своите трудаe се обръща към кардинал дон Енрике (първо регент, а за кратък период и крал на Португалия), както и смиreno към Светата инквизиция в уверение на това, че подхожда като добър християнин и всичко написано в трактатите е неизменно в унисон с изискванията на Пресветата католическа църква.

– Габриел Соареш де Соуза започва с обръщениe към крал Филип II, който е крал на Испания, а от 1581 г. също и крал на Португалия и Алгарве под името Филип I, полагаш началото на управлението на Филипинската династия там.

б) Мисионерски писма на представители от Ордена на йезуитите:

– При отец Мануел да Нобрега разглежданите писма са адресирани до отец Симао Родригеш де Азеведо и лично до Лойола – основател и върховен глава на Ордена на йезуитите.

– Отец Жозе де Аншиета пише до различни стоящи по-горе от него по сан духовници от Ордена на йезуитите.

Както е видно, всички автори пишат до адресати от възможно най-високо ниво в Кралството и Империята с неизменното желание да се представят в най-добрата си светлина като изпълнители на заръчаните им задачи и поверените им мисии в Новия свят.

3. Езикът на свидетелските информативни текстове от XVI век

Търгвайки от позицията, че има много начини да се пристъпи към анализа на даден текст и че един от основните е, като се установи как чрез лексикалния избор авторът създава дадени смислови ефекти и внушения, базирани на значението на думите, на изградените между тях взаимовръзки и на създането от тях въздействие (Кардозо 2009: 67 – 72), успяваме да наблюдаваме отклояващата се тенденция авторите на свидетелски информативни текстове от XVI в. да залагат на голотата на бразилския индианец. Този очевиден факт се използва като най-убедителен аргумент за постигане на желаното въздействие върху лицата, до които те адресират своите писма, бележки, дневници, отчети, гоници, трактати и хроники. При неговото тълкуване основният езиков инструмент са използ-

Ваните лексеми, които отвеждат към понятия, пряко или непряко свързани с голотата. В анализирания писмен материал, чиито автори са преки наблюдатели на процеса на колонизация от разглеждания период, ясно личи как изборът на езикови средства, който те правят с огромна отговорност, съобразно със своя агресат и ситуация на писане, е силно маркиран от идеологията и подчертано религиозния дух на епохата и същевременно е непосредствено нейно отражение. Така пишещите пресъздават езиково една „картина“ от света, чиито „актуализации“ може да се проследят в пространството (ситуацията, идеологията, различните агресати на текстовете) и във времето (различните периоди от XVI в., в които се създават текстовете, промените в нагласите на агресатите).

Много голяма част от лексемите, подбрани от авторите в разглежданите документи, дължат своята експресивност на асоциациите, които предизвикват. Това са чуждици, навлизящи с индианските наименования на племена и вещи, неологизми, създадени въз основа на индианските наименования на невиждани дотогава растения, плодове, животни и предмети от бита, термини от корабоплаването и гр. А думи като *голота, прикриване, любов, омраза, страх*, подсилени от сравнения, метафори, хиперболи, винаги вълнуват и будят чувства (Кардозо 2009: 67 – 72).

Изразените степени на приемане, оправдаване или осъждане на отношението на индианците към собственото им тяло, на привичките и начина им на живот, белязани от голотата, отразяват начина, по който през XVI в. се възприема и отразява светът (състоянието на нещата в дадена ситуация). Отношението към голотата на индианеца като част от концептуалната картина на света на португалските пратеници намира най-прям израз в използвани езикови средства, с които се създава образът на индианец – интересуващият ни фрагмент от езиковата, респективно концептуалната картина на света, а именно:

3.1. Неутрална лексика, свързана с голотата

Авторите прибягват до нея като най-убедителен способ в твърденията си при струпването на огромно количество информация и привеждането на множество примери, подкрепящи изводите им. И единствено в процеса на гарантиранието на тази чиста

и привидно обективна информативност, водеща към търсенията правдиви изводи, може да проследим неутрално описание на индианците:

Сред тях имаше и четири или пет млади жени, голи като тях, които не изглеждаха зле. А сред тях имаше една, чието бедро, от коляното до хълбока, а също и задните ѝ части бяха в онази черна боя, а останалото тяло беше в естествен цвят. На друга и двете колена и извижките, а също и глазените ѝ бяха така боядисани, но срамотиите ѝ бяха голи и така открити, с толкова невинност, че в това нямаше нищо срамно. [...]

Те не сеят и не отглеждат добитък. Тук няма вол, нито крава, нито коза, нито овца, нито кокошка, нито някаква друга стока, която да е обичайна за преживяването на хората. Нито пък ядат нещо друго освен този индийски картоф⁴³, който тук расте много, и от тези семена и плодове, които земята и дърветата раждат. При все това те са такива и толкова стегнати и така лъскави, че ние не можем да се сравним с тях въпреки всичкото жито и зеленчуци, които ядем. [...]

Така че, Ваше Величество, вижте дали онзи, който живее в подобна невинност, няма да се покръсти, ако го научим на всичко, което е необходимо за неговото спасение (Каминя 1500).

Както е видно обаче, заключенията на края винаги носят емоционална окраска и водят към целеви интерпретации на красотата и най-вече на невинността в случая, която би предразположила към духовното приобщаване на индианците.

3.2. Емоционално-експресивна и образна лексика

Въпреки преобладаващата неутрална лексика, присъща на информативните текстове, авторите на разглежданите документи не крият въздействието, което оказват новооткритата земя и нейните обитатели върху нагласите и стереотипите им, като прибавят и до емоционално-експресивни лексеми: „всички бяха уди-

---

⁴³ В „Писмото на Перо Ваш де Каминя до крал дон Мануел I“ авторът нарича маниоката индийски картоф (Кис 2016).

Вени от красотата на тази земя”, „Всички обикаляхме в почуда и не се сещахме да се върнем” (Лопеш де Соуза 1530 – 1532), тази земя „радва човешкото око”, „тези индианци най-много отвращават човешката същност с прекомерните жестокости”, „прибягват до дяволски жестокости, с които надминават и най-дивите животни” (Гандаво 1576).

Пищещите заемат две позиции при изграждането на езиковия образ на индианеца през XVI в. Първоначално Водеща е желаната гаранция за просперитет – всичко новооткрито е обещаващо и индианецът в своята съвършена гола невинност представлява безценно природно богатство, тъй като след бързо покръстване от него би излязъл отличен поданик. В рамките на един век позицията постепенно се променя и стигаме до втората – на оправданията пред висшествоящите. Не, индианецът не се погдава толкова лесно на христианлизиране и голотата представлява пречка, тъй като е израз вече не на непорочност, а на поквареност и дивашина. Отчитането ѝ като проблем, без реално да представлява такъв, е удобен манипулиращ довод и оправдание за провалената мисия.

В комуникативния фокус на свидетелските информативни текстове от XVI в. доминира тенденцията да се подбират угодните теми – акцентира се върху земните богатства, на чийто фон се открява местният жител като един от особено ценните ресурси, когато е кооперативен:

Безусловно тази провинция е най-добра за живеене в сравнение с която и да било друга в Америка, понеже навсякъде има хубав въздух и е много плодородна, и много благоприятна, и радва човешкото око [...] и е здравословна и без болести (Гандаво 1576).

И също:

Тази провинция Санта Крус, освен че изобилства от всички необходими продукти за преживяването на хората, също така със сигурност е и много богата на злато и скъпоценни камъни, поне надеждите за това са огромни. А начинът, по който това достигна до нас и ни бе потвърдено, бе посредством местните индианци (Гандаво 1576).

Намира се съответно подходящата лексика от сферата на красивото, изразяваща възторга от откритието, когато в началните

години трябва да се заложи върху съвършенството и невинността на първичния човек от джунглата, с която се слива:

Те [индианците] полагат големи грижи за себе си и са много чисти. В това отношение ми изглежда, че са по-скоро като диви птици или животни, които чистият Въздух е направил с по-красиви пера или козина, отколкото питомните (Каминя 1500).

Отивайки в другата крайност – на демонизирането, се търси семантично поле от сферата на скандализиращото европееца, когато трябва да изпъкне диващината на туземеца сред неопитомената девствена природа:

Намирайки се в този залив насред реката, се биха петдесет от едната страна и петдесет от другата [...] и се биха от пладне до залез: петдесетте сала от страната, където се намирахме, станаха победители и донесоха много от другите пленени, и ги убиваха вързани с въжета с големи ритуали, а после умрели ги изпичаха и ги изяждаха (Лопеш де Соуза 1530 – 1532).

Или:

Тия индианци имат и други много странни постъпки. Щом им стане криво за нещо, решават, че трябва да умрат, и започват да ядат земя – Всеки ден по малко, докато не започнат да слабеят, а очите и лицата им не започнат да ногнуват. Умират от това и никой не е в състояние да им помогне или да ги отклони от решението да се убият – казват, че на това ги е научил дяволът, който им се явява и ги кара да ядат земя (Соареш де Соуза 1587).

Позоваването на дявола има съвсем убедително въздействие върху Всеки добър християнин, за да го накара да повярва, че непокорните индианци са с ужасен нрав и напълно неприемливи заради вярванията си. А това е необходимо да бъде манипулативно изтъкнато като оправдание за неизпълнената мисия винаги когато след първата вълна на евфория се установи, че местните хора не се поддават с очакваната лекота на подчиняване и поробване.

3.3. Неологизми

Авторите на информативните текстове имат грижата да опишат в детайли всичко местно и ново, което видят, и да посочат името, с което го наричат индианците. Макар и да няма пряко отношение към изследваната проблематика, присъствието на неологизми прави описанията по-автентични, насища общия фон на новооткритото и обещаващото, върху който ще се представи езотеричният образ на бразилския индианец. Изобилстват топографски данни, наименования на племена, плодове, животни, местни езици, като *Параiba*, *тути-гуарани*, *айморе*, *ананас*, *кашу* и много, много други. За пример:

Има също и зайци, ала ушите им са различни, по-малки и закръглени. Има и друг вид животни, по-големи от диви зайци, които наричат *paka* и също имат много вкусно месо. Има и едни гадинки по тия земи, които също се ядат и минават за най-добрия дивеч в гората. Наричат ги *tatu*, големи са като питомни зайци, но са покрити с черупка като лангустата или подобно на костенурката, но тя е съединена на много места, като от плочки е, и много приличат на кон с броня... („Трактат за Бразилската земя“, Гандаво, гл. 5).

Или:

В тази Бразилска земя расте един плод, който е по-вкусен и по-ценен от всички останали. Ражда се от скромно растение, което вирее близо до земята и има твърди листа като магарешки бодил, а самите плодове излизат като артишок и приличат на шишарка, същите са по размер, наричат ги *ананаси* и след като узреят, имат превъзходен аромат, берат се цели, а с един нож им обелват онази твърда кора... („Трактат за Бразилската земя“, Гандаво, гл. 6).

3.4. Изразни средства и стилови похвати

Осъдните метафори в текстовете са също давупосочни в съответствие с противоречивия образ на индианците в течение на XVI в. В началото те са представени като „диви птици или животни, които въздухът е направил с по-красиви пера и козина, отколкото питомните“ (Каминя 1500), а в края на столетието „говорят с дявола“ (Соареш де Соуза 1587).

Сравненията отново са разположени в представените гве площи – от една страна, индианците са „како гиви птици или животни“ (Каминя 1500), а от друга, са „толкова гиви, че измежду групите гиваци минават за най-гиви“ (Соареш де Соуза 1587).

Хиперболизирането е най-често срещаното изразно средство. При самото откриване на бразилската земя, за да се аргументира недвусмислено колко ценна находка са индианците в своята ангелска същност, хиперболите изобилстват: „телата им са толкова чисти и така егри, и така хубави, че повече няма накъде“ (Каминя 1500) или „невинността на тези хора е такава, че гори на Адам не би могла да е по-голяма“ (нак там).

Всичко се обрисува с подходящия тон, в който щедро се изказват суперлативи, отразяващи прехласването пред новооткритите територии (например: „земята е най-красивата и приятната, която някога съм си представял да видя“ и „всички бяхме удивени от красотата на тази земя и всички обикаляхме в почуда и не се сещахме да се върнем“ (Лопеш де Соуза 1530 – 1532)) или ужаса от нравите на местните жители (например: „Тези айморе са толкова гиви, че измежду всички гиваци минават за най-гиви. [...] Имат цвета на останалите, но телата им са по-големи и по-яки и те са най-силни“ (Соареш де Соуза 1587)).

3.5. Фрагменти с дескриптивна и оценъчна функция

3.5.1. Привидната, заявена и търсена, но неубедителна обективност, различните форми на учиност към висшестоящите силно изпъкват и поставят под съмнение непреднамереността на текстовете, белязани от толкова много социални условности. Макар и да преобладават съчинителните изречения и в описанията видимо всичко да е равнопоставено и като фотографски заснето да следва в безкраен низ от фактически детайли и наблюдения, заключенията са изцяло субективни, тенденциозни и манипулативни, подчинени на крайната цел да оправдаят очакванията на висшестоящото лице или институция, чието поръчение изпълняват авторите. Например:

А една от нашите лодки гори отиде до мястото, където се намираха онези хора и гвама от тях бяха заловени и заведени при капулана,

за да види мой какви са, но както стана ясно, те не се разбраха нито с думи, нито с жестове. И в онази нощ капитанът ги задържа при себе си.

А на другия ден нареди да им облечем риза и дрехи и да им сложим по една червена шанка, а те останаха много доволни от облеклото и бяха учудени от нещата, които им показахме. А после заповяда да ги свалим на сушата (Анонимен моряк 1500).

Или:

Бяха сивкаво-кафеникави, изцяло голи, без нищо, което да покрие спомините им. В ръцете носеха лъкове и стрели. И всички дошли право към лодката и Николау Коельо им направи знак да оставят лъковете. И те ги оставиха. [...] Даде им една червена шанка и една ленена качулка, която носеше на главата си, и едно черно сомбреро. А един от тях му даде едно тяхно сомбреро от големи пера на птици, дълги пера, с горна част от червени и кафеникави пера като на папагал, а друг му даде дълга огърлица от бели ситни мънисти, които приличат на бисери. [...] При изванието им капитанът беше добре облечен, с голям златен накит на вратата. [...] И един от тях видя накита на капитана и започна да сочи с ръка към земята и после към накита, сякаш искаше да каже, че в земята има злато. После погледна към сребърния свещник и така посочи към земята и после към свещника, сякаш там имаше и сребро! [...] Това ние така го тълкувахме, понеже така го желаехме (Каминя 1500).

Както беше споменато и илюстрирано по-горе, преобладава напречното на изречения, присъединени със съзнателни „и“ или „а“. Според Димитрова „при такова подреждане на изреченията, което в миналото е било абсолютно нормално, не се създават условия да се изтъкне най-важното от тях“ (Димитрова 1999: 13). Но точно на този фон още повече изпъкват тълкуванията и заключенията на пишещите. Така често срещаме едно равно и плавно кумулиране на описание и събития, следвано от заключение, което е преднамерено и в съответствие с очакваното от тях ви отчет.

3.5.2. Повечето от изброените дотук езикови средства са свързани с категорията *оценъчност*, която се реализира на различни равнища и се свежда до изразяване на разнообразни по характер оценъчни значения през призмата на установени стереотипи и нагласи в обществото. Самото движение по скалата на оценъчността е обу-

словено от редица фактори и затова според Волф (1986: 98 – 106) оценката изобщо не би могла да е статична. Напротив, авторът я определя като изключително динамична, тъй като и индивидуалната позиция на оценявящия субект е подвижна и съчетава социални, индивидуални, стереотипните представи за ценностната картина на света и субективното отношение към съответстващия обект, основано на това, което е приятно и неприятно, кое то се харесва или не, и пр. С други думи, оценката е силно повлияна от личните вкусы, възприятия и емоции. Тезата за значимостта на оценъчните езикови средства е подкрепена и от твърдението на Шаховски (1994: 20 – 25), че емоционалността „пронизва“ цялата човешка речева дейност, прикрепяйки се към семантиката на сумите, за да опосредства чрез езика емоционално-социологизираните представи за обкръжаващия свят. В конкретния случай точно такива са съжденията, свързани с описанието на бразилския индианец и неговата голота. Оценките на събитията и находките авторите дават въз основа на актуалните за епохата критерии и лични знания за разбиранията на своите агресати. Понятията за добро и лошо, за хубаво и грозно се определят от предполагаемите желания на агресата и очакваните реакции от негова страна, а това неминуемо води до субективност и менденциозност на заключенията. И както твърди Арутюнова (1988: 20), макар и според предметната логика стимулът, т.е. обективното свойство на обекта, да е първичен спрямо предизвиканата реакция, също както въпросът е първичен спрямо отговора, хедонистичното определение идва от първичната реакция, т.е. от усещането за приятно и неприятно. Авторите на разглежданите писмени отчети залагат на преценката си за това кое би било приятно за поръчителите (агресатите), тя определя какво и как да поднесат в донесенията си. За тях положителното и отрицателното, хубавото и лошото, приятното и неприятното са граматично повлияни от стремежа да внушат желаното заключение за успешно изпълнена мисия, от което ще зависи и благоразположението на висшестоящите към тях.

Както е видно от всичко гореизложено, макар и с многократно заявени претенции за обективност, в португалските свидетелски информативни документи от XVI в. неотменно се съблудава съответната колонизаторска политика, която е подчинена на очакванията на властващите Църква и монархия. В резултат на това представянето на фактите е неминуемо повлияно от търсенето

на угодната за агресата сензация, което предопределя изцяло манипулативния езиков подход при излагането на информацията и на сочването чрез нея към определени изводи. Така като контрапункт на описаната вродена доброта, невинност и на видимо миролюбивото гостоприемство се изправят диващината, непокорността и злонамереността на индианеца.

Манипулативният подбор при отразяването на едни или други факти, представянето гори на непомвърдени данни и слухове като достоверни имат за цел да задоволят очакванията на четящия, който често е самият крал на Португалия, копнеещ за по-голяма империя, за повече богатства и за по-могъщо световно влияние, или някой от Висшестоящите духовници от Ордена на йезуитите, за които е важно институционалните интереси да намират своята реализация. В случая гори не е нужно да гъскумираме вярна или невярна е например новината за наличието на злато и сребро, за които индианците биха предоставили информация, или за броя на новопокръстените индианци, който мисионерите биха отчели, а да оценим същината на явлението като такова – рамките на свидетелските референции се определят според очакванията на агресата (Киркова 2012: 204 – 212).

Втора глава

ЕЗИКОВАТА МАНИПУЛАЦИЯ В ПОРТУГАЛСКАТА ИНФОРМАТИВНА ДОКУМЕНТАЛИСТИКА ОТ XVI ВЕК

*Извънезиково то познание намира отражение
в съжденията, които изказваме,
и в тяхното съответствие с действителността.*

Евгения Вучева

1. Аргументация. От аргументация към манипулация.

Аргументацията като средство за манипулация В португалските информативни документи за Бразилия от XVI век

1.1. Аргументацията като обект на изследване има дълга история и се корени в гръдената реторика на Аристотел, който я дефинира като способност за откриване на убедителен инструментариум в ораторството и спора и я счита по-скоро за изкуство, талант и природно дарование, отколкото за наука (Аристотел 1986: 45). Абстракцията се от това дали става сума за наука (наблюдение, изследване, изучаване/обучение и придобиване на приложими в практиката знания и умения, стъпили на теоретична основа), или за изкуство, призвание и вродена дарба, и позовавайки се на редица учени, занимавали се с определени аспекти на проблема, Ибрямов търси обединяващото звено в дефинициите и изтъква, че основният момент в обхвата на реториката е убеждаващата комуникация, която в съвременния дискурс се изследва основно от теорията на аргументацията (Ибрямов 2014).

От множеството различни определения за самото убеждаване, които биха могли да се открият в днешната литература, Ибрямов поставя акцент върху една особено показателна характеристика, а именно насочването на аудиторията към дадено мнение и/или поведение. За обосноваването на подобно твърдение той се позовава и на дефиницията на Александрова (2008: 44), според която убеждаването представлява „общуване на комуникатора с аудиторията (дори когато тя е съставена от един слушател/зрител/читател) с цел да се променят или усилят неговите мнения (становища), вярвания, ценности и отношения, а в отделни случаи – да се промени или потвърди поведението на аудиторията“. Това определение е дадено именно в контекста на реториката, възприета вече като

наука за убеждаващото въздействие (Мавродиева 2013: 54), изследвано от теорията на аргументацията.

За да се постигне убеждаването обаче, е наложително да се стъпи върху т. нар. аргументационно поле, което се изгражда от адресанта въз основа на познанието му за общите с адресата представи и идеи – аргументационното поле, където „мислителните полета“ на адресант и адресат съвпадат, е „задължително условие за успеха на аргументацията“ (Александрова 1997: 40 – 41). Именно там аргументиращият би могъл да изгради и постави онази система от доводи, „предназначени да убедят адресата в истинността, ценността, необходимостта и приемливостта на поставения тезис“. Основен проблем при тези усилия би било съществуването на изначално съмнение у адресата, което според Александрова може да се дължи на генерализирана скептична нагласа към света или на някакви негови си други религиозни, расови и пр. причини, както и поради липса на достатъчна информираност. Авторката определя премахването на това съмнение като „първа стъпка“ към успеха на аргументацията. В текстовете от нашия корпус без съмнение съществува общо аргументационно поле, в което да се разгърне подходящата система от доводи, гарантираща успеха на убеждаващото въздействие. Споделяйки със своите адресати и възложители общи религиозни, расови и прочее знаменатели, авторите на информативни документи за Бразилия през XVI в. полагат най-голямо усърдие тъкмо в преодоляването на липсата на информираност, за да премахнат всякакво съмнение в заключенията, които ще предложат, и да постигнат своите цели. Те предоставят безкрайно богата и сърхподробна информация за всичко видяно и открыто, акцентират предимно върху полезността му, но и посочват потенциалните рискове, като по този начин аргументационната част от техните донесения е видимо изрядна за получателите. Например:

...там би могло да се изгради Велика империя, която с малко средство би станала толкова значима, че да се превърне в световна сила, понеже бреговете ѝ са повече от хиляда левги [...], земята почти навсякъде е много плодородна, климатът е здравословен и приятен, има хубав въздух и текат бистри и студени реки. [...] Тази провинция е добре снабдена с качествени провизии, които изискват по-малко труп и усилия от онези в Испания. Има много месо – като в Португалия – и чудесни риби. Тук расте най-добрият памук и захарта е добра като на остров Мадейра. Има дървесина, от която се добива боя. На някои

места растам жито и ечемик и виното е много добро... (Соареш де Соуза 1587).

Или да вземем друг, вече цитиран текст от трактата:

Изглежда справедливо да не продължаваме нататък, без да кажем какъв гивак е той, когото наричат айморе и който толкова поражения е нанесъл на заселниците. [...] Тези айморе са толкова гиви, че измежду другите гиваци минават за най-гиви. [...] Имат цвета на останалите, но телата им са по-големи и по-яки, и по-силни, нямат брада, нито други косми по тялото освен тези по главата, защото се скубят на всякъде, бият се с големи лъкове и стрели и са толкова добри стрелци, че никога не пропускат изстрел, за учустване са много леки и са големи бегачи. Тия гиваци не живеят в села, нито в домове като другите [...] спят на земята върху листа и ако вали, се качват на някое дърво. [...] Преживяват от това да нападат останалите туземци, които срещат. [...] С никого не воюват лице в лице. [...] Хранят се с човешко месо, което никой друг гивак не прави, за да се нахрани, а само за отмъщение при спор и омраза [...] (Соареш де Соуза 1587).

Деликатният момент с манипулативното насочване към желанията изводи на базата на логично построените аргументи остава почти недоловим на пръв поглед най-малкото защото поемането и обработването на огромното количество нова информация е в състояние да погълне сериозна част от вниманието и да снижи прага на критичност.

1.2. Видовете аргументация, използвани в изследвания корпус, биха могли да се проследят въз основа на методологическата структура на аргументацията, предложена от Шародо (2007: 13 – 35), която е напълно приложима към анализираните текстове по четири пункта:

а) От гледна точка на дейностите, които извършват авторите на свидетелските текстове. Аргументиращият субект извърва три дейности: като очевидец той съобщава на адресата за какво става дума (проблематизира), като представител на португалската корона и проводник на геополитическите и религиозните интереси на своето общество той показва позицията, която заема (позиционира се), а като търсещ одобрението на своите повелители трябва да ги приобщи (да доказва). И именно тук аргументацията упражнява най-силно въздействие върху адресата.

б) По отношение на търсеното въздействие. Проблематизирането и позиционирането не са напълно достатъчни при аргументативния дискурс. Субектът му трябва да гарантира валидността на позицията си, като същевременно дава възможност на адресата да я приеме или отхвърли. За целта адресантът извършва два вида операции:

- представя разсъждения, с които установява причинно-следствени връзки в твърденията си, като показва силата на тези връзки (възможност, вероятност, необходимост или неизбежност);
- излага аргументи, за които смята, че може да окажат въздействие върху адресата. Аргументите може да бъдат чисто емпирични и наред с гледната точка на адресанта да разкриват позицията му спрямо господстващите ценности в обществото, на което принадлежи.

В анализираните текстове и дваме операции са осъществени успешно: показвани са необходимите възможности на новооткритата земя, шансовете за почен живот и издръжка на семейството, необходимостта от разпростирането на християнската вяра сред индианците и близостта до успеха на начинанието, всички те през призмата на господстващия светоглед в португалското общество.

8) В посока на използваните стратегии за въздействие. Дискурсивните стратегии не са единственото средство на аргументацията. След като всеки речев акт е построен върху принципа на участнието на дваме страни, а той сам по себе си предполага влияние, би следвало, че субектът на речения акт не може да „излезе“ на сцената на социалното общуване, без да използва стратегии за въздействие върху адресата. При тези стратегии за въздействие се залага на три типа ходове: легитимация (социална идентичност, експертност, авторитет), доверие (да казва истината, да допуска и възможното съществуване на други гледни точки), привлечение на вниманието (да „гокосне“ адресата и да го направи съпричастен към това, което казва).

От тази гледна точка за анализираните текстове и трите условия се изпълнени, което позволява да се заключи, че използваните аргументативни стратегии са стратегии за упражняване на влияние върху височайшия адресат.

г) По отношение на типологизацията на аргументацията. На аргументацията може да се погледне през три обектива: демонстрация (свързана с установяване на истината), обяснение (без

ангажиране с определена позиция) и убеждение (въздействие върху мисленето и постъпките на адресата).

Пресичането на трите „обектива“ показва, че аргументацията не се противопоставя на убеждението, демонстрацията или обяснението, но може да се говори за демонстрационна, обяснятелна или убеждаваща аргументация. В интересуващия ни случай тя се разполага и върху трите скъла.

1.3. В допълнение към схващанията на Шародо трудът на Бремон „Как да убеждаваме? От аргументативната комуникация към манипулацията“ (2012) потвърждава в максимална степен преднамерения характер на постъпките, по които анализираните текстове упражняват въздействие върху адресата. Поставяйки вълнуващите от съвременна гледна точка въпроси за аргументацията и взаимовръзките ѝ с манипулацията, авторът прави опит да ги разграничи, като очертава основните им отличителни характеристики, а после търси и онзи фин преход, който пребръща аргументацията в манипулация.

Аргументацията според Бремон се базира на желанието за кооперативно и затвърдено със серия от рационални микростъпки достигане до определени истини и взимането на осъзнани решения (чрез консенсусното приемане на редица приведени доказателства в една или друга посока и произтичащите от тях логически обосновки и изводи). На свой ред манипулацията предполага известно „насилие“, т.е. целенасочено лишаване на адресата от възможността да упражни правото си на личен избор дали да реагира по един или друг начин спрямо вижданията и убежденията си, за които адресантът предварително има яснота и се опитва имплицитно да им въздейства в своя полза, за удовлетворяване на собствени нужди и извлечане на лични облаги.

Като изхожда от теорията за информацията на Клод Шанън и науката за комуникацията на Норберт Винер, които утвърждават схващането, че комуникацията е социална инстанция за предаване на информация, Бремон ги прилага върху сферата на човешките взаимоотношения, за да стигне по естествен път до трите подразделения на комуникацията: да убеждава, да изразява или да информира.

Taka според автора антрополог и социолог желанието да убедим някого в нещо се различава съществено от желанието просто да изразим нещо, което би представлявало споделяне на изцяло

субективно изживяване, или да информираме за нещо, за което на базата на предварително внимателно проучване на фактите се опитваме максимално обективно да съобщим за тях. При убеждаването се предполага наличието на лично мнение по даден въпрос, като наша основна грижа става да го защитим пред съответната публика с цел тя да започне да споделя това мнение (Бретон 2012). Самото убеждаване може да стане по различни начини и тъкмо при избора им проличава отношението към агресата.

В единия случай говорим за липсата на кураж да се изправим пред него като пред равен, за да изложим (и приемем) етично, с уважение към чуждото мнение и със симетрия на гледните точки всички възможни „за“ и „против“ – тогава става дума за манипулация. Страхът да не се провалят в мисииите, за които са изпратени от краля на Португалия, кара колонизаторите манипулативно да положат огромни усилия при представянето от гистанция на други находки като неоспоримо успешни. Провала с ненамереното злато (есенцията на цялото търсене) при откриването на Бразилия информиращите замаскират под привидно още по-угодни ценности, например местните обитатели:

До момента не успяхме да узнаем дали има злато, или сребро, или друг метал, или желязо. [...] При все това сама по себе си земята е твърде добра, със свеж и приятен въздух. [...] Богатие са много, безкрайни. Толкова е хубава, че ако бъде използвана, от нея може да се рогу всичко! [...]

Обаче, струва ми се, че най-прекрасният плод, който може да се извлече, е да се спаси този народ. И това трябва да бъде първото семе, което Ваше Величество да хвърли тук, [...] да разпросstre нашата вяра! (Камина 1500).

В другия случай постъпваме по точно обратния начин – дебатираме открыто, смело и почтително. И тъкмо тогава говорим за прилагането на аргументацията. Според Перелман, който я изследва задълбочено, проследявайки я назад до корените ѝ в класическа реторика, тя би могла да се определи като съвкупност от гиструктивни техники, позволяващи провокирането или усилването на увереността на умовете при присъединяването към дадени тези, представени на тяхното внимание (Перелман и Олбрехт-Тумека 2010: 4 – 5). При аргументацията винаги е налице възможността за добро осмисляне от страна на агресата на предложените от агре-

санта тези, евентуално опониране, отхвърляне или изчистване на спорните моменти до постигане на консенсус. При манипулацията отсъства възможността агресията да възрази. Предварително му се навежда добре обработената и целево интерпретирана информация така, че директно да бъде приемана и да предизвика нужните реакции и поведение според желанието на адресанта. Именно по този начин постъпват с налагането на определена представа за новоокритата действителност в писмата и отчетите си пишещите информативни текстове за Бразилия през XVI в. Например:

Един от тях видя накита на капитана и започна да сочи с ръка към земята и после към накита, сякаш искаше да каже, че в земята има злато. После погледна към сребърния свещник и така посочи към земята и после към свещника, сякаш там имаше и сребро! [...] Това ние така го тълкувахме, понеже така го желаехме! (Каминя 1500).

Или:

Безусловно тази провинция е най-добра за живеещо в сравнение с която и да било друга в Америка, понеже навсякъде има хубав въздух и е много плодородна, и много благоприятна, и радва човешкото око [...], и е здравословна и без болести... (Гандаво 1576).

Бремон отделя аргументацията от манипулацията, като смята последната за непочтителна и особено вредна именно поради налагането на определена идея без предварително обсъждане, без дебати, при строго зададени параметри и поради това отнемаща правото да се упражни свободната воля и да се направи осъзнато личен избор. Като най-присъщи характеристики на манипулацията Бремон (1999: 167) определя „психологическото насилие, дисимулацията и прибягването до безмълвно съучастничество“.

За разлика от последно споменатото „безмълвно съучастничество“ и лишаването от правото на отговор, отнасящи се до манипулацията, при аргументацията диалогът е от съществено значение, тъй като „тя се създава от субекти в диалогично взаимоотношение“ (Мангачева 2017: 169). Еднопосочността на документите, писани от португалските очевидци на колонизационните процеси в новоокритите територии през XVI в., невъзможността за диалог или отлагането му във времето поради писмовната форма на донесенията създават почва за авторите да подходят манипулативно

отчасти именно и поради отсъствието на диалог. Диалогът с всички възможни доводи „против“, които биха могли да произтекат при среща на живо, предварително е осмислен като потенциален в ума на пишещите и затова информацията е интерпретирана по начин, предугаждащ реакциите на получателите и доколкото е по силите на авторите, предотвратявайки какъвто и да било негативизъм към всичко така грижливо поднесено като заслужаващо похвала и върховно благоволение. И най-коварно в случая е тъкмо доброто познаване на очакванията, които с привидната аргументация се замаскират като изпълнени, за да не се провокират отрицателни реакции.

Ловкото изтъкване на всякаакви аргументи, водещи до желани от адресанта заключения, без възможност за осмисляне на тяхната несъстоятелност и нелогичност от страна на адресата, ни карат от позицията на дистанцирани във времето необременени със събитията и социалната регулация на епохата анализатори да възприемаме свидетелските информативни текстове, изграждащи представата за бразилския индианец от XVI в., като манипулативни текстове, чиито автори използват техниките на убеждаваща аргументация (по Шародо).

2. Езикова манипулация

2.1. Манипулация, истина, лъжа, демагогия⁴⁴

2.1.1. Въпросът за езиковата манипулация изглежда логично да се изследва от общото към частното, за да се изясни първо какво представлява тя, а след това да се открои в съпоставка със свързаните с нея истина, лъжа и демагогия. Така би могло да се наблюдава приоритетно върховото ѝ действие в португалските свидетелски документи от XVI в.

По речникова дефиниция думата „манипулация“ (с латински произход) буквально е съвкупност от механични целеви действия в дадена работа, а преносното ѝ значение е: „Ловка постъпка, хитрина,

---

⁴⁴ Представените концепти в тази част не са подложени на пространно теоретизиране, а по-скоро са маркирани, доколкото привнасят допълнителни щрихи за изясняването на манипулацията.

измама” (Милев, Братков, Николов 1978: 425), с негативна оценка на въздействието, целящо тайно постигане на желан от адресанта резултат.

Според Бондиков (2009: 21 – 22), изследвал обстойно манипуляцията, тя е „предмет на анализ на автори от различни области на науката“ и макар да има разнобой по отношение на дефиниращите я граници, общото при всички е „признаването на нейното съществуване и използване“. Авторът изяснява генезиса на манипуляцията през погледа на изследователи, придържащи се към две тези – според първата тя е древна колкото човечеството, възникването ѝ се свързва с появата на човека и е негова неизменна потребност; според втората „тя е продукт на съвременното общество и може да функционира само в него“ (нак там). Анализът на аргументите на застъпниците на едното и другото становище показва, че и двете са резонни, но с някои несъвършенства. Самият Бондиков е склонен да приеме за по-меродавно схващането, че манипуляцията като средство за въздействие е присъща на хората още от зората на човечеството, което върви ръка за ръка с шаманството, магиите и врачуването, или с други думи, на всяка къде, където има лидерство, разполагащо „с властта да насочва и моделира груповите вървания и поведение“.

Разбиранията за манипуляцията като интуитивна дейност претърпяват еволюция и на нея започва да се гледа като на ясно осъзната дейност, за да се стигне до втората теза, според която манипуляцията може да функционира само в условията на съвременния социум. При това Бондиков (2009: 26) извежда и един акцент: много хора от масите нямат собствено мнение и то трябва да им бъде подадено, като манипулиращите залагат на психологическите функции на подражание, на инстинкта за подчинение и на стремежа за следване на готови модели.

Като се изключи значението на думата „съвременен“, което само по себе си е разтегливо понятие, не изглежда двете тези да са в граматично противоречие. Втората теза, позоваваща се на съвременността на манипуляцията, по-специално на масовата манипуляция, не отхвърля възможността за предистория. По-скоро тенденциозно прилаганата манипуляция вече идва като по-ясно осъзната и с по-голям арсенал от средства за въздействие в зависимост от модерната представа за нуждите на масите, в която се сливат отделните индивидуи.

Самата езикова манипулация се дефинира като прикрито въздействие, извършено върху един човек или върху група хора посредством речеви актове и свързаните с тях невербални значения, за да се постигне определена цел, т.е. да се промени поведението на агресата, неговото мислене, намерения, възприятия и т.н. (Вж. Бремон 2012; Романо 2008; AkonoVa 2013), да се подхранва объркването на съзнанието и прикриването на действителността от едни с цел подчиняването на други (Романо 2008).

Акцентите падат върху целенасоченото изопачаване на истината, върху прикриването на действителните намерения на агресанта, както и върху залъгването на очакванията и объркването на съзнанието на агресата, което предполага да бъдат разгледани включително и особеностите на понятията „истина“ и „лъжа“.

По речникова дефиниция истината противостои на лъжата, така както обективната реалност противостои на нереалността. В „Българския тълковен речник“ сумата „истина“ е със значения: „1. Идеал за познанието, който се състои в правилно отражение на обективната действителност. 2. Това, което съществува, отговаря на действителността, на фактите. 3. Твърдение, положение, съждение, основано на житейския опум“ (Андрейчин, Георгиев, Иличев и др. 1977: 308). Прави впечатление необходимостта от отразяване на действителността (включително и в т. 3 посредством житейския опум), т.е. необходими са нещо или някой, който да я отрази. Това значи, че отразявящите имат свое възприятие за нея и възможност да я пресъздават. „Лъжа“, като контрапункт, е обратното на „истина“: „1. Неистина, измислица. 2. Измама, подлост, изневяра“ (нак там: 406). При тази формулировка латентно се открива и самото езиково изразяване и назоваване, изричането на истина или лъжа – едното като отговаряще на фактите и обективната действителност, а другото като тенденциозно прикриване посредством измама. А значението на самия глагол „лъжа“ е: „1. Съзнателно казвам нещо неистинско, говоря лъжи. 2. Измамвам, изневерявам. 3. Залъгвам, залисвам“ (нак там: 406). Цитираните формулировки имат най-вече отношение към явното изказване или неизказване на истината, като и изказването, и неизказването са предимно свързани с нечии извънезикови познания за света. А тъй като и езиковата манипулация е съзнателно прикриване на истинските намерения и насочване на интерпретацията за действителността според замаскираните цели на агресанта, то процесът в

отсяването на откритата лъжа, на обективната фактическа истина и на преднамереното ѝ изопачаване в свидетелските информативни документи навярно би могъл да потърси известна опора в теориите, решаващи проблема.

В свидетелските информативни текстове, заложени като корпус за изследване, авторите заявяват, че се стремят към обективност, като подчертават многократно своето намерение, макар и често реализацията му да остава неубедителна. Имайки предвид агресатите и поставените задачи в колонизаторските мисии, пишещите не биха се осмелили да лъжат, защото осъзнават, че на базата на търсенията от тях информация ще се предприемат действия. Не биха могли да заявят, че вече са открили желаното злато, защото това би означавало да предоставят образци. Би означавало кралят и висшествоящите особи незабавно да поискат извозване на метала към Португалия. Подобна лъжа няма как да бъде изречена, тъй като лесно ще бъде разкрита и прави авторите ѝ уязвими. Но за да откликнат все пак на очакванията на висшествоящите и да спечелят тяхното благоразположение, авторите не се колебаят да подхранват надеждите за ценни териториални находки с тълкувания, които им се струват правдоподобни и ласкателни. Те манипулират в интерпретациите на действителни и доказвани очевидни факти, поднесени като убедителни аргументи, подкрепящи желанията от тях заключения, както смело постъпват с факта, че индианецът е гол, т.е. подлежащ на цивилизиране и асимилиране.

Според Вучева (2006: 102 – 103) „за правилното поставяне на проблема за истината решаваща роля играят не само семантичните, но и прагматическите проекции на теориите за езика“, като авторката посочва, че и едните, и другите са свързани главно с адекватността на съжденията при отчитане на когнитивния контекст. По-нататък, позовавайки се на Възгледа за истинността, представен от Димитрова (1995: 14 – 15), Вучева заключава, че проблемът за класическото разбиране за истината стъпва върху съотнесеността на моделите на света на говорещия и слушащия, т.е. „правдоподобните твърдения“ са свързани и със социокултурния опит. В по-далечен план правдоподобните твърдения, свързани със социокултурния опит, насочват към един от принципите на езиковата манипулация, чийто основен инструмент е езиковото взаимействие на базата на добре осъзнато използване на познанията за социокултурното ниво на агресата. В случая с разглежданата

португалска свидетелска документалистика от XVI в. отчетите са поръчкови и целеви, насочени изключително към задоволяването на интереса на Висшестоящ благородник или духовник. Кралят търси нови земи със злато в тях, което би осигурило влияние и надмощие над останалите страни и владетели. Поради първоначалната липса на злато най-правдоподобният близък успех за задоволяване на добре познатите интереси е да се изведат като акцент многообразните нови поданици, които населяват обещаващите просперитет територии. Мисионерите постъпват по сходен начин към своите Висшестоящи духовници – борят се за още впримчени в християнството души, което съответства на социалните и културните догми на епохата и нейните водещи представители, каквито са адресатите.

От такива позиции, както и от разбиранятията за приемите социокултурни норми се възползва и демагогията, но тя е значително по-прозрачна, клиширана и неприкрита от манипулацията, по-често насочена от горе надолу в йерархията, най-вече към масите.

„Българският тълковен речник“ посочва, че „демагогия“ е сума от гръцки произход и се отнася до заниманията на демагога. Изясняващи какво представлява „демагогът“, се установява, че и това понятие е наподобено с негативен смисъл: „Който увлича и подстремва тълпите за свои политически цели; който си служи в обществения живот с примамливи обещания, за да изкористи доверието на хората“ (Андрейчин, Георгиев, Илечев и др. 1977: 145). „Речникът на чуждите думи в българския език“ също определя демагогията като негативно явление, което включва измамване на масите с неизпълними обещания, изопачаване на фактите, лъжи, ласкателства и др., а преносно е: „Иzmама, лъжа, лицемерие“ (Милев, Брамков, Николов 1978: 183) – отрицателно, неприкрито въздействие, с користни цели, които прозират, и извличане на определени облаги.

Що се отнася конкретно до езиковата демагогия, то по сумите на Димитрова (1999: 5) понятието „не отразява напълно житейския смисъл на думата „демагогия“, а е свързано с онзи начин на общуване, който позволява към основното (и достоверно) съобщение да се добави някаква допълнителна и често съмнителна информация. При това езиковите форми се изграждат така, че тази допълнителна информация да не бъде обсъждана веднага“. Навсякъде в дефинициите за демагогията може да се наблюдава като характерна особеност липсата на особено старание в прикриването на натиска при

прокарването на някаква идея – главно поради факта, че посоката е от висшестоящите към нискостоящите, към масите. Тази позиция позволява „спускането“ на идеята. Докато в интересуващите ни текстове ситуацията е с обратен знак – посоката на предаване на информацията е от нискостоящи към висшестоящи и старанието за спечелване на благоволение налага замаскирането на всичко онова, което би създало дискомфорт на адресата.

2.1.2. В заключение от гореизложените позовавания и съждения биха могли да се направят някои изводи, отнасящи се до разглежданите в изследването твърдения, а именно:

а) Истината би следвало да се приеме като предаване на неизкривена информация за обективно съществуващ факт. За обективна и доказуема истина бихме могли да приемем чистите твърдения, че индианецът не носи дрехи по смисъла на европейското облекло, той е необлечен, не прикрива никоя част от тялото си, ходи така, както майка го е родила – индианецът е гол.

б) За лъжа би могъл да се посочи несъществуващ факт, представен като действителен – откровена лъжа би било примерно твърдението, че индианецът е облечен с дрехи, каквито са португалски/европейските. Лесно оборимо е при очевидната и неприкрита голота.

в) От коментарите и дефинициите за демагогията би могло да се изведе като ключов момент вплитането в информация за обективно съществуващ факт на допълнителна съмнителна и недоказуема информация (обещания най-вече), без усилия да се прикрие, но и без възможност да се постави на обсъждане (най-често се отнася за едностраниен процес, характеризиращ политическите речи – от горе надолу). В разглежданите информативни документи не става дума за демагогия. Адресатите са с друг социален статус (висшестоящи са) и комуникацията тече с други параметри (на ясно осъзната йерархична подчиненост от страна на адресантите).

г) Манипуляцията се основава на обективно съществуващ и доказуем факт, за който се навежда специално подбрана и предварително обработена информация от страна на адресанта, която подлежи на дообработване от страна на адресата. Тя е „игра“ със съотносителните очаквания за адресата – възползване от определена негова нагласа (достояние на адресанта) и навеждане към конкретна интерпретация (една от потенциално възможните) на

някакво извънезиково обстоятелство непременно с користна подбуга. За самото обстоятелство (независимо дали е обективно съществуваш, доказвам факт, или е фикция) се подава дозирана информация (според изчислението за формираното мнение и последващите действия на адресата), която на свой ред, пречупена през зоната на споделените знания (трайни представи, определени presupозиции и гр.), се тълкува по начин, довеждащ до желани изводи и решения от страна на адресата. Тя цели да предизвика поведение в услуга на адресанта независимо от това дали адресатът го желае. Достатъчно е да стигне до това решение за действие, което може да осмисли като свое поради провокирана емоция, заблуда с фалшиви аргументи (привидно рационални и основаващи се на доказателствен материал) или поради липса на време за размисъл заради съвпадащи с очакванията му заключения. Несъмнено манипуляцията е добре премислена дискурсивна техника, която изисква не само социокултурни познания за реалността и за адресата, а и определено майсторство при използването на информацията – както при нейното дозирано поднасяне, така и при прогнозираното ѝ тълкуване. Фиксира на разглежданата епоха е златото. Краят и приближените му очакват злато, чието намиране би определило дали находката е ценна за тях. Вместо това получават други неща, но трябва някак да бъдат принудени да повярват, че тъкмо те представляват огромна ценност – като голите индианци например, чиято висока стойност на бъдещи поданици следва да замени така жадуваното злато. За духовниците в края на века по аналогичен начин местните се превръщат в приоритет, защото представляват в очите им нуждаещи се от спасяване чрез християнизиране души и биха задоволили ламтежа си за още впримчени във вратата последователи, чрез които да утвърдят успешното си дело, заради което са пратени при тях. Тези голи индианци за края не са от такова значение като златото, заради което финансира експедициите по света. Не стават и добри католици заради това, че са необлечени. А гори е малко смешно да се мисли, че индианците биха могли да се определят като ценни заради това, че са голи, но тъкмо тяхната голота служи за аргументиране на бъдещ просперитет от страна на адресантите или за оправдаване на спънките по пътя към постигането на такъв, което се превръща в силно експлоатирана техника за въздействие при свидетелските информативни документи за Бразилия от XVI в.

2.2. Езикова манипулация, доверие, убеждаване. „Рекламата“ на Новия свят

2.2.1. Обширното и с малко размити граници поле на манипулацията като комуникативна техника за въздействие върху адресата задължително включва като възлов елемент невидимо намерение за облагодетелстване на адресанта, целящо да повлияе върху поведението на адресата по начин, за който той не подозира. Това се осъществява чрез прилагане на целенасочени техники, приспиващи бдителността му и отнемащи възможността да усети, че е лишен от правото на избор (вж. Бремон 1999; Бремон 2012; Акопова 2013). Дори при наличие на привидно аргументирана обосновка от страна на адресанта в построяването на тезата липсват определени стъпки, които по принцип, в идеални условия биха осигурили възможност за контраобосновка на адресата (Бремон 1999; Бремон 2012).

Езиковите механизми за реализиране на манипулацията възникват при изкривяването на обективната реалност. Манипулативният дискурс заема място между вярната и доказваща информация (истината) и невярната информация (лъжата), като лъжата стои срещу „семантичната истина“, а манипулацията стои срещу „прагматичната истина“ (вж. Акопова 2013). Това, което отличава манипулацията, е опитът за въздействие чрез проектирането на нови контекстуални зависимости за интерпретиране на фактите от извънезиковата действителност с користна цел (когато истината и лъжата ги отразяват вярно или невярно). Манипулация е осъществена, когато адресатът не е в състояние да съзре прикритите намерения на адресанта. Ключов параметър винаги е наличието на специфично намерение и момив, които ловко се замаскират. Така Цветкова, разглеждайки манипулацията като производна на въздействието, стига до извода, че всяка комуникация е манипулативна, доколкото цели въздействие и доколкото съдържа в себе си скрити кодирани слоеве, и съобщението е „продукт на субективна мисловна обработка“ (вж. Цветкова 2009). В този смисъл манипулацията е процес на въздействие, който задължително води до някакъв желан за адресанта резултат.

Дискурсът става манипулативен не толкова заради употребата на определени лексикални или граматични единици, а заради асоциацията с намеренията на адресанта и социокултурния контекст (Акопова 2013). Езикът предлага на ползвателите си целия арсенал

от средства, за да постигнат своите манипулативни цели. Според Чергова самата манипулативна реч се изгражда със „същите езикови средства, които се използват и в изказите, прогуктувани от позициите на искреността, откритостта и доверието“. Ето защо е трудно да бъдат разпознати, „ако няма достатъчно сведения за контекста, комуникантите и целите на общуването“ (Чергова 2014: 54). Именно поради тази причина в свидетелските текстове от XVI в. търсеното въздействие е постигнато, остават замаскирани и неразпознати от агресатите користните намерения на пишещите. Явно е, че не самите езиковите единици, а контекстуално ситуираният изказ, зад който стои определен мотив (Вучева 2006: 222), служи на целите на манипулацията. За да съзрем истинските подбуди на свидетелите на описваните събития, в конкретния случай странични наблюдатели, разполагаме с перспективата на Времето, която ни предоставя достатъчно факти, чийто анализ в исторически и геополитически аспект на насочва към извода, че позоваването на голотата на туземец е манипулативна техника, използвана с користни цели от проводниците на португалската колонизаторска политика. По думите на Илиев „голямо значение за комуникативния контекст имат социалните роли на участниците в общуването, психологическата дистанция между тях и обстановката, в която се осъществява общуването“ (Илиев 2003: 31 – 32). Макар и да не сме преки участници в събитията, равносметката за епохата позволява да се открият контекстът (геополитически, идеологически, социокултурен и пр.), тъй като той има фундаментална роля за изясняването на механизма на манипулацията. Така стават възможно най-видими от днешна гледна точка атмосферата и вкусът на епохата, валидните за Времето ценности скъла, силите, движещи човешката общност, отделните поведенчески схеми, имащи отношение към предмета на изследване, някои личностни характеристики на авторите, взаимоотношенията между пишещите информативни текстове през XVI в. и техните агресати, спрямо които се намират в йерархична зависимост на субординация и на чиито изисквания трябва да отговорят със своите отчети.

2.2.2. Езиковата манипулация в широк смисъл е всяко езиково въздействие (Цветкова 2009), осмислено от гледна точка на мотивацията на агресанта и насочено към агресата с цел да бъде регулирано неговото поведение, да бъдат стимулирани възможни негови

действия или предотвратени евентуални постъпки. Манипулирането на съзнанието и поведението предполага влияние върху мотивацията на агресата. Езиковата манипулация е базирана на механизми, които карат агресата да възприема информацията безкритично и които пораждат илюзии и грешни интерпретации (нерядко обвързани със сферата на възприятията и емоциите), а целта е манипулиращият да постигне някакво предимство спрямо манипулирания, карайки го да действа в негова полза, като при това учените разграничават два вида манипулация – непродуктивна и продуктивна (Akonova 2013).

Непродуктивната форма на манипулативния акт е свързана с желанието прикрито да се въздейства върху агресата с цел у него да се предизвика психологически дискомфорт – тази се показва предвъзходство над агресата посредством разкриване на несъвършенствата му, което трябва да доведе до подчиняване пред изискванията на агресанта (Akonova 2013). В такъв смисъл в информативните текстове от разглеждания период не може да се търси непродуктивна манипулация. Нито за миг авторите не биха искали да се поставят в някакво отношение на предвъзходство, да омаловажат йерархията или да предизвикат неудобство у лицата, пред които се отчитат и чието одобрение търсят – крал, висшестоящи духовници и пр. Тъкмо обратното. Стараят се да угадят на очакванията на високопоставените особи, до които агресират написаното, или да се оправдаят, когато ситуацията го изисква. Което по-скоро определя наблюдаваната в свидетелските документи манипулация като продуктивна.

Целта на продуктивната манипулация е да се спечели партньор, чието поведение да се насочва. Инициаторът на комуникацията често дава на агресата възможност да се осмисли като заемаш по-висок статус (Akonova 2013). Признаването на авторитета на агресата му дава комфорт и го прави по-възприемчив, тъй като не се налага да заема отбранителна позиция и с лекота приема „дирigираното уважение“ (Чалдини 2005: 340 – 385).

2.2.3. За постигане на манипулативното въздействие е важно умението за **изграждане на доверие**, което спомага на убеждаването и възприемането на изложените идеи като лични (вж. Чалдини 2005). Тъкмо това е едно от големите предизвикателства – да се изгради доверие, а най-голямата бариера за изграждането на дове-

рие е, когато агресатът е погълнат от своите интереси и не се вълнува от чуждите. Поради тази причина е важно интересите на агресата да се проучат предварително, за да се създаде предпоставка за безkritично приемане на информацията, която му се поднася – тя трябва да покрива убежденията, мечтите и желанията му (нак там). Едва тогава агресатът може да повярва в полезността на комуникацията и предложеното чрез нея, може да бъде привлечен към постигането на определени цели на базата на собствения си устрем или дефицит, който да запълни – затова той трябва да е убеден, че всичко е в негова полза и че прави избор спрямо интересите и нуждите си (нак там). Подобна загриженост за комфорта на агресатите от това, че съденията са в тяхен интерес, присъства често в информативните текстове от XVI в. Така откровено и неприкрито действа Соареш де Соуза (1587), призовавайки към по-добро стопанисване на Бразилия като колония заради заплахата да бъде отнета от Португалия при чуждите набези:

...там би могло да се изгради Велика империя, която с малко средство би станала толкова значима, че да се превърне в световна сила, понеже бреговете ѝ са повече от хиляда лвги [...], земята почти навсякъде е много плодородна, климатът е здравословен и приятен, има хубав въздух и текат бистри и студени реки.

Най-лесните начини за манипулация са отпращянето на комплимент и ласкателството. И продуктивната, и непродуктивната манипулация предполагат да се повлияе на емоционалното състояние на агресата, за да се предизвика неговата волева поведенческа промяна. Идеалният резултат от езиковото въздействие е да се постигне единомислие по определен въпрос, т.е. да бъде възприета и споделена представата, която агресантът желае. В основата на това въздействие е преценката на агресанта за индивидуалността на агресата, според която се прилагат различни манипулативни техники.

Авторите на информативни текстове от този период най-често прибавят до **възхвалата и ласкателството**, за да пробудят положителни усещания и нагласи у висшестоящите, което оказва „мигновено убеждаващо влияние“ според Чалдини (2005: 441 – 454), тъй като снижава прага на критичност. Те неспирно внушават колко хубаво е новооткритото, а някои от тях, независимо от неед-

нократно заявения стремеж към обектичност, изпадат в емоционални залитания гори и в най-техническите документи, какъвто е „Дневник на плаването“ от Лопеш де Соуза (1530 – 1532):

Аз Водех със себе си немци и италианци, и хора, които са били в Индия, и французи – всички бяха удивени от красотата на тази земя; и всички обикаляхме в почуда и не се сещахме да се върнем!

От друга страна, върху емоционално зависимите възприятия и неусетното изграждане на убежденията би могло да се влияе както словесно, така и несловесно. Информативните писма разполагат в своя подкрепа и с материални доказателства – пригружен са от огромни пратки с най-добрите образци от намереното в новите територии. Изводите на базата на описанията са скрепени с **открояването на аргументите**, които авторите са сметнали за най-убедителни спрямо своя агресат и които многократно повтарят (при Каминя, Гандаво и Соареш де Соуза). В това отношение Мехрабиан (1972) изтъква, че „за да се постигне убеждаване, трябва думи и действия да съвпадат, защото тогава има по-голям шанс за изграждане на доверие“. Подчертана загриженост за последното наблюдаваме и при юезуитите. Усрдието им да докажат с делата си, които отчитат в писмата до краля и висшестоящите духовници, че не са голословни, а полагат всеотдайни грижи да накарат индианците да прикрият голотата си, посочена многократно като една от основните причини за тяхната диващина, е забележително. Колкото повече доказателства приведат мисионерите посредством обективната фактология в писмата, подкрепена от множеството данни за реализираните успехи, толкова по-заслужено ще е доверието в тяхната преданост към Църквата и Короната (при Нобрега и Аншиета), а оттам и евентуалното висше благоволение и възможност за лични облаги.

2.2.4. От всичко изложено за езиковата манипулация и основните техники, с които си служи, може да постигнем до следните изводи, имащи отношение към разглежданата тук проблематика:

От първоначалното конкретно значение на думата „манипулация“ (да се борави технично с ръце в дадена работа) до съвременните разбирания за психично въздействие с цел неусетено да се извлекат от агресата желани за агресанта облаги е извърян дълъг път.

Усъвършенстваните техники и сфери на приложение постепенно превръщат манипулацията в комуникационна практика, при която един манипулятор упражнява контрол над други хора обикновено против тяхната воля и срещу техните интереси (Ван Дејк 2006). Поради своята комплексна природа, съчетаваща разнообразни характеристики, манипулацията е обект на интердисциплинарни научни изследвания.

От съвременна гледна точка, според всички цитирани по-горе автори, манипулацията се възприема като негативна социална проява, незначима свободната воля на адресата и влияеща върху неговите нагласи и избор на действие. Досев (2014) обяснява тази негативна природа на манипулацията с факта, че тя „включва практики, които нарушават моралните норми“, и определя „реципиентите“ като „жертви“, които „не са в състояние да разберат истинските намерения и да видят истинските резултати, желани от манипулятора“, поради липса на „специфично познание, което би им помогнало да устоят на манипулацията“. В този смисъл не би било неуместно да се направи аналогия и с техниките на рекламиращия дискурс. По-долу ще се приложат и коментарите от едно актуално изследване за езиковите техники и манипулацията в рекламиращия апел поради естеството на действието на всички разгледани в труда пратеници да „рекламират“ в отчетите си находката, а после и собствената си всеотдайна поръчкова колонизаторска действителност в Бразилия. Според Пемкова-Заралиева (2017: 188) манипулацията е „с негативен нюанс“ и ни кара да „правим асоцииации с лъжа, измама, насилие над волята ни и стимул към нежелани действия“, като „безспорно основните виновници за „имиџа“ на тази дума са медиите“. Макар и настоящата разработка да се отнася за друга епоха, връзката с медиите е очевидна. Най-довереният информационен канал през XVI в. е прекият свидетелски разказ на очевидци, които обаче не са спонтанни зрители, а целеви наблюдатели с мисия – те трябва да „рекламират“ успеха на своята действителност и стойността на своите находки. Затова и интерес представлява по-нататъшната богато илюстрирана препрамка в работата на Пемкова-Заралиева към начините, по които рекламирана манипулира, систематизирани от Бакърджиеva.

Начините, чрез които ставаме жертви на манипулацията в рекламирана, лесно биха могли да се групират по сходни белези. По-долу е приложена подредбата им според Бакърджиеva (2011: 91) с коментари:

ри как биха се съотнесли с вложеното от авторите на португалски свидетелски текстове от XVI в., агресирани до високопоставените особи, чието одобрение на находките трябва да получат. Като не бива да се забравя, че основно се търси злато, а се предлага нещо друго, което следва да бъде приемто от поръчителите, за да се отчете мисията не като провалена, а като успешна и с положителни резултати. Според Бакърджеева групиранието на основните начини за манипулиране на потребителите чрез реклама са следните:

– *Отбелязване на значими дати, свързани с празници.* В писмото на Каминя намирането на бъдещата Бразилия навърхът Великден е знак свише, Божия намеса и добра поличба. Португалците дори кръщават първата забелязана суша Великденска планина (Monte Pascoal). Такова откритие с всичко, което има там – обитатели, находки, за тях няма как да не е гар от Бога, благословено и обещаващо с неща, които разкрива пред очите им и темпърва предстои да разкрие.

– *Използване на притегателната сила на герои и Включване на имената им в слогана.* В първите информативни текстове, какъвто е този на Каминя (1500), индианците са госущ като Адам със своята голота, библейска невинност, чистота, непоквареност и вродена доброма: „невинността на тези хора е такава, че дори на Адам не би могла да е по-голяма“.

– *Използване на тайната и на различни забрани.* Трудно постигнатата е официализацията на Бразилия; зад гърба на останалите европейски държави са промекли процесите по нейното откриване, съдейки по сключването на Тордесилския договор от страна на крал дон Жоао II; информацията за откритието не е оповестявана дълго време и е обещаваща с тайните, които предстои да разкрие за една богата на ресурси земя и за огромните възможности за използване на местното население. Дори според Каминя (1500) индианците жестикулират, сочейки към земята, за да споделят така жадуваната тайна, че в нея има злато:

Един от тях видя накита на капитана и започна да сочи с ръка към земята и после към накита, сякаш искаше да каже, че в земята има злато [...] Това ние така го тълкувахме, понеже така го желаехме!

По този начин авторът създава външението за някакво ексклузивно знание с лимитиран достъп само за португалците – индианците са голи, следователно наивни, обронамерени и кооперативни,

т.е. готови да споделят своята тайна за наличие на злато и други ценни метали.

– *Създаване на изкуствен дефицит*. Соареш де Соуза залага на този похват. Целият му труд е проява на загриженост, че португалците може да изгубят ценната бразилска територия при чуждестранните атаки и затова трябва бързо да се действа. Предложените мерки според него не бива да се отлагат, рисъкът от загуба е голям и се изискват специни действия.

– *Използване на слогана „Добре вложени пари”*. И при Каминя, и при Лопеш де Соуза, и при Гандаво, и при Соареш де Соуза, и при йезуитите всичко наблюдавано е прекрасно, обещаващо и си заслужава усилията да се разработи или при проблем, ако се вземат определени мерки, като тези да се покръстят и да се облекат индианците, може да стане чудесно и да доведе до възход на Империята, затова трябва да се инвестира в опазването му.

– *Използване на завистта като силен стимул*. Според авторите от разглежданятия период всички ще завидят на владетеля на Португалската империя за качествените придобивки от колонизираната територия и нейното население.

– *Използване на модата като мощен манипулативен инструмент*. Невероятни екзотични продукти предлага „Бразилската земя”: странни растения с необичайно приложение, невиждани дотогава животни като описаните от Каминя гигантски скариди и други морски дарове, всякакви нови бозайници, любимите шарени папагали и други интересни птици и пр., които се превръщат в модни артикули и важни за времето престижни придобивки за цяла Европа.

– *Използване на опасността от повишаване на цените*. Този вид манипуляция отговаря на желанието да се притежават повече придобивки (дори за монополизиране), още повече че в случая става дума за преъзходни екзотични продукти, внесени от Новия свят.

– *Създаване на интерес чрез предлагане на нови модели*. Обвързано е с посоченото по-горе налагане на модна вълна от задължителни за всеки уважаващ себе си високопоставен човек екзотични стоки, образци на новооткрита флора и фауна, които се внасят в Европа. Съответната лексика – с нечувани дотогава местни индиански наименования на растенията и животните – допринася за повишаването на интереса към невижданите предмети.

– *Манипулиране с традиционни ценности.* Тук са съвсем ясно съгласувани изразеното прехласване от страна на авторите и възхвалата на Всичко открито с изискванията на действащата през епохата идеология и дълбоко вкоренени трагации.

В заключение от горния паралел с манипулативните техники на рекламния курсор може да се каже, че неудобната истина, невъзможната поради рисък от разкриване и тежки санкции лъжа, както и йерархичната подчиненост, непозволяваща демагогстване, карат авторите на информативни свидетелски документи от XVI в. да усъвършенстват езиковата манипулация. Благодарение на нея съумяват ловко да рекламират своите действия, както и резултатите от тях, гори и потенциалните. Единствено по този начин си гарантират постиженията им да бъдат приеми като успешни (ангелски невинният гол индианец ще е добър поданик) или оправдават превантивно и хитро Всичко онова, което би могло да се сметне за неуспешно при изпълнението на колонизаторските мисии (голият индианец е грабак в края на Века и тази спънка е наложително да се преодолее чрез обличането и покръстването му). И ако трябва да се потърси общата насока на „рекламната“ дейност на първите в Бразилия през XVI в. въз основа на анализираните източници, евла ли е трудно да се забележи, че в началото на Века се провежда явна реклама на Новия свят, когато Всичко открито предизвиква прехласване и трябва да бъде поднесено като такова на поръчителите, докато по-късно, в края на Века, се налага една далеч по-скрита, но доволима реклама на Стария свят, когато започват усилията за по-организирано и институционализирано налагане на цивилизационния модел на колонизаторите като по-добър.

3. Манипулацията като информационно Въздействие с помощта на убеждаващата аргументация

3.1. Паралелно с доминиращата осведомителна функция анализираните текстове притежават и подчертана манипулативна функция. Въздействието им сила се проявява във възможността да подтикват адресатите към определени заключения на базата на поднесената информация, открояването на определени факти в нея и привеждането на убедителни аргументи в желаната по-

сока, което се осъществява благодарение на отличното познаване на търсеното от поръчителите. Само по този начин според Уфимцева (1990: 56 – 68) комуникаторът може да управлява максимално ефективно активността на друг индивид – на първо място, като е осмислил ясно „потребностно-мотивационната сфера на обекта на въздействието“, а на второ място, като си служи с добре овладяна система от социални предписания, регулиращи дадено общество, т.е. като построи речевото си въздействие съобразно правилата, нормите, зададените роли, обичаите и т.н. в това общество. Резултатите от анализа на езиковия корпус за конкретните цели на изследването сочат, че манипулативната функция на свидетелските документи от разглеждания период се осъществява като информационно въздействие с помощта на убеждаващата аргументация. Те може да се систематизират в табличен вид, където за прегледност съотнесено се посочват основните линии на поведение на пишещите, подчинени на извънезиковите йерархични влияния, заложените индивидуални задачи и намерения, както и манипулативното насочване към тяхното постигане чрез техниката на привидно съвсем логична, макар и тенденциозно построена аргументация⁴⁵. Както е видно от самата таблица, приложена по-долу, при описанието на индианците (външен вид, нрави и обичаи) лексемите, извлечени от анализирания корпус, притежават общия семантичен признак *голота*. С него се съотнасят възможните асоциации, които поражда това понятие, както и произтичащите насочващи интерпретации в естетически, морален, културен, социален и пр. аспекти. Същевременно в конкретния случай лексикалните единици, разположени в семантичното поле на голотата, дават най-пълна представа за бразилския индианец от XVI в. и насочват към изграждането на неговия сложен и противоречив езиков образ.

---

⁴⁵ В бел. З беше пояснено, че податките при изграждането на езиковия образ на индианца са отбелязани в курсив в съответните цитати; податките за насочеността към желана интерпретация са в получерен шрифт при цитирането.

**Португалски светоди информативни текстове
от и за Бразилия**

Автор (гог.) (агресант)	Агресант	Езикова образ на индианците – външен вид и обичаи	Насочена интерпретация с желани заключения
1	2	3	4
Перо Ваш де Каминя (1500)	Крал дон Мануел I	<ul style="list-style-type: none"> – ходят голи, без да се покриват с нищо – изобщо не се притесняват да си показват срамотиите – полагат големи грижи за себе си и са много чисти – [те са] като диви птици или животни, които въздухът е направил с по-красиви пера и козина, отколкото птиците – с хубави лица и хубави носове, добре оформени – телата им са толкова чисти и така едри, и така хубави, че повече няма накъде – съвсем млади и нежни – толкова високи и стегнати – така добре почистени от косми – [девойката беше] добре сложена и заоблена – срамотиите [на девойката] изглеждаха толкова прелестни – Веселяха се и танцуваха – разбаха се и се смееха и танцуваха – толкова чисти хора 	<ul style="list-style-type: none"> – Веднага биха станали християни – земята е твърде добра – толкова е хубава, че ако бъде използвана, от нея може да се роди всичко – [вярата] трябва да бъде първото семе, което Ваше Величество да хвърли тук – [Ваше Величество] да разпростре нашата вяра

1	2	3	4
Мешре Жоао (1500)	Крал дон Мануел I	<ul style="list-style-type: none"> – диваци – бият се с [други племена] и ги взимат в плен 	<ul style="list-style-type: none"> – моля се на нашия господ Иисус Христос животът и владенията на Ваше Величества да се увеличават, както желаете
Анонимният моряк (1500)	Крал дон Мануел I	<ul style="list-style-type: none"> – ловят риба – [капитанът] нареди да им облечем риза и грехи – много доволни от облеклото – учудени – ходят голи без срам – жените ходят по същия начин без срам и телата им са красиви, а косите – дълги 	
Перо Лопеш де Соуза (1530 – 1532)	Крал дон Жоао III (без директно обръщение, но по изрично поръчение на краля)	<ul style="list-style-type: none"> – те са светли хора, мъжете са добре сложени, а жените са много красиви – воюват едни с други – [пленените] ги убиваха вързани с въжета с големи ритуали, а после умрели ги изпичаха и ги изяждаха – пробиват носовете си – покрят с кожа – всичките покрити с кожа: жената беше много красива, имаше дълга кафява коса – шапки от кожи на ягуари, със зъбите и всичко – силни и големи мъже – много грозни в лицето – всички се покриват с кожи – спят в полето и където ги свари нощта – най-красивата и приятна земя – всички бяха удилини от красотата на тази земя – всички обикаляхме в почуда и не се сещахме да се върнем 	

1	2	3	4
Перо де Масалайш Гандаво (1576)	Картинал дон Енрике (първо ръгент, а за кратък период и крал на Португалия) и Светата инквизиция	<ul style="list-style-type: none"> – отвращават човешката същност – [убиват] с прекомерни жестокости – убиват всеки попаднал в ръцете им – не просто го убиват по свиреп начин, свободно и хладно-кървно – за да задоволят напълно страсти си, всички заедно изядват месото му – прибягват до дяволски жестокости 	<ul style="list-style-type: none"> – всички онези, които в това кралство живеят бедно, да не се колебаят да я изберат за свой пристан, понеже самата земя е тракава и толкова благосклонна към хората, които я помърсят, че приютяват и приканват за добро бедни и беззащитни – има неща, достойни за голямо възхищение и толкова забележителни – [провинция Санта Крус] безусловно е най-добра за живеене – въздухът е хубав и [земята] е много плодородна – много благоприятна – радва човешкото око – [провинция Санта Крус е] здравословна и без болести – [гошлите на тази земя мозам] да се сдобият с роби, за да им направят именията – [заселникът] Веднага получава възможност почтено да издържа семейството си – [провинция Санта Крус] изобилства от всички необходими продукти за преживяването на хората – със сигурност е и много богата на злато и скъпоценни камъни, поне надеждите за това са огромни

1	2	3	4
Габриел Соареш де Соуза (1587)	Крал Филип II (край на Испания, а от 1581 г. също така и крал на Португалия и Алгарве под името Филип I)	<ul style="list-style-type: none"> – какъв гибак – толкова злини е направил на португалците – [племената] са били във вечна война – избивали са се и са се изядвали едни други като отмъщение за омразата си – много воинствени и гиби, големи предатели и нямат никаква вяра или истина – гибаци – избили много португалци – кромки и добре разположени туземци – минозина от тях воюват помежду си със стрели, намазани с треви – ходят голи като останалите гибаци в Бразилия и използват същите средства за препитание и имат голяма част от техните навици – гибак – толкова поражения е нанесъл на заселниците – толкова [са] гиби, че измежду групите гибаци минават за най-гиби – преживяват от това да нападат останалите туземци – хранят се с човешко мясо – големи мастьосници – пускат в главите на своите хиляди лъжи – говорят с дявола – [имат] много странни постъпки – ядат земя – никой не е в състояние да им помогне или да ги отклони от решението да се убият – дяволът им се явява и ги кара да ядат земя – дяволът ги учи – толкова похомливи – няма грех и поход, които да не допускат – практикуват мръсости във всеку един момент – обвиват половия орган с кожата на едно толкова отровно животно – нямат вяра – нямат никакъв закон – нямат крал – всеки си живее, както си иска 	<ul style="list-style-type: none"> – там би могло да се изгради велика империя – [империята] с малко средство би станала толкова значима – [империята] да се превърне в световна сила – [земята е] много плодородна, климатът е здравословен и приятен – бреговете ѝ са повече от хиляда левги – [провинцията] е добре снабдена с качествени пропузи

Мисионерски информативни текстове на ѹезуитски духовници в служба на Португалия

Отец Мануел да Нобрега (1549 – 1558)	Отец Симао Родригеш де Азеведо; Лойола	<ul style="list-style-type: none"> – не можем да не дадем грехите, които сме си донесли, на онези, които искам да станат християни, да ги разпределим така, че всички да станем равни с тях, та поне да не скандализираме братята от Коимбра – една душа [не трябва да] престава да бъде християнска..., [а] да познава своя Създател и Господ, когото да прославя – не може да се извлече голяма полза, [ако туземците] са неопитомени... – трябва да им се забрани да ядат човешко мясо – [трябва] да им се забрани да се бият помежду си без позволение на губернатора – [законът трябва] да ги накара да имат само по една жена; да се обличат – трябва да се премахнат магьосниците – [трябва] да се вържат в справедливост едни спрямо други и спрямо християните – [трябва] да бъдат накарани да живеят мирно, без да се местят на друго място, освен ако не е сред християни, притежаващи поделени между тях земи – имат много памук – [трябва] наши отци от Оргена да ги поучават
--------------------------------------	--	---

<p>Отец Жозе де Аншиета (1585)</p>	<p>Висшестоящи духовници</p>	<ul style="list-style-type: none"> – [туземците имат] злоредни обичаи да убиват хора и да ги изядват, да имат много жени и да се напиват постоянно – [индианците са били] пленявани, оковавани, продавани, отделяни от жените и децата си от португалците – преживяват силно тези несправедливости 	<ul style="list-style-type: none"> – [несправедливостите спрямо индианците са в] сериозен ущърб на тяхното спасение и разпространяването на нашата Пресвета Вяра – [туземците] могат да изоставят с лекота злоредните обичаи – подчиняват се на отците – обичат и уважават отците – добре разбират християнската доктрина
--	------------------------------	---	--

3.2. Опирајки се на pragma-диалектическата теория на аргументацията на Ван Емерен и Громендорст (2004: 21 – 22), която разглежда всяка аргументация като част от експлицитна или имплицитна дискусия, необходима за решаването на проблема с различите в мненията посредством тестване на приемливостта на гледните точки, може да се каже, че манипулативността ловко се възползва от комплексните техники на аргументацията, експлицитни и имплицитни. Първите се базират на определен факт, към който се наслагват пресупозиции, водещи към желаната интерпретация на изходния факт. Броят на стъпките зависи от отдалечеността между изходния факт и постигането на желаната интерпретация (заключение). При вторите се тръгва от желаното заключение (1), към което се добавят нови пресупозиции, насочващи към угодна за адресанта интерпретация, като поредицата от стъпки цели да постигне желано заключение (2) в негова полза, т.е. лична облага⁴⁶.

Процедурата е приложима в случая, когато на базата на голотата авторите се опитват да убедят висшестоящите си адресати, че става дума за ангелски невинно създание (вж. по-долу Пример 1). Приложима е и тогава, когато голотата е признак на диващина и

---

⁴⁶ Експлицитните аргументативни ходове се базират най-често на екзистенциални и сентенциални пресупозиции, докато при имплицитните са залага предимно на пресупозиции на субективната оценка. За повече подробности при тълкуването на пресупозициите като подтекстова информация и разграничаването им на подтекстово равнище вж. Димитрова 1984: 3 – 22; Димитрова 2009: 68 – 83.

трябва да се овладеет (вж. Пример 2). А най-явното доказателство за успешното ѝ осъществяване, минало проверката на времето и доказало своята устойчивост, е португалската експанзия и колонизацията на страната в продължение на повече от три века – до 1822 г., когато Бразилия е провъзгласена за независима. Индианците постепенно масово биват покръстени и (пре)възпитани в християнските ценности, а йезуитите получават земи, където да се укрепят и да гораздват своето всеотдайно (по назначение и по призвание) мисионерско дело. Изграждат и прочутите си колежи, които дълго се ползват с привилегията да бъдат водещи образователни институции в Бразилия⁴⁷.

Да разгледаме съответните примери:

Пример 1 (срв. Каминя 1500)

Експлицитна аргументация: Към факта, че индианецът е гол, се добавя пресупозицията, че голотата символизира невинност, подобна на тази на Адам, водеща след серия от стъпки към крайната желана интерпретация, че това ще доведе до християнизирание, а оттам и до желания извод, че индианецът ще стане послушен поданик.

Имплицитна аргументация: Ако индианецът стане послушен поданик, славата на Португалия ще се увеличи; новината е добра, всестоносецът заслужава похвала и други облаги.

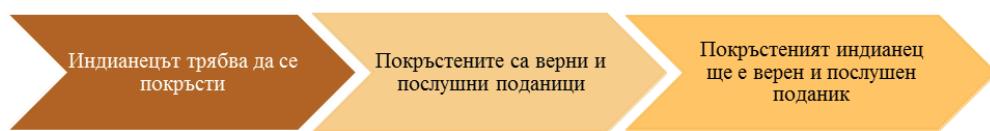
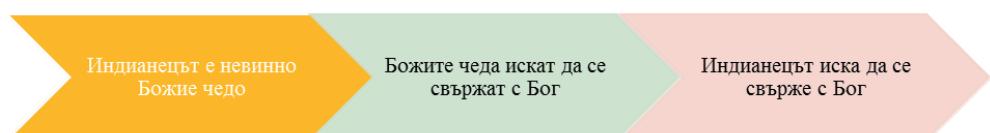
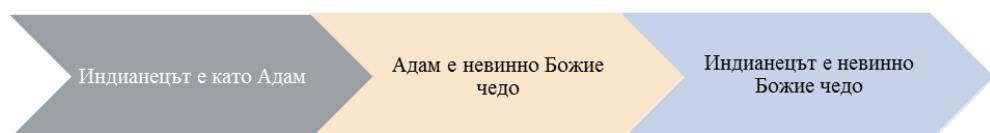
⁴⁷ Като убедително доказателство за успеха на приложената манипулация в информативните текстове на пишещите до върховните институции на Португалия през първия век след откриването на Бразилия може да се приведе и неоспоримият факт, че поддържането на интереса към тази територия е дълготрайно и мащабните колонизаторски дейности започват много преди реалното намиране на големите златни залежки. Обещанията за злато и други ценни минерали, настойчивите призови от страна на изследователите на Бразилия за нейното добро споманиване и заселване поради огромния потенциал на самата земя „материално“ се потвърждават евла през XVIII в. Евла тогава се разработват значимите находища и трескаво настъпва т.нар. Златен цикъл, Златен период или Златен век. Към Португалия ежегодно отплуват кораби, натоварени с тонове бразилско злато, а по-късно и със скъпоценни и полускъпоценни камъни от Минас Жераис. Дотогава успехите се дължат на другите ресурси, които евентуално биха могли да останат пренебрегнати без умелото и неотклонно насочване на вниманието на овластените към тях.

Схематично процедурата би изглеждала по следния начин:

Експлицитна аргументация:

Или:

Желано заключение (1)

Имплицитна аргументация:

Или:

Пример 2 (срв. Нобrega 1549 – 1558)

Експлицитна аргументация: Фактът, че индианецът е гол, предполага, че не се облича, защото не е достигнал европейското високо цивилизационно ниво, което насочва към желаната интерпретация, че това е възможната пречка за асимилирането; на свой ред асимилирането предполага на първо място уподобяване, което води до желания извод, че проблемът е решим, стига обличането и прикриването на „срамотиите“ да се наложат със закон, със сила или с каквито налични средства разполагат португалците.

Имплицитна аргументация: Ако се вземат мерки, а те са формулирани и подадени от юезуитите (Нобрега и Аншиета), въпреки някои спънки при покръстването Португалия има шанс да увеличи броя на поданиците си и да извърши световна слава, т.е. въпреки лошите новини решение има и мисионерите не са се провалили, тъкмо напротив – заслужават похвала за своите действия, както и височайше благоволение.

Или:

Чрез предложената процедура за анализ става видимо как експлицитните аргументативни похвати служат за поощряване на колонизаторските амбиции за португалската експанзия: голият индианец е Божие чедо, дарено с невинност и чистота, което чрез покръстване ще стане послушен поданик. От друга страна, голият индианец не се облича, защото все още не е достигнал европейското цивилизирано ниво и това се тълкува като най-вероятната пречка за асимилирането. Утешителното в случая е, че за проблема има решение. Просто трябва обличането да стане задължително за индианца, като се наложи например със закон. На свой ред имплицитните аргументативни похвати стъпват върху желаното от колонизаторите заключение относно бъдещите им действия и така внушението се насочва удобно по посока на гарантиране на лични облаги за авторите на текстовете – за докладваните успехи при изпълнението на мисии те заслужават височайше благоволение от доволните възложители. Схематично явната и скритата цел, достигнати чрез експлицитните и имплицитните аргументативни похвати при гвете процедури, биха могли да се обобщят по следния начин:

А в разгърнатия си вид, както стана възможно да се проследи, приложените процедури разкриха в цялост манипулацията като поредица от аргументативни стъпки в посока на поетапното насочване на адресата към желаната интерпретация, представена като единствено възможна. Което води до изкривяване на представите за действителността чрез внушения и налагане на погрешни изводи.

За по-пълното онагледяване на изложеното и помърждаване на манипулативната процедура може да се проследи и един знаков пример от подхода в гонесението на Каминя. Още в самото начало на базата на очевидни за откривателите факти, като този, че индианците следват португалците в изпълнението на ритуалите по време на отслужването на литургия или почитането на християнските символи, се изхожда от пресупозицията, че щом целуват кръста, това означава, че биха могли да бъдат християни. Дори би могло да се интерпретира, че в своята невинност сами биха пожелали да станат християни или че имитирането на португалските нрави е предпоставка за възприемането им като свои. Така пищящият стига до заключения, които са експлицитно аргументирани, следвайки ясна логическа схема:

Когато слязохме от лодката, капитанът каза, че ще е добре да отидем право при Кръста, който стоеше облегнат на едно дърво до реката, за да бъде издигнат на следващия ден, петък, и нареди да застанем на колене и да го целунем пред тях [индианците], за да видят

колко силно ние го почитаме. Така и сторихме. А на онези десет или дванадесет от тях, които се намираха там, им посочиха с глава да направят като нас. И те веднага всички го целунаха.

Струва ми се, че толкова невинни хора, ако можехме да ги разбираме и те – нас, веднага биха станали християни, защото май не принадлежат към никоя Вяра (Каминя 1500).

Дотук е налице експлицитната аргументация, т.е. постигнатото е желаното заключение, към което навежда фактът, че индианците веднага откликват; а той е показвателен за тяхната готовност да се приобщят към християнството и извършва по подразбиране от това, че щом някой следва християните в техните действия, означава, че иска да бъде като тях във всичко. Нататък на базата на постигнатото желано заключение се изгражда външнитето колко възрадването трябвало да остане кралят от находката (независимо от това, че бленуваното злато не е открито), защото с малко усилия тези голи хора с красиви лица и тела, гарени им свише, е предопределено да увеличат масата от поданици на Империята. Или:

Затова [...] не се и съмнявам, че по волята на Ваше Величество, ще станат християни и ще се врекат в нашата пресвета Вяра в името на нашия Господ Бог, защото са добри и невинни хора. [...] И щом нашият Бог, който ги е гарил с хубави тела и лица, ни е довел тук, вярвам, че не е било случайно.

Затова Ваше Величество, който така силно желае да увеличи нашата пресвета католическа Вяра, трябва да се погрижи за тяхното спасение. И да възрадва Бог, че това ще се случи с толкова малко усилия от наша страна (Каминя 1500).

Но неминуемо прави впечатление как в тези ситуации от множеството възможни интерпретации авторите стигат до една-единствена, която е желаната интерпретация, използвана впоследствие като нов аргумент с нова пресупозиция: щом са склонни да приемат християнството, значи ще бъдат добри поданици – желано заключение, което вече имплицитно трябва да доведе агресата до мисълта, че находката е ценна и важна за него, следователно новината е добра ивестносещът е добър – ще бъде добре прием и може да се радва на лични облаги, на специално отношение от страна на високопоставена особа, което е най-върховната привилегия през периода. Така манипулацията изкривява действителността и

поставя интерпретирането на фактите в нова плоскост, създава нова действителност с нови внушения, която няма нищо общо с първата, фактическата и обективно доказуемата действителност. Тази нова перспектива е манипулативно създадена от адресанта преди всичко с цел да постигне някакви свои лични намерения, в случая да покаже себе си като верен поданик, изпълнил успешна мисия (макар и реално да е безкрайно далече от истинския успех, който въщност би представлявал намирането на златото), да извлече ползи от това, да получи привилегии и благоволението на краля като най-висшестояща фигура.

При аргументацията важни са стъпките, минаването през определени етапи в специфична ситуация или контекст (Ван Емерен и Громендорст 2004: 21 – 22), механизъмът, рационалната обосновка на твърденията, правенето на верен извод, осmisлен и прием и от двете страни. Езиковата манипулация си служи с механизмите на аргументацията, но се базира на подвеждаща предпоставка и води до изкривено – но желано – заключение. А с постигането до желаното заключение се внушава на адресанта да действа в полза на адресанта. Тръгва се от една привидно обективна действителност и се стига до друга, вече изкривена плоскост. Авторите на свидетелската информативна документалистика за новооткритата Бразилия видимо обективно описват находката и индианеца, бидејки важна част от него, с неговата фактическа голота, а постигат външение за собствената си значимост и адекватност на действията си. Аргументативната схема е алгоритъм, изграден от множество логични и доказуеми следващи се свързани твърдения. При манипулацията тенденциозно се пропускат някои от стъпките, работи се с много и различни пресупозиции, на чиято избирателност и напръване се разчита, съдържанието се обработва, интерпретира и подава целево. Неправилната предпоставка води до грешен извод, който после става нова грешна предпоставка, водеща до желани за адресанта изводи, мотивиращи реализиране на желаната реакция от негова страна, на което, както се видя, залагат всички пишещи информативни свидетелски документи за новооткритата Бразилия през XVI в. Така, тръгвайки от един очевиден, лесно доказуем и неоспорим факт, какъвто е този, че индианецът е гол, те създават пред света езиковия му образ на гувак – представа, наложена до такава степен с течение на времето, че посоката на външението да се обърне и названието „гувак“ да започне да се свързва с признака

„гол“ и несъмнено нецивилизован човек от Новия свят. С други думи, езиковата картина на света, споена с един от отличителните белези на голотата, ще окаже своеето влияние върху концептуалната картина на света.

4. Езиково манипулиране на голотата на бразилския индианец в португалските свидетелски информативни текстове от XVI век

4.1. Фрагмент от езиковата картина на Новия свят, изградена посредством информативната документалистика от XVI век – припроизвеждане, наслагване и промяна на манипулираните картини на света, създавани от различните автори

Широкото възприемане на Виждането за езика като въплътител на духа на народа, мотивиращ значенията чрез т. нар. вътрешна форма на езика, въвеждането в науката на понятието „езикова картина на света“ от последователя на Хумболт – Лео Вайсгербер, и последващото доразвиване на тези идеи от Хумболтовата теория в хипотезата на Санур и Уорф за „лингвистичната относителност“ създават безспорната традиция да се гледа на всеки различен език като отражение на специфичния начин, по който определена социокултурна общност възприема света. Изучаването на културните ценности, отразени в езика, отваря пътя към лингвокултурологичните изследвания. В тази плоскост се разполага и настоящата част на изследването, която си поставя задачата да представи един конкретен лингвокултурологичен фрагмент на основния обект на описание – голия индианец. И по-точно, динамиката – припроизвеждането, наслагването, промяната – при конструирането на образа му въз основа на информативната документалистика от периода.

4.1.1. За да моделираме най-цялостно обекта на описание като фрагмент от картина на света, ще се опитаме да го представим в пресечната точка на различните взаимозависимости, които го откряват. Въпросът за езиковата картина на света изпъква като изключително важен при нуждата от национална самоидентификация и себеутвърждаване и обединява учени около разкриването на „националния характер, изразен посредством езика“ (Геберт

2013). В трудовете си някои учени и изследователи залагат тезата, че езиковата картина на света отразява колективното мислене и националнокультурното самосъзнание, като по този начин езиковият аспект играе решаваща роля за представянето на отделните национални култури в различните видове текст (вж. Серебренников, Кубрякова, Постовалова 1988).

Позовавайки се на Юнг, Геберт разглежда въпроса с акцент върху това, че винаги при катаклизми явления в даден социум започват да се търсят елементи, спояващи общата принадлежност към едно цяло. В случая с португалската експанзия в Америка (след достигането до бреговете на Бразилия и официализирането на находката през 1500 г.) и колонизирането на бразилските индианци може ясно да се изведе като обединяващо чувство за превъзходство на европейския колонизатор и въобще на европейската цивилизация над местната примитивност, чийто най-ярен и натрапващ се белег е абсолютно необременената от какъвто и да било срам или предразсъдъци голота, даваща основание тогава да се мисли за индианците като за нещо много по-нискостоящо, като за сировина. Това е и отражение на цялостната идеология на епохата. Водени първостепенно от икономически интереси при териториалната експанзия, европейските мореплаватели от XVI в. имат мисията да открият ценни природни ресурси в новите земи. По-точно, да открият нови земи, в които да има ценни природни ресурси, като най-важно е златото. Още във връзка с открытията на Колумб в Америка, анализирали дневниците му, Тодоров многократно акцентира, че лайтмотив на експедициите е златото: „Златото, или по-точно търсенето на злато, защото отначало не намират нищо особено, се споменава постоянно през първото пътешествие“ (Тодоров 2010: 30). При това то, естествено, е най-вече за утода на владетелите, финансирали мореплавателските начинания: „Не само обикновените моряци хранят надежда за забогатяване; и командирите на експедицията – кралете на Испания – не биха се впуснали в това начинание, ако то не е обещавало печалба; а дневникът на Колумб е предназначен за тях, тъй че признаците за наличие на злато трябва да бликат от всяка страница (по липса на самото злато)“ (нак там: 31).

Златото, разбира се, е мотото на периода. Обсесия. Но не се подценяват и другите редки метали, скъпоценни камъни, дървесина, сировини и пр. Неслучайно Бразилия в крайна сметка е кръсте-

на от португалците (след две промени в името, съответно Вера Крус и Санта Крус) на твърдото червено дърво *pau-brasil*, което дълго време е основно перо в износа към Португалия и Европа. За откривателите – пратеници в служба на краля – е особено важно при отчитането на постиженията си да покажат колко успешно са изпълнили своите мисии, като изтъкнат предимствата на всяка находка, задължително угодна на Короната. Затова, докато още няма официално потвърдено наличие на злато, вниманието се насочва към другите видове ресурс.

До момента не успяхме да узнаем дали има злато или сребро, или друг метал, или желязо. [...] При все това сама по себе си земята е твърде добра, със свеж и приятен въздух. [...] Богате са много, безкрайни. Толкова е хубава, че ако бъде използвана, от нея може да се рогу всичко! (Каминя 1500).

Сред тези ресурси са включени и очакванията към местните обитатели. Информацията за тях бе илюстрирана в таблицата, която систематизира езиковите средства, насочващи към образа на бразилския туземец. Така началният възторг от откриването „дарила“ голите индианци с ангелските черти на невинността в очите на европейците. В първите португалски свидетелски информативни текстове, в техническите документи и писмата се наблюдава обещанието за просперитет на Португалия, разширяващ нейното световно влияние и надмощие чрез разрастяването на масата от послушни поданици посредством лесно приобщаване и покръстване на новооткритите покорни и смирени туземци, обитаващи района екзотичен и чист свят. Съвършената картина на Новия свят дава повод за огромен оптимизъм. Тя е дълго търсена и най-накрая открита, обнадеждаваща с новия ресурс в лицето на местното население, което в своята голота е толкова близко до непокварения библейски човешки първообраз, с който са закърмени християните:

Струва ми се, че най-прекрасният плод, който може да се извлече, е да се спаси този народ. И това трябва да бъде първото семе, което Ваше Величества да хвърли тук, [...] да разпрострее нашата вяра! (Каминя 1500).

По-късно обаче неизпълнението на тези португалски очаквания заради съпротивата на индианците срещу това да се подчинят без-

ропотно на покръстването⁴⁸ налага необходимостта от някакво спешно оправдаване на неуспеха. И тук отново голотата осигурява исканото оправдание, бидејки считана вече за белег на неопитомена първичност, пълна липса на цивилизованост и неконтролируема – без предприемането на радикални мерки (започващи с обличането и прикриването на „срамотиите“ на туземците) – дълбоко вкоренена диващина:

Законът, който трябва да им се даде, трябва [...] да ги накара да имат само по една жена; да се обличат, тъй като имат много памук, или поне, след като станат християни, да започнат да се обличат (Нобрега 1558: 79).

Информативните текстове като цяло са идеални за формирането и налагането на съответната представа пред света, както и за провеждането на определена линия на политика. При тях познавателната функция е в служба на осведомителната и цели представянето на актуална информация, която е търсена и чакана и затова се приема почти безкритично и с голяма доза сляпо доверие. Така този вид документалистика е много удобен за прокарването на институционални интереси и за формирането на обществени мнения, нагласи и стереотипи, което предопределя неговата мощна, скрито действаща манипулативна функция. Особено имайки предвид и факта, че „дори и на пръв поглед чисто неутрално общо-информативните текстове“ отразяват оценъчното отношение на автора на текста към представяните събития и факти (Тишева 2013). Позоваването на голотата на индианците за всяка вида цели при представянето на бразилската действителност и извършваните там португалски колонизаторски мисии постепенно се превръща в силно експлоатирана техника на информативното писане, отразяваща в текстовете мисловните нагласи на европейците като носители на културата на експанзията.

Базирали се на Хайров и Рилов, Геберт разглежда тематиката за езиковата картина на света в изцяло лингвокултурологичен

---

⁴⁸ В повечето случаи проектът за асимилация се смесва с желанието за покръстването на индианците, за разпространяването на Евангелието (Тодоров 2010: 65).

аспекти, т.е. като „проекция на свойствата на етноса върху свойствата на езика“ (Хайров 2003). Подобен подход към анализа на езика позволява да се открият обективните характеристики на група хора в особеностите на техния език. Такъв е случаят и с понятието *голота* и отношението към нея от страна на пишещите информативни текстове за Бразилия през XVI в. Моделът на света на всеки отделен индивид се определя от неговата принадлежност към „националния социум“, който обединява хората посредством чувството за съпричастност един към друг, посредством общите традиции, начин на обличане (или отношение към отсъствието на облекло в случая с индианците), вярвания, убеждения, суеверия, т.е. посредством стереотипното им поведение (Геберт 2013). И това стереотипно поведение до голяма степен може да се определя от властващата през епохата идеология.

Картините на света се наслагват и улягат, като всеки новообавен детайл след приемане постепенно фиксира мястото си в колективните представи и се предава по-нататък наготово като познание чрез езика. Или по думите на Рилов (2006) „В езика на гаден етнически социум общите признания на световъзприятието (а то представлява картината на света) се фиксират, повтарят и предават от поколение на поколение“.

Тук би било добре да се види как биха могли да се класифицират различните изградени езикови картини. С множество уговорки се приема, че езиковите картини съществуват заедно с другите картини на света и по редица признания биха могли да се делят на научна, религиозна, политическа, художествена, национална, регионална, общочовешка, индивидуална, професионална и т.н. (Новикова и Черемисина 2000). Макар и така определени те да са с особен статус поради факта, че самият език със своята когнитивна функция участва и при тяхното изграждане (Дзюба 2016), интересно е и предложението на Постовалова (1988), според която езиковата картина на света може да се разглежда като изградена въз основа на трикомпонентна парадигма: субект, обект и резултат от познанието. Според субекта Постовалова ги дели на три вида картини: 1) по възрастов признак – на зрял човек или детска; 2) по отношение на психичното здраве – на здрав човек или психопатологическа; 3) по хронологичен признак може да е архаична или „цивилизована“. От гледна точка на обекта, който представлява обхванатата действителност, Постовалова разграничава цялостна и локална картина

на света. И накрая от гледна точка на резултата като създален образ се търси дали картината е създана само от една пространствена позиция, или от много, и как точно е изградено представеното в нея – хомогенно или хетерогенно. Според този модел португалските автори на информативни текстове през XVI в. като субекти са зели хора и без данни за психопатологични отклонения. Напротив, всички те са избрани по достойнства и специални заслуги. По хронологичен признак, имайки предвид епохата, те са „цивилизованите“ спрямо индианците, но от позицията на страничен наблюдател, какъвто е днешният изследовател, и предвид отстоянието във времето спрямо субекта и обекта на наблюдението тяхната картина е архаична. В този смисъл може да се приеме, че в конкретния случай картината е едновременно цивилизована и архаична. Обектът на описание е бразилската земя и като картичен резултат и изграден образ земята и природата са все така райски и нещата в тях до едно са зашеметяващи и прекрасни при всички автори на информативни текстове от XVI в. Ето как ги Вижда Соареш де Соуза в края на века:

Там би могло да се изгради велика империя, която с малко средства би станала толкова значима, че да се превърне в световна сила, понеже бреговете ѝ са повече от хиляда левги [...], земята почти навсякъде е много плодородна, климатът е здравословен и приятен, има хубав въздух и текат бистри и студени реки. [...] Тази провинция е добре снабдена с качествени провизии, които изискват по-малко труд и усилия от онези в Испания. Има много месо – като в Португалия – и чудесни риби. Тук расте най-доброят памук и захарта е добра като на остров Мадейра. Има дървесина, от която се добива боя. На някои места растат жито и ечемик и виното е много добро (Соареш де Соуза 1587).

От първите записани впечатления на Каминя през 1500 г. до самия край на XVI в. прелестите на бразилската земя са все така привлекателни за португалските колонизатори. Динамиката се проявява единствено по отношение на разширяването на обхвата на изследваната територия, на все повечето на брой опознавани в процеса на колонизация бразилски племена и съответно най-вече по отношение на представата за индианците с очевидната им голота и асоциациите, които тя бузи: от голота-невинност към голота-поквара и голота-диващина.

4.1.2. Голотата на индианеца В анализираните текстове може да се определи като лингвокултурна единица, тъй като представя не само езиковото значение, закрепено за понятието, а отвежда към културния смисъл при интерпретирането на голотата. В тази посока може да се тълкува и схващането на Помебия (1993: 100) за вътрешната форма на думата като „център на образа, един от неговите признания, който преобладава над всички останали“, изгражда не само единството на образа, но „дава и знание за това единство; тя е не само образ на предмета, а образ на образа, т.е. представа“. Голотата е ядрото, обединяващото понятие на лингвокултурологичното поле, в което се разполагат мрежи от зависимости с културни съдържания, съотносими с интерпретирането на голотата (като невинност и чистота, поквара или сиващина).

Езиковата картина на света отразява културата и на първо място се открива именно в лексиката, тъй като тя най- пряко отвежда към закрепеното за думата понятие, експлицира връзката между езиковата и концептуалната картина на света. Различия в лексикалния състав на езиците може да наблюдаваме както в предметната лексика, така и в абстрактните понятия, които са толкова специфични в своята семантика и интерпретация (Геберт 2013). Те могат при различните народи да се свързват с несъвпадащи асоции (което от своя страна представлява културната памет на думата) и така да служат като ключови за дадена култура, бидејки сред нейните отличителни белези (нак там). В този смисъл картина на света не е обикновен набор от „снимки“ на обекти, процеси, свойства и т.н., защото включва не само отразени обекти, но и позицията на отразяващия субект, отношението му към тези обекти, а позицията на субекта е също реалност, както и самите обекти (Маслова 2001: 67). При португалските свидетелски информативни текстове е от изключителен интерес именно проследяването на този процес на отразяване и интерпретация, при който определени асоции, свързани с понятието *голота* и формализирани езиково чрез интерпретирането на голотата на бразилските индианци, се създават, утвърждават и после възприемат като готови, непоставяни под съмнение истини: *голота* → първичност, *голота* → ангелска невинност, *голота* → безсрание, *голота* → нецивилизованост, *голота* → демоничност, *голота* → ги-ващина. Като постепенно асоциите се наслагват и се срасват доволкова, че посоката им гори се обръща: *гивак* → гол човек (В ос-

Ведомителната документалистика често имаики предвид коренен жител на новооткритите от европейците територии), непознал цивилизацията. Представя се само европейската гледна точка. На този етап другият (в лицето на местните обитатели) в картината е безгласен обект и е третиран единствено като ресурс – част от цялостната находка.

И наистина представата за бразилските индианци с векове ще продължи да е единствено като за сировина от Новия свят, докато, утвърждавайки своята идентичност и извоювана независимост, Бразилия не започне да гледа на местните култури като на национално богатство, чрез което да заяви пред света забележителната в своята неповторимост културна спойка, която представлява.

4.2. Динамиката на езиково манипулирания образ на голия бразилски индианец от XVI век – доказателство за влиянието на езиковата картина върху концептуалната картина на света

Хронологичната подредба на авторите и анализираните произведения в историческия контекст, както и наличните данни за тях, като най-адекватен подход за проследяване на еволюцията на представите във времето, дават възможност чрез анализ, систематизация и синтез да добием представа за динамиката на образа на бразилския индианец от XVI в.⁴⁹ Лингвокултурната *голота на бразилския индианец* ще търпи развитие чрез изместването на фокуса от едни към други признания на понятието, но ще запази инструменталната си функция като манипулативна техника за утвърждаването на португалската колонизаторска политика в Бразилия през разглеждания период. Новото семантично отношение *divak* → гол, установено чрез взаимодействието между език и култура, ще се дължи именно на манипулативната функция на тези текстове.

---

⁴⁹ Анализът на даден текст винаги трябва да се предхожда от неговата контекстуализация във времето и пространството. [...] Пряко свързан е с нравите на епохата, с историческия момент, със социополитическата и икономическата ситуация. А освен всички интерференции на колективното, разбира се, можем да говорим и за стила на даден автор (Кардоzo 2009: 67 – 72).

4.2.1. Въпросът, възникващ при работата с писмото на Каминя го крал дон Мануел I в търсene на достоверност и обективност (и имайки предвид, че това е първият текст), е дали индианецът би могъл да изглежда в очите ни по друг начин. По-точно, дали можеше да е представен по друг начин. Наложи се да се абстрагирам от знанията, добити от други източници, и да си представя този текст наистина като пръв, изолирано. Какво видях и можеше ли да е по-различно? Индианецът на Каминя сякаш е изведен от нямо кино, където се ползва специфична форма на общуване със зрителите с помощта на мимика и жестове. Наблюдаваме подчертана изразителност на движениета. Само че дори кинофилмите още в началото не са били без звук, а обикновено е имало музикален съпровод за постигане на по-силно въздействие, като необходимите пояснения за зрителите са били в титрите. В каквато роля влиза самият Каминя. Той обяснява действията на туземците, като при него внушението на моменти е постигнато дори още по-примитивно от някото кино – едни следващи се фотографски кадри с ясни контури, но със стара техника, цветовете понякога изглеждат като добавени на ръка, ярки са, много са, но са наложени отгоре. Малко наивно е описано всичко, подобно на детски разказ. Каминя се явява и преводач на жестовете и намеренията на местните, той обяснява какво според него са искали да кажат индианците и защо. Но разликата в случая е, че той същевременно е и автор, свидетел, наблюдател, който уж пише отстрани, със заявка за обективност, ала заедно с това е и вътрe въбъденията, изцяло пленен от новото, възторжен, емоционален, интерпретиращ според убежденията си. От друга страна, този, на когото разказва, не е кой да е, а самият крал на Португалия и това няма как да не се отрази върху цялостния тон и лексикален подбор. В допълнение идва и фактът, че в края на писмото за извършената така съвестно работа Каминя иска в замяна голяма услуга – кралят да изтегли зем му от Сао Томе, което е особено показателно за старанието му да угоди и да отговори на всички очаквания с предоставените положителни сведения. Взаимодействието с индианците е минимално, неразбрано и почти всичко при него е интерпретация на Каминя, като липсващото е горисувано от самия него:

При идването им капитанът беше добре облечен, с голям златен на-
кум на врата. [...] Един от тях видя накита на капитана и започна да

сочи с ръка към земята и после към накита, сякаш искаше да каже, че В земята има злато. После погледна към сребърния свещник иnak тaka посочи към земята и после към свещника, сякаш там имаше и сребро! [...] Това ние тaka го тълкувахме, понеже тaka го желаехме! (Каминя 1500).

Като аргументативна основа на писмото изпъква преъзходният външен вид на индианците, както и средствата, с които авторът го интензифицира. Полага се основата на възхваляването на земните богатства на Бразилия с използване на лексика само от сферата на красивото и здравословното, целяща насочване към логичната причинно-следствена връзка, че **в тaka в сценарий се вписва само съвършено в своята божествена голота същество**. Присъстват и голямо количество хиперболи от типа на „невинността им е таекава, че гори на Адам не би могла да е по-голяма“ (Каминя 1500).

При Мешре Жоао (1500) и при Анонимния моряк (1500) описанието е доста сходно, но значително по-контурирано – без особена детайлност, без особена цветност и без прекалени емоционални изблици. „Диваците“ или „туземците“ са голи, добре сложени и без срам. Толкова.

4.2.2. Нататък обаче развитието е особено впечатляващо – с напредването на колонизационния процес и на значителната териториална експанзия по крайбрежието и във вътрешността на Бразилия информативното писане добива все по-големи машаби като обем и обхват на проучванията и започва да изглежда като научен труд в „Трактат за Бразилската земя“ (1570) и „История на провинция Санта Крус“ (1576) на Гандаво, на първо място, а след това и в последващите писмени разработки за територията от първа ръка. Гандаво вече не е просто изненадано прехласнат и очарован наблюдател, а изследовател, който цели да подходи рационално към опознаването на „Бразилската земя“ воден от силно прагматични мотиви – да намери и да гage всички онези аргументи, пропагандиращи ползата от заселването на колонията. Затова при него е потърсен баланс между негативните черти на индианците (от гледна точка на европейците) и тяхното хармонично съжителство с природата, естествената надареност със сила и прекрасната физика. Тоест те според Гандаво биха станали добри роби на местна почва:

И ако някой, дошъл по тия земи, успее да се сдобие с гве гвойки или половин дузина от тях [индианците], гори и да не разполага с друго свое, Веднага получава възможност почтено да издържа семейството си, понеже един ще му лови риба, друг ще му хваша дивеч, а останалите ще обработват земите му и плантациите му и така няма да има разходи по своите роби и хора (гл. 4).

Разбира се, като се подходи изключително внимателно по отношение на всичко опасно и **ако се изкоренят зловредните им навици като похотливост, жестокост, отмъстителност, безцеремонна склонност да избиват свои и чужди и особено човекоядството.**

Едно от нещата, с които тези индианци най-много отвращават човешката същност и с които сякаш най-много се различават от османалите хора, са прекомерните жестокости, с които убиват всеки попаднал в ръцете им, който не е от тяхното племе. И не просто го убиват по свиреп начин, свободно и хладнокръвно, ами след това, за да задоволят напълно страстита си, всички заедно изяждат месото му, като при това прибягват до дяволски жестокости, с които надминават и най-дивите животни, понеже те нямат разум и не са родени за милосърдие (гл. 12).

Подобна загриженост за Бразилия е водеща и при Соареш де Соуза, чието основно притеснение е, че след смъртта на крал дон Жоао III интересите на колонията не са достатъчно добре защищени и Португалия може да изгуби тази ценна територия при постоянните чуждесстранни набези. По отношение на индианците той се проявява като истински антрополог, посочвайки детайлно най-характерните особености на различните племена. Често **тези страниности са скандализиращи за европейците**, например канibalизъм и голотата, както и това, което правят с голите си тела:

Тия тупинамба са толкова похотливи, че няма грях и похот, които да не допускат, [...] не могат да говорят за друго освен за марсии, които практикуват във всеки един момент, готови да са отгадени на плътта, че за да следват своите апетити, не се задоволяват с половия орган, който им е дала природата, а мнозина го обвиват с кожата на едно толкова отровно животно, от което Веднага така им се ногува и толкова ги боли [...] и им става толкова безформен и дебел [...] (Соареш де Соуза 1587).

4.2.3. В мисионерската ѹезуитска кореспонденция за разлика от светските текстове, каквито са цитираните по-горе, преобладаващата загриженост е от морално и образователно естество. Но тук отново се наблюдава как първоначалното убеждение, че поради необременената наивна първичност, за която ѹезуитите съдят по голотата на индианците, те лесно ще бъдат приобщени към християнството, постепенно се заменя от тревогата, че **В основата на скандалното отношение на туземците към собствените им тела, един към друг и към колонизаторите стои именно навикът да ходят голи** и затова той трябва бързо да се изкорени:

Струва ни се, че не можем да не гадем дрехите, които сме си донесли, на онези, които искам да станат християни, да ги разпределим така, че всички да станем равни с тях, та поне да не скандализираме братята от Коимбра, ако узнаят, че заради липсата на никакви си гащи една душа престава да бъде християнска и престава да познава своя Създател и Господ, когото да прославя... (Нобрега 1549: 74).

4.2.4. Изложеното по-горе представя динамиката в построяването на образа на бразилския индианец. Същевременно анализът на посочената динамика ми дава основание да твърдя, че **позоването на голотата на бразилските индианци се използва като манипулативна техника в португалските информативни текстове от XVI в.** Именно като такава следва да се разглежда и да се определя нейното място при комплексното моделиране на описания обект като отражение в езика на различни културни ценности, които са в привидно съзвучие с нагласите на адресата и целят да предизвикат желани реакции. **Голотата не е видоопределяща, а единствено нейното тълкуване е подчинено на определени догми, свързани с идеологията на времето, и обслужва личните цели и намерения на пишещите.** Тя е гисоциативна и насочваща към необходимостта от приобщаване на местните чрез загръщането на необлечените им тела и най-вече чрез прикриването на изложените им на показ „срамотии“, тъй като иначе представлява пречка за духовната асимилация, колонизирането и контрола.

От първоначалното обещание за лесно покръстване на туземците и последващ възход за Португалия въз основа на съжденията, че щом индианецът е гол, то той е невинен като Адам, до необходимостта от оправдаване на неизпълнението на тези очаквания

поради неопитомеността на туземеца, отстраняването на която трябва да започне с обличането му, схематично **представението** на авторите на информативни текстове са сходни в своята манипулативност. А основната езикова техника, използвана като инструмент за манипулация, е позоваването на голотата.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Темата за Бразилия и бразилските индианци не е новост за изследователи от най-различни области – историци, антрополози, културолози, политологи, социолози, филолози, изкуствоведи, етнографи. И макар туземецът да е обект на множество разработки и да е мотив за възхновение в редица творби от сферата на литературата и изкуството, в които той присъства – дали като библейски невинен човек, или като нецивилизован дивак, – доколкото ми е известно, досега не е бил предмет на подобно проучване. Проследявайки водещите за анализираната епоха тенденции в португалската колонизационна политика като частен случай на западноевропейската асимиляционна идеология през XVI в., се открява изводът, че през цялото време индианецът е разглеждан основно като ресурс. Това заключение се затвърждава особено при осмислянето и на предисторията, възхновена от напредничавата изследователска мисъл, свързана с подобни явления и белязала делото на Колумб в Мезоамерика, както и при проследяването на писменото отразяване на събитията и преките свидетелски описания на местния обитател в новооткритите екзотични територии. Според европейците той по право подлежи на присвояване, обещава просперитет и гарантира по-голяма имперска власт чрез набъбващата многочисленост на поданиците. Именно това води до определянето на мястото му като обект или в краен случай като някаква форма на много различен екзотичен субект, на голяя „друг“. За да се впише в европейската ценностна система обаче, първо трябва да отговори на определени норми за съжителство, а именно, да се облече по модел на колонизаторите, тъй като иначе не изглежда благонадежден християнин, т.е. налага се най-напред да се прикрият „срамотиите“ му, които,

бидейки на показ, са най-явният белег на неговата примитивност и нецивилизованост. Основното видимо мерилце за бъдещия успех на колонизаторите е индианците да бъдат принудени да облекат дрехи върху голите си тела, за да заприличат на европейци. В този смисъл бразилският туземец се оказва не само една от множеството екзотични находки на новата земя, а и специален обект на описание в свидетелските информативни текстове от XVI в., чиито автори отклоняват на преден план най-отличителната му характеристика – голотата, която в продължение на целия разглеждан период е предмет на различни интерпретации. За представителите на свидетелската документалистика е особено важно да изглеждат обективни и максимално убедително да представят доводи за значимостта на своето дело, в замяна на което се надяват да спечелят височайшето благоволение на повелителите си.

Анализът на текстовете от корпуса показва, че експлицитното и аргументирано позоваване на голотата, което трябва да убеди висшестоящите адресати на информативните текстове в стойността на находката, в перспективите, които разкрива, в проблемите, които трябва да се преодолеят, и в мерките, които трябва да се вземат във връзка с непокорството на местното население, е тенденциозно, преднамерено. На адресатите – хора от дворцовия и духовния елит – им се подава предварително интерпретирана, донасящена с тълкувания информация и им се внушава какви са възможните решения, като през цялото време ловко биват насочвани да постъпят по един или друг начин. Убеждаващото въздействие, което авторите се стремят да постигнат чрез позоваването на голотата, може да се определи като манипулативна техника. Авторите прибягват до нея, тъй като познават много добре интересите на адресатите и ги насочват към желаните заключения по отношение на същността и характера на туземеца, отразени в неговото битие и обуславящи неговите действия. Същевременно данните за местните жители и най-вече интерпретацията на голотата им като отклоняща се културна, а оттам и социална, и поведенческа черта налагат трайно изградената по този начин представа за бразилските индианци пред света. Постигането на така заложената като основна цел в труда – да се покаже как манипулативно се изгражда въпросната представа за местното население в информативната документалистика от XVI в. – предполагащо поетапното решаване на редица задачи.

1. Контекстуализирането на проблема (исторически, географски, геополитически, идеологически) изискваше да се представи разгърната панорама на епохата, като при това се обрисуват детайлно обстоятелствата, осигурили почва за откриването и колонизирането на Бразилия. Това по логичен път доведе до постепенното разкриване на основните предпоставки за португалската териториална и културна експанзия, най-важните мотиви на европейските колонизатори в тези начинания, предприетите стъпки и мерки, преодоляването на пречките по пътя към осъществяването на целите и „осребряването“ на постиженията.

2. Писаните през периода документи (светски – отчети и донесения във вид на писма, бележки, съобщения, бордови дневници, описателни географски и исторически трактати; както и мисионерски – кореспонденция на юезуитите помежду им или до висшестоящи духовници), свързани с откриването и опознаването на „Бразилската земя“, доказват, че техните цели са изцяло в служба на политиката на периода. Анализът на съдържанието им изяснява тяхната поръчковост, както и насочеността им към задоволяване на необходимостта от предоставяне на определена – търсена и желана, информация.

Чрез разглеждането на ролята, авторството, мотивите и подходите, приложени в изследваните документи, се обосновават многостранната природа и комплексният характер на португалските свидетелски информативни текстове, които осветяват редица геополитически, исторически и културни въпроси от началото на срещата между двете страни на този историко-културен процес в развитие – Бразилия и Португалия.

3. Систематизирането на португалските информативни документи от XVI в. в хронологичен ред, според авторството и целите им позволява да се очертае тяхната преобладаваща манипулативна функция и небвусмислено показва, че интерпретирането на големата на индианците служи на определени идеологически и политически цели. Анализът на извлеченията ключови пасажи очертава основните акценти при обрисуването на бразилския индианец. А обобщаването на описаните характерни черти на туземеца води до заключението, че съществува тенденция за изместване на фокуса при интерпретирането на големата на индианеца, все в служба на имперските интереси на Португалия, както и в посока към при-

гобиване на преследвани лични облаги от страна на авторите на тези документи.

4. Въз основа на проведенния анализ се определя до каква степен индианската голота заема централно място в контекста на португалските колонизаторски мисии и какви са синтезираните предпоставки за това, извлечени от разглежданияте документи. Същевременно се обръща специално внимание на ключовата роля на адресатите в този опознавателен процес. Детайлният анализ на езиковите средства, с които пишещите експлоатират голотата: неутрална лексика, свързана с голотата; емоционално-експресивна и образна лексика; неологизми; различни изразни средства и стилови похвани (метафори, хиперболи, сравнения); фрагменти с дескриптивна и оценъчна функция, потвърждава, че те са използвани преднамерено, за да се извлече максимална полза при постигането на предварително заложените цели.

5. Подробният разбор, описанието и класифицирането на доказателствения материал от набрания корпус позволяват да се формулират основните изводи, свързани с решаването на поставените в настоящия труд задачи, а именно:

– Аргументацията се извежда като дискурсивна техника и се описват аргументативните ходове, които са в служба на манипулативната функция на анализираните текстове.

– Функцията на манипуляцията се определя като информационно въздействие (с помощта на убеждаващата аргументация) върху възгледите на адресата и предопределяне на по-нататъшните му действия чрез създаване на определена представа за индианец.

– Манипуляцията се извежда като поредица от аргументативни стъпки в посока на поетапното насочване на адресата към желаната интерпретация. Конкретните манипулативни похвани се илюстрират и систематизират чрез използването на комплексни – експлицитни и имплицитни – техники на аргументацията.

Предложената процедура за анализ доказва, че експлицитните аргументативни способи се прилагат, за да се поощри асимилационната политика на португалските колонизатори: голият индианец е невинно Божие чедо и покръстването му ще го превърне във верен и послушен поданик; от друга страна, голият индианец не се облича, защото не е достигнал европейското цивилизационно ниво, което е възможната пречка за асимилирането, но проблемът е решим,

ако обличането му се наложи със закон или със сила. На свой ред имплицитните аргументативни прийоми стъпват върху насочващото желано от колонизаторите заключение относно бъдещите им действия, за да се разгърне внушението в посока на личното облагодетелстване на авторите на текстовете: те заслужават похвала и височайше благоволение за усърдното и съвестно изпълнение на възложената мисия.

6. Начините, по които е представен езиковият образ на голия бразилски индианец в португалската свидетелска информативна документалистика от XVI в., и проследяването на динамиката на езиковото манипулиране на този образ бе една от задачите, свързани с „извеждането във фокус“ на фрагмент от езиковата картина на Новия свят, в който някои от специфичните „отпечатъци“ се припокриват, при други се наслагват определени нюанси, а трети се оказват коренно различни. Изместването на акцента от едни към други интерпретации на голотата на бразилския индианец представя динамиката в развитието на езиковия му образ. Но при всички най-разнородни интерпретации на понятието *голота* неизменно присъства лингвокултурата *голота на бразилския индианец*. Съържанието и обхватът ѝ се променят чрез извеждането „пред скоба“ на едни или други признания на понятието *голота* в културен аспект. При всяко положение обаче именно позоваването на тази култура е едно от езиковите средства на манипуляцията. До него прибягват авторите на португалските свидетелски информативни текстове в разглежданата епоха, за да прокарват и подкрепят португалската колонизаторска политика в Бразилия, изпълнявайки мисията си, водени и от интереси за лични облаги и привилегии чрез придобиване на висше благоразположение.

7. Едновременно с това – поради тясната връзка между езиковото значение и извънезиковата му съотнесеност с конкретен референт – възприемането на голотата като лингвокултурата разширява семантичния обем на думата „голота“ чрез допълнителните уточнения на понятието, за които тя е закрепена като езиков знак. Така, ако названието „гол (човек)“ в началото е препращало към „дивак“, с течение на времето и не без приноса на пратениците колонизатори посоката на отношението знак – референт/понятие се е обърнала в геополитически и исторически план, за да отъждестви „дивака“ с „голя (човек)“. В основата на промяната на семантичното отношение *dívak* → гол стои именно манипулативната функция

на тези текстове. На свой ред обръщането на посоката на посоченото отношение е безспорно доказателство за влиянието, което може да окаже езиковата картина на света върху пресътворяването на някои интуитивни представи от концептуалната картина на света чрез техниките на манипулацията.

8. Разноликата природа на анализираните текстове, както и тяхната жанрова нехомогенност (от съобщения, писма и бордови дневници до цели исторически и географски трактати), затрудняваща изследователите при класифицирането и обособяването им по групи, всъщност само разкрива какво документално богатство представляват те в полето на лингвокултурологията. Чрез извлечението от тях данни ясно се откроява връзката и преплитането между история, култура, изкуство, литература, език. Корпусът от разгледаните португалски свидетелски текстове в най-чист вид, от първа ръка, предоставя подробна информация за геополитическите, историческите и цивилизационните процеси през епохата. Изследваните документи разкриват по специфичен начин приоритетите на властващата през XVI в. идеология и непреходните човешки упования и стремежи; очертават посоката в развитието на колективното и индивидуалното съзнание със съответстващи форми на себеизразяване; маркират всички онези теми в зародиш, в които по-късно бразилската литература и изкуство ще потърсят възখновение, за да заяви и утвърди Бразилия своята неповторимост; поставят основите на разпространението и еволюцията на португалския език в новозавладените земи.

9. Посредством предложия лингвокултурологичен анализ с прагматична насоченост в диахронен план, който разглежда многостранната проблематика, свързана с извеждането на бразилските индианци във фокуса на европейското и световното внимание, настоящият труд на бъдещ етап би могъл да послужи за солидна основа на едно ново, разширено и обогатено търсене. Включването на африканския елемент би развило и допълнило представата за процесите, протекли при оформянето и налагането на тази уникална спойка, която дългосрочно ще бъде бразилският народ пред света. Явил се малко след това на „сцената“ и през следващите векове разпрострял лавинообразно присъствието си в новото колониално общество, стъпило първоначално изцяло и без задръжки върху робския труд, африканецът е с неоспорима роля в изграждането на бразилската национална идентичност. С внимателен анализ на от-

ношението *към* и с чернокожия биха могли да се обяснят трайно създадените взаимовръзки, определящи бразилското съвремие в неговата цялост. В този смисъл изследването отваря допълнителни хоризонти за работа при допълнителното изграждането на езиковата, респективно концептуалната картина на Новия свят в еволюция с наслагване на още фундаментални фрагменти от следващите етапи в това развитие, та чак до наши дни, когато с нескрит интерес се обръщаме към тези едновременно близки и далечни за Европа култури.

ПРИЛОЖЕНИЯ

Приложение 1

ИСТОРИЧЕСКИ И ГЕОПОЛИТИЧЕСКИ КОНТЕКСТ ПО ВРЕМЕ НА ОТКРИВАНЕТО НА БРАЗИЛИЯ⁵⁰

Още от много рано народите, живеещи в западната част на Пиренейския полуостров, организират живота си около дейностите, свързани с морето. Влизайки в контакт с доста по-напредналите технически народи (финикийци, гърци, египтяни), научават много за същината на корабоплаването. След като престава да бъде част от Кастилия и се превръща в независимо графство, а после и в независима монархия, Португалия организира флотилията с тaka, че да пази търговските кораби. Кралете от Бургундската династия амбицирано се заемат с развиwanе на корабостроенето и с усъвършенстване на корабоплаването, като крал дон Диниш е един от големите двигателни на тази дейност, но истинският възход е достигнат по време на династията Авиш, когато се обединяват политическите и икономическите интереси (вж. Помбо 1967; Мома 1990). Веднага след коронясването си крал дон Жоао I организира експедиция срещу маврите в Северна Африка, готовещи се да атакуват надигналата се християнска Вълна на Пиренейския полуостров. Тя се смята за първата експедиция, потеглила от Европа с подобна цел. „Истински кръстоносен поход с издигнат кръст върху платната на корабите, върху знамената и върху щитовете“ (Помбо 1967: 14).

Един от синовете на краля, инфант дон Енрике, лично участва във въпросната експедиция. През 1415 г. португалците превземат Сеута. Дон Енрике се възползва максимално от ситуацията и се от-

---

⁵⁰ Включените тук данни се позовават главно на трудовете „История на Бразилия“ (Помбо 1967) и „Бразилия в перспектива“ (Мома 1990), представени по-обстойно в същинската част на изложението.

гава на изучаването на карти, маршрути и други арабски документи, тъй като по това време арабите са доста напреднали, що се отнася до науката и техниката. Връщайки се в Лисабон, той се зама с основаването на известната школа в Сагреш. За целта разпорежда да се построи замък, където да може с най-големите ерудити на времето си, португалци и чужденци, да се захванат сериозно за работа в името на просперитета. Събира край себе си бележити умове от различни страни – географи, картографи, астрономи, познавачи на космографията и морското дело. Следва век на героични дела, подвизи, научен подем и други постижения. През 1419 г. са открити островите Порто Санто и Мадейра от мореплавателите Зарко и Тришао Ваш. После поетапно започва да се изследва африканският бряг, като се стига все по-надолу на юг. През 1434 г. Жил Еанеш успява да мине отвъд нос Божадор. Когато инфант дон Енрике умира (1460 г.), португалците вече са достигнали Гвинейския залив, но голямата цел е не просто да се изучи крайбрежието, а да се стигне до Азия по море. И докато едни продължават да се опитват да преминат отвъд нос Добра Надежда, други тръгват на запад и така постепенно биват открити Азорските острови, които заради своеото стратегическо положение представляват ключов момент в епохата на Откритията.

Все по-открайващите се успехи на португалците в плаванията на запад възхновяват Колумб и подклаждат неговия ентузиазъм (Вж. Помбо 1967). Той дълги години живее сред мореплавателския народ на португалците и е повлиян от школата в Сагреш. Успехът му да достигне Америка под флага на Кастилия не смущава голямото начинание на португалците да преодолеят непреодолимото дотогава препятствие, което представлява нос Добра Надежда, и да покарам и утвърдят пътя до Индия по море, заобикаляйки Африка. Въпреки изненадващото постижение на Колумб португалците първо решават, че е важно да се споразумеят с най-големия си конкурент и едва след урегулирането и узаконяването на открытията в Атлантическия океан с подписането на Тордесилския договор през 1494 г. да поемат и по тези маршрути. Знаменателни са усилията, които крал дон Жоао II полага, за да отмести разделителната линия от стоте левги по меридиана на запад от Кабо Верде и Азорските острови на 370 левги от Кабо Верде. След дълги дебати въвете Корони се споразумяват и на 7 юни 1494 г. между Фернандо и Иисабел, монарси на Кастилия, и дон Жоао II се подписва договорът, с който

се регламентира предварително кое и как ще принадлежи на коя от страните по отношение на всички земи и острови, които еVENTУALНО бъдат открити, което при такава конфигурация включва все още неоткритата тогава Бразилия към португалските владения (Помбо 1967; Мома 1990). Затова настояването на дон Жоао II е и най-сериозният аргумент, че португалците вече са имали известно понятие за съществуването на Бразилия, открита за света официално едва шест години по-късно – по Великден през 1500 г. – от армадата, достигнала до бреговете ѝ пог командването на капитан Педро Алвареш Кабрал⁵¹. Все пак тук няма как да не се отбележи, че въпреки всички налични данни продължава да има известен разнобой по темата. Не липсват и до днес опити за категорично изчистване на въпроса как и кога точно е била открита Бразилия, наречена първоначално Вера Крус, а после Санта Крус.

---

⁵¹ Въпреки че преобладаващата версия за откриването на Бразилия се свързва с акостирането на Педро Алвареш Кабрал в Порто Сегуро, не липсват и данни за предишни достигания до бреговете ѝ. Такъв е и казусът на Висенте Янес Пинсон (испански мореплавател и изследовател), който според „Енциклопедия Британика“ (2020) е посочен за по-ранен откривател на Бразилия, тъй като още през януари на 1500 г., няколко месеца преди Кабрал, попада след буря в северната част на бъдещата Бразилия. Какъвто и да е случаят обаче, след подписането на Тордесилския договор през 1494 г. испанците по право не могат да предявяват никакви претенции към тези територии.

Приложение 2

ОБЛЕКЛО И ГОЛОТА – КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКИ ДАННИ И ПОРТУГАЛСКИ КОНТЕКСТ

1. Културно-историческо значение и символика на голотата

Според „Българския тълковен речник“ голотата е „признак и качество на гол“ (Андрейчин, Георгиев, Илчев и др. 1977: 121), като гол означава: „1. С непокрито тяло, без облекло, необлечен“, буквално, с последващите вече преносни значения: „2. С гривави дрехи, гривав. 3. Беден откъм дрехи. 4. Без косми или козина, пера, листа, трева, дървета; плешив, необрасъл, лис“ (нак там: 121).

Така описана и отнесена до човешките същества, голотата е състояние, при което човек е изцяло или отчасти непокрит с дрехи. Понякога се отнася и до облекло, значително по-оскъдно от очакваното в определена културна среда и според определена културна договорка. Би могло адекватно да се отнесе по подразбиране и до излагането на покъз на интимни части, което, ако е тенденциозно правено, върви в посока към ексхибиционизма и се смята от съвременната психология за проява на психично отклонение, мотивирано от желанието жертвата да бъде шокирана и у нея да бъде предизвикана никаква видима реакция – без значение каква (Крейгхед и Немероф 2008: 285).

Понятието за голотата често се свързва със свян, срам, позор, липса на морал или пък с невинност. Може да внушава и сексуалност (Филева, Димова, Петров 2017). Възприемането на голотата най-вече зависи от времето и мястото и варира в широки граници – от лисата на нещо, което да покрива гениталиите, до липсата на воал, прикриващ лицето на жената, без който тя се счита за „гола“ в определени религиозни общности.

Според археологическите находки употребата на кожи започва преди 72 000 години (Арни 2003). В Древния Египет мъжете не са покривали торса си, а жените са изпълнявали голи спектакли; в Древна

Гърция, в Спарта например, голотата е била нещо нормално – спартанците гори са водели битките си голи, а по време на Олимпийските игри атлетите са се състезавали голи, за да предотвратят промъкването на жени в тези свещени мъжки церемонии (Маркеш 2015). В Римската империя голотата е била съвсем естествена в общесствените бани.

Отношението към голотата до голяма степен варира според религиозната принадлежност. В християнството голотата е свързана с първородния грех, но впоследствие това се променя в зависимост от епохата. През първите му векове човешкото тяло в естествения си вид представлява съвършеното Божие творение. Няма нищо похотливо в голотата на Адам и Ева, преди да отхапят от ябълката, евва после се прикриват. Ранното християнство приема голотата за не толкова необичайна, но с течение на времето се налагат все повече ограничения. През Ренесанса самата Католическа църква поощрява изкуството на религиозна тематика от художници като Микеланджело, в което присъстват редица голи сцени и много от тях са именно в храмове. През Викторианска епоха голотата е смятана за крайно неприлична. В съвремието ни голотата като цяло не е приемана общесвено място.

В западните общесства голотата с дневна дата е силно свързана със сексуалността (Филева, Димова Петров 2017), затова е допустима единствено при определени обстоятелства и ситуации като „израз на върховна интимност и еромтика“ (нак там). Но разбира се, има и изключения, когато голотата няма никакво отношение към сексуалността. Пример за това са анатомичните рисунки.

Възприемането на голотата на публично място варира според културната принадлежност. В по-голямата част от общесствата тя е изключение, а не правило. Голотата публично присъства и като акт на протест – широко разпространено явление през 60-те и 70-те години на ХХ в.

Голотата може да се използва и като средство за наказание и унижение. По време на лова на вешци през Средновековието по голите тела на предлагаемите вешци са търсени доказателства за дяволската намеса (бенки, белези, родилни петна и гр.), а през Втората световна война голотата служи за публично унижаване на затворници в концентрационните лагери.

Някои общности обаче все още поддържат навика да живеят голи – в по-голямата си част те се намират в Южна Америка, в

Африка и в Азия. В момента в Бразилия индианците от племената шингу все още ходят голи, но по време на колонизирането много народи са изгубили този навик – предимно от племената туинамба, помигуара, каеме, айморе, тамойо и др. Някои съвременни бразилски индианци покриват само гениталиите си като предпазна мярка срещу нараняване по време на лов.

2. Португалското облекло през XV и XVI век.

Законодателство, уреждащо облеклото

в Португалия през XV и XVI век

В хода на човешката история от навличането на първите кожи върху голото тяло на първобитния човек до днес включително – било с чисто утилитарна цел за покриване, стопляне и защита, било с камуфлажна цел за прикритие, било с цел украсяване и отличаване от всички останали в групата или за приобщаване към дадена група по визуални белези – облеклото неизменно заема ключова роля в човешките общности.

Психолозите едва насърко се заемат с научното изследване на облеклото и неговите разнообразни въздействия. Психологическите проучвания в тази сфера първоначално са поставят за цел да определят как и защо хората се обличат по един или друг начин, кои са факторите, обуславящи избора на облекло, и кои са мотивите, движещи индивиду и обществото в съответния избор, докато днес вниманието е насочено дружно от гледна точка на учениците, изследващи въпроса.

Фокусира се върху ефектите на облеклото върху носещите го и върху преценките на околните, детерминирани от влиянието на дрехите за техния „имидж“. С други думи, съвременните изследвания са се концентрирали върху това, което дрехите могат да направят за техните носители (Крейгхед и Немероф 2008: 719 – 721).

Ала проучено или не, теоретизирано или не, на практика желанието да се обличат добре според актуалните си разбирания е общовалидно за човешките индивидуи от всички времена, от всички култури и от всички социални прослойки. Свободата да се обличат по свое усмотрение, откряването на индивидуалността и всеоб-

Дон Себащио, крал на Португалия, 1575 г.,
Алонсо Саншеш Коельо (1531 – 8 август 1588 г.),
Музей на историята на изкуството, Виена, Австрия

щата мога са гвигателите, които карат хората да пренебрегват някои чисто практични аспекти в името на изпъкването в обществото.

Нагреварата в Португалия през Средновековието и Ренесанса става толкова очебийна и добива толкова агресивни измерения, че в даден момент самите монарси лично се заемат да узаконят правата на своите поданици по отношение на облеклото. За да се открои социалният статус на дадено лице, се създава законодателство, регулиращо облеклото като основно средство за незабавното разпознаване на принадлежността към съответната прослойка. Публикувани са редица кралски укази, които регламентират разнообразните аспекти, свързани с външния вид и начина на обличане на поданиците – така ясно се посочва кой може и кой не може да ползва определено облекло, доки конкретни части от облекло, тъкани и декорации като отличителен белег. В този контекст в крайна сметка всички крале от периода се произнасят по въпросите, свързани с правното уреждане на проблема.

През 1486 г. крал дон Жоао II забранява на обикновените португалци да носят коприна, брокат и други подобни тъкани (Кабрал 1915). Позволява се само изработването на копринени везани пояси. Любопитен факт от този период е, че за сватбата на престолонаследника принц дон Афонсо с принцеса дона Изабел законът бива отменен и лично португалският монарх заповядва да докарат от Италия цял кораб със скъпи платове, за да се ушият дрехи за приговорните, но само и единствено за този изключителен случай (Кабрал 1915).

През 1535 г. и крал дон Жоао III се произнася по отношение на коприната, но този път се обръща специално внимание и на кадифето. Категорично се забранява безразборната употреба на брокати, както и на златни и сребърни тъкани, а коприната се разрешава като декоративен елемент и гарнитура, но не и за цялостна изработка на облекла (Кабрал 1915). Наказанията за неспазване на закона са от затвор до прогонване от кралството и парични глоби. Внасят се промени, свързани и с дължината на дрехите, като на мъжете се забранява да носят влечещо се по земята облекло. Промени има и в правилниците за облеклото на студентите в Коимбра, отнасящи се поотделно за всяка част от тяхната униформа (ПСУК 1539).

Крал дон Себаштиао също изключително стриктно държи на облеклото и е непоклатимо строг по отношение на това кой, какво и

В кои случаи има правото да облича. Тъй като коприната е безкрайно ценна и особено класово определяща, за да е всичко съвсем ясно дефинирано, през 1560 г. той официално регламентира носенето на копринени дрехи с новия закон, озаглавен „Закон за копринените дрехи, техния вид и хората, които имат право да ги обличат“. Така към по-пищните облекла се забранява пришиването на каквато и да било декорация. Изключение се прави за представителите на по-висшите прослойки от обществото, които може да имат някои лентички от коприна или тафта. На съпругите и дъщерите на благородниците и рицарите се позволява само една част от облеклото да е от коприна, тафта или кадифе. На нисшите класи категорично е забранено да носят коприна под каквато и да било форма. Има укази, засягащи и шивачите, на които изрично е забранено да изработват определени видове дрехи (ЗКД 1560).

През 1565 – 1566 г. крал дон Себащио издава допълнителен указ във връзка с носенето на императорските панталони, като изцяло ги забранява за редовите португалци. Като наказания за нарушенията се предвиждат вече определените от крал дон Жоао III през 1535 г.

И именно в контекста на тази сложно регламентирана и строго иерархизирана система от правила за носенето на дрехите и съответно на частите на дрехите и украсите, знаците и т.н. португалците се сблъскват с необременената голота на туземците в Бразилия. Средновековна и ренесансова Европа създава у хората толкова силни навици да придават стойност и тежест на всеки детайл от облеклото, че те не може да не потърсят обяснение за странното поведение на индианците, за да гагат своето тълкуване и на липсата на дрехи. Акцентът в отношението към голотата неведнъж се поставя именно върху контекста на изграденото отношение на португалците към облеклото и възприемането му от тях като символ на заеманото в обществото място и знаково определяне на стойността на носещия го, позиционирането му в гадена среда с принадлежащите към нея привилегии и др. Този контекст изключва голотата, тя е в разрез с разбиранията на обществото и предполага търсенето на мястото ѝ някъде другаде, защото пред очите на колонизаторите тя съществува в новата реалност.

ЛИТЕРАТУРА

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Аколова (2013): Akopova, A. "Linguistic Manipulation: Definition and Types" // *International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education*, 1, 2013, No. 2.
http://www.academia.edu/5491592/LINGUISTIC_MANIPULATION_DEFINITION_AND_TYPES 28.05.2017.
- Албукерке (1987): Albuquerque, L. *As Navegações e a Sua Projecção na Ciência e na Cultura*. Lisboa: Gradiva, 1987.
- Александрова (1997): Александрова, Д. „Риторическа аргументация – същност на продуктивния диалог в обучението“ // *Педагогика*, 1997, № 5, с. 37 – 45.
- Александрова (2008): Александрова, Д. *Основи на реториката*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2008.
- Амантино (2011): Amantino, M. "E eram todos pardos, todos nus, sem coisa alguma que lhes cobrisse suas vergonhas" // *História do corpo no Brasil* (orgs. Mary del Priore, Marcia Amantino). São Paulo: Editora UNESP, 2011.
- Андрейчин, Георгиев, Илечев и гр. (1977): Андрейчин, Л., Л. Георгиев, Ст. Илечев, Н. Костов, И. Леков, Ст. Стояков, Цв. Тодоров. *Български тълковен речник*. София: Наука и изкуство, 1977.
- Апресян (1986): Апресян, Ю. Д. „Деиксис в лексике и грамматике и наивная модель мира“ // *Семиотика и информатика*, Вып. 28, 1986, с. 5 – 33.
- Аристомел (1986): *Реторика*. София: Наука и изкуство, 1986.
- Арни (2003): Arney, K. *Head lice key to clothing history*. BBC News, 2003.
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/science/nature/3142488.stm> 1.3.2018.
- Арнт (1997): Arnt, R. "O Sabor da Própria Carne" // *SUPER Interessante*. São Paulo: Editora Abril, 1997.
- Арутюнова (1988): Арутюнова, Н. Д. *Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт*. Москва: Hayka, 1988.
- Бакърджиева (2011): Бакърджиева, М. „Манипулация в пропагандата, рекламата и публик рилейшънс (Накъде отиват ценносстите)“ // *Научни*

- трудове на Русенския университет – 2011, том 50, серия 5.2, с. 88 – 92.*
<http://conf.uniruse.bg/bg/docs/cp11/5.2/5.2-13.pdf> 10.06.2019.
- Бози (1994): Bosi, A. *História Concisa da Literatura Brasileira*. 2ª edição. São Paulo: Cultrix, 1994.
- Боксер (2002): Boxer, C. R. *O Império Marítimo Português (1415 – 1825)*. São Paulo: Companhia das Letras, 2002.
- Бондико^в (2009): Бондико^в, В. *Манипулация и социална комуникация*. София: Сuela, 2009.
- Брага (2002): Braga, P. D. D. *João III*. Lisboa: Hugin, 2002.
https://pt.wikipedia.org/wiki/Jo%C3%A3o_III_de_Portugal 17.04.2017.
- Бремон (1999): Breton, P. *A manipulação da palavra*. São Paulo: Ed. Loyola, 1999.
- Бремон (2012): Breton, P. "Como convencer? Da comunicação argumentativa à manipulação". Tradução de Flávia Sílvia e Moisáes Olímpio Ferreira // *EID&A – Revista Integrada em Discurso e Argumentação*, Ilhéus, No. 3, nov. 2012, pp. 117 – 132.
https://www.academia.edu/6860346/BRETON_Philippe._Como_convencer_Da_comunica%C3%A7%C3%A3o_argumentativa_%C3%A0_manipula%C3%A7%C3%A3o._Trad._FI%C3%A1via_S%C3%ADvia_Machado_e_Mois%C3%A9s_Ol%C3%ADmpio-Ferreira._EID_and_A_-Revista_Eletr%C3%B4nica_de_Estudos_Integrados_em_Discurso_e_Argumenta%C3%A7%C3%A3o_Ilh%C3%A9us_n._3_p._117-132_nov.2012 26.06.2019.
- Буески (1984): Buescu, M. L. C. "A língua portuguesa, espaço de comunicação" // *Biblioteca Breve*, Vol. 85, Instituto de Cultura e Língua Portuguesa, Ministério de Educação, 1984.
- Буески (1996): Buescu, A. I. *João de Barros: Humanismo, Mercância e Celebração Imperial*. // *Oceanos*, No. 27, Julho/Setembro 1996, Lisboa, Comissão Geral para as Comemorações dos Descobrimentos Portugueses.
- Ван Дейк (2006): van Dijk, T. "Discurso y manipulación: Discusión teórica y algunas aplicaciones" // *Revista Signos*, España, 2006, 39 (60), pp. 49 – 74.
- Ван Емерен и Громендорст (2004): van Eemeren, F. H., R. Grootendorst. *A Systhematic Theory of Argumentation. The Pragma-Dialectical Approach*. Cambridge: Cambridge University Press, UK, 2004.
- Варнаген (1898): Varnhagen, F. A. "Diário da Navegação de Pero Lopes de Sousa" // *Collection on Portugal*. Harvard College Library, 1898.
- Вашконселуш (1911 – 1913): Vasconcelos, C. M. *Lições de Filologia Portuguesa*. Lisboa: Dinalivro, Lda, 1911 – 1913, pp. 125 – 145.
- Волф (1986): Вольф, Е. М. „Оценочное значение и соотношение признаков „хорошо” / „плохо” // *Вопросы языкоznания*, № 5, Москва, Издательство „Hayka”, 1986, с. 98 – 106.
- Воробьев (1997): Воробьев, В. *Лингвокультурология: теория и методы*. Москва: Издательство Российского университета дружбы народов, 1997.

- Вучева (2006): Вучева, Е. *Един интегрален модел на речта: равнища, единици и категории. Поглед към лингвистиката на речта*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2006.
- Гарсия (1999): Garcia, J. M. *Breve História dos Descobrimentos e Expansão de Portugal*. Lisboa: Editorial Presença, 1999.
- Геберм (2013): Геберм, А. „Лингвистика картины мира и национальный характер в языке“ // *Лингвистическая культурология в поисках „этнической ментальности“* (сост. А. В. Павлова). Санкт-Петербург: Anthology Publisher, 2013, с. 316 – 338.
- Дзюба (2016): Дзюба, Е. В. *Лингвокогнитивная категоризация действительности в русском языковом сознании*. Екатеринбург: Уральский государственный педагогический университет, Научная библиотека, 2015. <<https://www.twirpx.com/file/2197504>> 20.11.2020.
- Диас (1990): Диас, М. Н. “A Expansão Europeia e o Descobrimento do Brasil” // *Brasil em perspectiva* (org. C. G. Mota). Rio de Janeiro: Bertrand Brasil, 1990.
- Дионизио (1991): Dionísio, S. *Guia de Portugal – Vol. 1. Generalidades. Lisboa e arredores*. Fundação Calouste Gulbenkian. Coimbra: Gráfica de Coimbra, Lda., 1991.
- Димитрова (1984): Димитрова, Ст. *Текст и подтекст*. София: Наука и изкуство, 1984.
- Димитрова (1995): Димитрова, Ст. „Проблеми на значението и текстови категории“ // *Лингвистика на текста*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 1995, с. 9 – 46.
- Димитрова (1999): Димитрова, Ст. *Езикова демагогия*. София: Наука и изкуство, 1999.
- Димитрова (2009): Димитрова, Ст. *Лингвистична прагматика*. София: Изд. „Велес“, 2009.
- Добрева и Савова (2000): Добрева, Е., Ив. Савова. *Текстолингвистика*. Шумен: УИ „Enuckon Константин Преславски“, 2000.
- Досев (2014): Досев, Вл. „Социални, когнитивни и дискурсивни особености на медийната манипулация“ // *Реторика и комуникации (A Peer Reviewed Scientific Journal)*. <<http://rhetoric.bg/%d0%b2%d0%bb%d0%b0%d0%b4%d0%b8%d0%bc%d0%b8%d1%80-%d0%b4%d0%be%d1%81%d0%b5%d0%b2-%d1%81%d0%be%d1%86%d0%b8%d0%b0%d0%bb%d0%bd%d0%b8-%d0%ba%d0%be%d0%b3%d0%bd%d0%b8%d1%82%d0%b8%d0%b2%d0%bd%d0%b8-%d0%b8>> 4.11.2020.
- Енциклопедия Британика (2020): *Encyclopædia Britannica, Inc.* 2020. <<https://www.britannica.com/biography/Martin-Alonso-Pinzon>> 04.12.2020.
- ЗКД (1560): *Закон за копринените грехи, техния вид и хората, които имат право да ги обличат (Lei sobre os vestidos de seda, e feitio deles e das*

pessoas que os podem trazer). Biblioteca Nacional de Lisboa, reservados, códice 3309, fólios 41 – 42.

<<http://trajes.no.sapo.pt/LegislacaoVestuario.secXV.XVI.htm>> 24.05.2015.

Ибраймов (2014): Ибраймов, М. „Някои основни понятия в аргументативния гукups“ // *Реторика и комуникация (A Peer Reviewed Scientific Journal)*.
<http://rhetoric.bg/> 05.05.2020.

Илиев (2003): Илиев, Вл. *Общуването. Същност, динамика и развитие*. София: Леге артис, 2003.

Кабрал (1915): Cabral, F. A. da Costa. *Dom João II e a Renascença Portuguêsa*. Lisboa: Torres. 1915.

Каргозо (2009): Cardoso, E. A. "A Poesia: escolha lexical e expressividade" // *Modelos de análise linguística*. São Paulo: Editora Contexto, 2009, pp. 67 – 72

Kacmro (1999): Castro, S. "Literatura de Testemunho (Cronistas e viajantes portugueses e estrangeiros no Brasil dos séculos XVI e XVII)" // *História da Literatura Brasileira* (dir. Sílvio Castro), vol. 1. Lisboa: Publicações Alfa, 1999.

Киркова (2012): Киркова, В. „Бразилецът на Камиия в отреденото му дескриптивно пространство – фактори, обуславящи изграждането на информативно-текстовия свидетелски първообраз на индианеца“ // Девета конференция на млади учени от ФКНФ (май 2012). София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2012, с. 204 – 212.

Kuc (2016): Kiss, J. *Cará ou Inhame?* Arquivado em 2 de março de 2016, no Wayback Machine. Sítio web do Globo Rural, acessado em 2016-02-21. <<https://pt.wikipedia.org/wiki/Inhame>> 17.09.2020.

Kocma (1990): Costa, J. C. "Prefácio" // *Brasil em Perspectiva* (org. C. G. Mota). Rio de Janeiro: Bertrand Brasil, 1990.

Красных (2002): Красных, В. В. Этнопсихолингвистика и лингвокультурология. Москва: Гноис, 2002.

Крейгхег и Немероф (2008): Крейгхег, У. Е., Ч. Б. Немероф. *Енциклопедия по психология и поведенческа наука* (ред. Л. Андреева, Хр. Гъркова). София: Наука и изкуство, 2008.

Лопес Алонсо (2014): López Alonso, C. *El análisis del discurso*. Madrid: Editorial Síntesis. 2014. pp. 214 – 229.

Aykac (1999): Lucas, F. "Génese da Identidade Cultural do Brasil (Elementos europeus, indígenas e africanos presentes na mitologia cultural do Brasil)" // *História da Literatura Brasileira* (dir. Sílvio Castro), vol. 1. Lisboa: Publicações Alfa. 1999.

- Лучинина (2004): Лучинина, Е. Н. „Лингвокультурология в системе гуманитарного знания“ // *Критика и семиотика*, Тверской государственный университет, Вып. 7, 2004, с. 238 – 243.
- Мавродиева (2013): Мавродиева, И. *Реторика и пъблък рилейшънс*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2013.
- Мангачева (2012): Мангачева, Д. *Диалогичното единство подканата-отговор, по материал от португалския език*. София: Изток-Занаг, 2012.
- Мангачева (2017): Мангачева, Д. „Аргументацията като отказ за съдействие“ // *Годишник на НБУ*, т. 3. Юбилейно издание В чест на 70-ата годишнина на проф. Павлина Стефанова д.н. София 2017 (ред. колегия: проф. Мария Грозева д.н., гл. ас. д-р Магдалена Караджункова, гл. ас. д-р Мария Спасова, съст.: гл. ас. д-р Мария Спасова). София: Издателство на Нов български университет, 2017, с. 180 – 192.
- Маркеш (2015): Marques, Fr. *A diferença entre nudez e ,estar nu' na Grécia Antiga*, Euronews, 2015.
<http://pt.euronews.com/2015/04/01/a-diferenca-entre-nudez-e-estar-nu-na-grecia-antiga> 01.03.2018.
- Маслова (2001): Маслова, В. *Лингвокультурология*. Москва: Издательский центр „Академия“, 2001.
https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/maslova/index.php 26.11.2020.
- Менезес (2007): Menezes, A. D. *O português que nos pariu*. Porto: Civilização editora, 2007.
- Мендеш (1993): Mendes, A. R. "A Vida Cultural: História de Portugal" // *Alvorecer da Modernidade*. Vol. 3. Lisboa: Ed. Estampa, 1993.
- Мехрабиан (1972): Mehrabian, A. *Nonverbal communication*. Chicago: Aldine-Atherton, 1972.
- Милев, Николов, Брамков (1978): Милев, Ал., Б. Николов, Й. Брамков. *Речник на чуждите думи в българския език*. София: Наука и изкуство, 1978.
- Мойзес (1971): Moisés, M. *A Literatura Brasileira através dos Textos*. São Paulo: Cultrix, 1971.
- Мома (1990): Mota, C. G. "Nota Introdutória" // *Brasil em Perspectiva* (org. C. G. Mota). 8ª edição. Rio de Janeiro: Bertrand Brasil, 1990.
- Новикова и Черемисина (2000): Новикова, Н. С., Н. В. Черемисина. „Многомирье в реалии и общая типология языковых картин мира“ // *Филологические науки*, 2000, № 1, с. 40 – 50.
- Оланда (1959): Holanda, S. B. *Visão do Paraíso*. Rio de Janeiro: José Olímpio, 1959.
- Павлова (2013): Павлова, А. В. *От лингвистики к мифу: Лингвистическая культурапология в поисках „этнической ментальности“*. Санкт Петербург: Антология, 2013.
- Паркър (2000): Parker, G. *The Grand Strategy of Philip II*, Wiltshire. Redwood Books, 2000. <https://www.amazon.com/Grand-Strategy-Philip-II/dp/0300082738#reader_0300082738> British Library, 18.09.2018.

% d 0 % b 8 - % d 0 % b 5 % d 0 % b 7 % d 0 % b 8 % d 0 % b a % d 0 % b e % d - 0 % b 2 % d 0 % b 8 % d 1 % 8 2 % d 0 % b 5 - % d 1 % 8 0 % d 0 % b 5 % d 0 % - b3%
[d0%b8%d1%81](#)> 06.06.2019.

Тодоров (2010): Тодоров, Цв. *Завладяването на Америка. Въпросът за другия*. София: Изг. „Изток-Запад“, 2010.

Тонини (1999): Tonini, G. “Literatura de Testemunho” (Cronistas e viajantes portugueses e estrangeiros no Brasil dos séculos XVI e XVII) // *História da Literatura Brasileira* (dir. Sílvio Castro), vol. 1. Lisboa: Publicações Alfa, 1999.

Уфимцева (1990): Уфимцева, Н. В. „Мотивация в речевом воздействии: проблемы и концепции“ // *Оптимизация речевого воздействия* (отв. ред. Р. Г. Комов). Москва: Hayka, 1990, с. 56 – 68.

Фарж (2011): Farge, A. *Lugares para a História // Des lieux par l'histoire*. Belo Horizonte: Autêntica Editora, 2011.

Фигейредо (2010): Figueiredo, A. D. “Revisão da Literatura e Sistematização do Conhecimento” // *Colecção Nova Cidine 3*. Porto: Porto Editora, 2010.

Филева, Димова, Петров (2017): Филева, А., Р. Димова, В. П. Петров. *Голото мъжко тяло*. София: СГХГ, 2017.

Хайров (2003): Хайров, Ш. „Славянская лингвистическая имагология сегодня: „образы языка“ способы их сопряжения с ментальностью и культурой“ // *XIIIth International Congress of Slavists*. Lubljana, 2003.

Цвемкова (2009): Цвемкова, М. „Всяка комуникация е и манипулация“ // *Медии и обществени комуникации*, № 3, септ. 2009.
[<http://media-journal.info/?p=item&aid=68>](#) 06.06.2019.

Чалдини (2005): Чалдини, Р. *Влиянието. Психология на убеждаването. Как да получаваме съгласието на другите и да се противопоставяме на чуждото влияние*. София: Изток-Запад, 2005.

Чергова (2014): Чергова, В. „Езикови средстva в служба на манипулацията“ // *Отвъд думите – юбилеен сборник по случай 70-годишнината на Рафаел Алварадо*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2014.

Шародо (2007): Charaudeau, P. “De l’argumentation entre les visées d’influence de la situation de communication” // *ARGUMENTATION, MANIPULATION, PERSUASION (Actes du Colloque organisé par le Laboratoire de Recherches en Langues et Littératures Romanes, Études Basques, Espace Caraïbe de l’université de Pau et des Pays de l’Adour Pau, du 31 mars au 2 avril 2005)*. Ed. Christian Boix. Paris: L’Harmattan, 2007, pp. 13 – 35.

Шаховски (1994): Шаховский, В. И. „Типы значений эмотивной лексики“ // *Вопросы языкоznания*, № 1, Москва, Институт русского языка им. В. В. Виноградова РАН, 1994, с. 20 – 25.
[<http://vja.ruslang.ru/ru/archive/1994-1/20-25>](#) 06.11.2020.

Яковлева (1994): Яковлева, Е. *Фрагменты русской языковой картины мира (модели пространства, времени и восприятия)*. Москва: Издательский дом ЯСК, ГИОЗИС, 1994.

[<http://www.ozon.ru/context/detail/id/28334757/>](#) 23.10.2018.

ДОПЪЛНИТЕЛНА ЛИТЕРАТУРА

- Алварес, Мартиш, Монтеагудо, Рамош (2013): Álvarez, R., A. M. Martins, H. Monteagudo, M. A. Ramos. *Ao sabor do texto: Estudos dedicados a Ivo Castro*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega, Universidade de Santiago de Compostela, 2013.
- Алефиренко (2016): Алефиренко, Н. Ф. *Лингвокультурология: ценностно-смысловое пространство языка*. Москва: Флинта-Найка, 2016.
[<http://universalinternetlibrary.ru/book/28897/ogl.shtml>](http://universalinternetlibrary.ru/book/28897/ogl.shtml) 04.05.2019.
- Anscombe и Ducrot (1976): Anscombe, M. Jean-Claude, M. O. Ducrot. "L'argumentation dans la langue" // *Langages*, 10e année, 1976, n° 42, pp. 5 – 27.
- Бикъртън (2009): Bickerton, D. *Adam's Tongue: How Humans Made Language, How Language Made Humans*. New York: Hill and Wang, A division of Farrar, Straus and Giroux, 2009.
- Блакар (2017): Blakar, R. "Language as a means of social power: Theoretical-empirical explorations of language and language use as embedded in a social matrix" // *Pragmalinguistics*, Vol. 1, Berlin/Munich/Boston, Walter de Gruyter GmbH, 2017, pp. 131 – 170.
[<https://www.degruyter.com/view/book/9783110815689/10.1515/9783110815689-007.xml>](https://www.degruyter.com/view/book/9783110815689/10.1515/9783110815689-007.xml) 30.11.2020.
- Боксер (1981): Boxer, C. R. *A Igreja e a Expansão Ibérica (1440 – 1770)*. Lisboa: Edições 70, 1981.
- Будон (2012): Будон, Р. *Социологията като наука*. София: Изток-Запад, 2012.
- Вайсгебер (2004): Вайсгебер, Й. Л. *Родной язык и формирование духа*. Москва: Егумориал УРСС, 2004.
- Van Dijk (2012): van Dijk, T. *Discurso e Contexto (Uma Abordagem Sociocognitiva)*. São Paulo: Editora Contexto, 2012.
- Вежбицка (1999): Вежбицкая, А. „Понимание культур через посредство ключевых слов“ // *Семантические универсалии и описание языков* (пер.

- с англ. А. Д. Шмелева под ред. Т. В. Булыгиной). Москва: Языки русской культуры, 1999, с. 263 – 305.
- <<https://www.twirpx.com/file/58792>> 20.11.2020.
- Войнов и Милев (1971): Войнов, М., А. Милев. *Латинско-български речник*. Второ преработено и допълнено издание. София: Наука и изкуство, 1971.
- Вучева (2014): Vucheva, E. *Estilística del español actual. Teoría y práctica del estilo*. Valencia: Tirant humanidades, 2014.
- Вучева (2018): Вучева, Е. „Концептуалната картина на свeta през призмата на някои разговорни устойчиви словосъчетания (испански език – български език)“ // Годишник на департамент „Чужди езици и култури“, т. 1. Юбилейно издание в чест на 70-ата годишнина на проф. Мария Грозева, д.н. София: Издателство на Нов български университет, 2018, с. 150 – 162.
- Гецов (2009): Гецов, А. *По следите на скрития смисъл (Предпоставки и инструменти за скрито манипулативно въздействие в дискурса на българската популярна преса)*. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2009.
- Гецов (2011): Гецов, А. *Комуникативни стратегии и манипулация*. Велико Търново: Фабер, 2011.
- Гибс-младши (2010): Gibbs, Jr. R. W. "Stability and variability in linguistic pragmatics" // *Pragmatics and Society*, N 1:1. John Benjamins Publishing Company, 2010, pp. 32 – 49.
- Годиньо (1963): Godinho, V. M. *Os Descobrimentos e a Economia Mundial. Vol. I*. Lisboa: Arcádia, 1963.
- Годиньо (1990): Godinho, V. M. *Mito e mercadoria, utopia e prática de navegar: Séculos XIII-XVIII*. Algés: Difusão Editorial SA, 1990.
- Гулига (1985): Гулига, А. В. „Философская антропология Вильгельма фон Гумбольдта“ // Вопросы философии. Москва: Наука, 1985.
- Данилевска (2007): Данилевская, Н. В. „Познавательный интердискурс как оражение динамики научной картины мира“ // „Това чудо – езикът“ (Изследвания в чест на проф. д-р Живко Бояджиев). София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2007.
- Даниленко (2010): Даниленко, В. П. *Вильгельм фон Гумбольдт и неогумбольдтианство*. Москва: Книжный дом „ЛИБРОКОМ“, 2010.
- Джордан (2006): Jourdan, C. Tuite K. *Language, Culture, and Society, Key Topics in Linguistic Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Димитрова (1989): Димитрова, Ст. *Лингвистична относителност*. София: Наука и изкуство, 1989.
- Димитрова (2004): Димитрова, Ст. *Език и манталитет. Към въпроса за методологията на изследването*. София: Военно издателство, 2004.
- Дичев (2016): Дичев, И. *Културата като дистанция, единадесет есета по културна антропология*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2016.

- Доценко (1997): Dotsenko, E. *Psychology of Manipulation: Phenomena, Mechanisms and Protection*. Moscow: Chero Publishing, 1997.
- Дуранти (1997): Duranti, A. *Linguistic Anthropology*. Cambridge: University Press, 1997.
- Евърет (2012): Everett, D. *Language: The Cultural Tool*. New York: Pantheon Books, 2012.
- Eko (1997): Eco, U. *Como se faz uma tese em ciências humanas*. Lisboa: Editorial Presença, 1997.
- Жил, Кардозо, Конге (2009): Gil, B. D., E. de A. Cardoso, V. G. Condé. *Modelos de análise linguística*. São Paulo: Editora Contexto, 2009.
- Камара (2007): Câmara, Jr. J. M. *Dicionário de Linguística e Gramática* (Referente à Língua Portuguesa). São Paulo: Editora Vozes, Petrópolis, 2007.
- Кандуго (1981): Candido, A. *Formação da Literatura Brasileira*. Vol. 1. Belo Horizonte: Ed. Itatiaia, Lda., 1981.
- Кандуго и Касмело (1973): Candido, A., J. A. Castello. *Presença da Literatura Brasileira*. Vol. 1. São Paulo: Ed. Difusão Europeia do Livro, 1973.
- Кара-Мурза (2005): Кара-Мурза, С. *Манипуляция сознанием*. Москва: Эксмо, 2005.
https://socioline.ru/files/5/52/kara-murza_s._-_manipulyaciya_soznaniem_politicheskii_bestseller_-_2005.pdf 21.05.2020.
- Караулов (2010): Караулов, Ю. Н. *Русский язык и языковая личность*. Изд. 7-е. Москва: Издательство АКИ, 2010.
file:///C:/Users/Toshiba/Downloads/yazykovaya_lichnost.pdf 03.02.2021.
- Кардозо, Аларкао, Селоруко (2010): Cardoso T., I. Alarcão, J. A. Celorico. *Revisão da Literatura e sistematização do conhecimento*. Porto: Porto Editora, 2010.
- Кашро (1991): Castro, I. *Curso da História da Língua Portuguesa*. Lisboa: Universidade Aberta, 1991.
- Кирилова (2017): Кирилова, Й. „Концепт и езикова картина на света“ // *Български език*, 2017, № 1, с. 68 – 79.
- Кимова (2012): Кимова, М. *Любовта към словото. За изворите на науката за езика. От древността до края на Ренесанса*. София: Колибри, 2012.
- Колшански (1984): Колшанский, Г. В. *Коммуникативная функция и структура языка*. Москва: Hayka, 1984.
- Косеруи (1987): Coseriu, E. *O Homem e a Sua Linguagem: Estudos de teoria e metodologia linguística*. Rio de Janeiro: Presença, 1987.
- Косеруи (2007): Coseriu, E. *Linguística del texto: Introducción a la hermenéutica del sentido*. Madrid: Arco/Libros, S. L., 2007.
- Куня (1986): Cunha, M. C. *Antropologia do Brasil – Mito, História e Etnicidade*. São Paulo: Brasiliense/Edusp, 1986.
- Левин (1992): Левин, Ю. „Истина в гукурсе“ // Журнал „Новый круг“, Киев, 1992, № 2.
http://lpcs.math.msu.su/~uspensky/journals/siio/34/34_07_LEVIN.pdf 14.05.2020.

- Лестиен (2009): Lestienne, C. *Uma História da Linguagem*. Lisboa: Edições Texto & Grafia, Lda., 2009.
- Лиївіс (1930): Leavis, F. R. *Mass Civilisation and Minority Culture*. Cambridge: Minority Press, 1930, pp. 3 – 30.
- Манолова (1993): Манолова, А. *Кратък речник на българската езиковоедска терминология*. София: Издателство на БАН, 1993.
- Оливеира (1958): Oliveira, P. M. *História eclesiástica de Portugal*. 3^a ed. Lisboa: União Gráfica, 1958.
- Почепцов (1987): Pocheptsov, G. *Communicative Aspects of Semantics*. Kiev: High School Publishing, 1987.
- Родригеш (2012): Rodrigues, A. F. *Como elaborar citações e notas de rodapé*. São Paulo: Humanitas editora, 2012.
- Родригеш (2013): Rodrigues, A. F. *Como elaborar artigos*. São Paulo: Humanitas editora, 2013.
- Родригеш (2013): Rodrigues, A. F. *Como elaborar e apresentar monografias*. São Paulo: Humanitas editora, 2013.
- Роза (1954): Rosa, H. *Os Jesuítas: de sua origem aos nossos dias*. Petrópolis: Vozes, 1954.
- Самин (2006): Самин, Д. К. „Лингвистическая теория Гумбольдта“ // 100 великих научных открытий. Москва: Вече, 2006.
- Сараїва (1978): Saraiva, J. H. *História Concisa de Portugal*. Lisboa: Publicações Europa-América, 1978.
- Слобин и Грийн (1976): Slobin, D., J. Greene. *Psycholinguistics*. Moscow: Progress Publishing, 1976.
- Спербер (1996): Sperber, D. *Explaining Culture, A Naturalistic Approach*. Oxford: Blackwell Publishing, 1996.
- Тарасов (1990): Tarasov, E. *Linguistic Manipulation: Methodology and Theory, Optimization of linguistic manipulation*. Moscow: University Press, 1990.
- Тодоров и Дюкро (1991): Tododrov, Tzv., O. Ducrot. *Dicionário das Ciências da Linguagem*. Lisboa: Dom Quixote, 1991.
- Томас (1995): Thomas, J. *Meaning in Interaction. An Introduction to Pragmatics*. London: Pearson Education, 1995.
- Уорф (2012): Whorf, B. L. *Language, thought and reality: Selected writings of Benjamin Lee Whorf*. Ed. John B. Carroll, 2012.
<https://books.google.ru/books?id=zZv6AQAAQBAJ&printsec=frontcover&dq=Language,+thought+and+reality:+Selected+writings+of+Benjamin+Lee+Whorf.+Ed.+John+B.+Carroll.&hl=ru&sa=X&ei=79hyU_LblqT64QTTr4Ew&ved=0CC4Q6AEwAA#v=onepage&q=Language%2C%20thought%20and%20reality%3A%20Selected%20writings%20of%20Benjamin%20Lee%20Whorf.%20Ed.%20John%20B.%20Carroll.&f=false> 16.06.2019.
- Фарако и Мойра (1995): Faraco, C. E., F. M. Moura. *Literatura Brasileira*. São Paulo: Ed. Ática, 1995.

- Фероня, Беменкур, Лоуреiro (1993): Ferronha A. L., M. Bettencourt, R. Loureiro. *A Fauna Exótica dos Descobrimentos*. Lisboa: Edição ELO, 1993.
- Фуко (2019): Foucault, M. 32 Livros de Michel Foucault em PDF, 2019. <<https://ayrtonbecalle.com/colecao-educadores-dominio-publicomec-62-livros-em-pdf/14-2/livros-de-filosofia-pdf/32-livros-de-michel-foucault-em-pdf/>> 04.05.2019.
- Юнг (2016): Юнг, К. Г. *Архетиповете и колективното несъзнавано*. Плевен: Азът Артмис, 2016.
- Якобсон (1960): Jakobson, R. "Linguistics and Poetics" // *Style in Language*. Ed. T. A. Sebeok. Cambridge: MIT Press, 1960, pp. 350 – 377.

ЕКСЦЕРПИРАНИ ИЗТОЧНИЦИ⁵²

- Анонимен моряк (1500): Anônimo, Piloto, *Relação do piloto anônimo*, 1999 (1500).
<<http://www.culturatura.com.br/dochist/Rela%C3%A7%C3%A3o%20do%20Piloto%20Anônimo.pdf>> 20.09.2017.
- Анишема (1585): Anchieta, J. "Informação da Província do Brasil para Nosso Padre, 1585" // *Cartas, informações, fragmentos históricos e sermões (1554 – 1594)*, Civilização Brasileira S. A. Rio de Janeiro: Biblioteca Nacional de Portugal, 1933 (1585), pp. 434 – 435.
<<http://purl.pt/155/3/>> (Biblioteca Nacional Digital) 30.04.2018.
- Веспучи (1504): Vespucci A. *Mundus Novus*, 1916 (1504).
<<http://www.ebooksdownloads.xyz/search/mundus-novus-americus>> 24.05.2019.
- Гандаво (1570): Gândavo, P. de M. *Tratado da Terra do Brasil*. Belo Horizonte: Itatiaia, 1980 (1570). <http://www.educadores.diaadia.pr.gov.br/arquivos/File/2010/literatura/obras_completas_literatura_brasileira_e_portuguesa/PEROMGANDAVO/SANTACRUZ/SANTACRUZ.PDF> 16.12.2019.
- Гандаво (1576): Gândavo, P. de M. *História da Província Santa Cruz*. Belo Horizonte: Itatiaia, 1980 (1576).
<http://www.educadores.diaadia.pr.gov.br/arquivos/File/2010/literatura/obras_completas_literatura_brasileira_e_portuguesa/PEROMGANDAVO/SANTACRUZ/SANTACRUZ.PDF> 16.12.2019.
- Каминя (1500): Caminha, P. *Carta de Pero Vaz de Caminha*. Biblioteca Digital do Estudante Brasileiro, 1963 (1500).
<http://www.dominiopublico.gov.br/pesquisa/DetalheObraForm.do?select_action=&co_obra=2003> 07.05.2015.

---

⁵² В списъка с ексцерпирани източници е посочена годината на оригиналния документ, както и годината на ползвания публикуван текст.

- Λερу (1578): Léry, J. de, *Viagem à Terra do Brasil*, 1961 (1578).
<<http://fortalezas.org/midias/arquivos/1713.pdf>> 24.05.2019.
- Λонеш ге Соуза (1530 – 1532): Sousa, P. Lopes de. *Diário de navegação – Pero Lopes e a expedição de Martim Afonso de Sousa*, 2011 (1530 – 1532).
<<https://terceironome.com.br/diario-de-navegacao>> 30.04.2018.
- Мешре Жоао (1500): Mestre João. *Os três únicos testemunhos do descobrimento do Brasil*. Ministério da Cultura, Fundação Biblioteca Nacional, Departamento Nacional do Livro. Rio de Janeiro: Lacerda Editores, 1999 (1500).
<<http://www.culturatura.com.br/dochist/Carta%20de%20Mestre%20João%20Faras.pdf>> 26.09.2017;
<[https://archive.org/stream/novascartasjesui00leit#page/n7\(mode/2up](https://archive.org/stream/novascartasjesui00leit#page/n7(mode/2up)> 26.09.2017.
- Нобрега (1549): Nóbrega, M. *Cartas do Brasil 1549 – 1560*. Publicações da Academia Brasileira de História, Cartas Jesuíticas, Rio de Janeiro, in Biblioteca Brasiliana Digital Guita e José Mindlin, USP. São Paulo: Fapesp, 2008 – 2010 (1549).
<[http://www.brasiliana.usp.br/bbd/handle/1918/00381610#page/78\(mode/1up](http://www.brasiliana.usp.br/bbd/handle/1918/00381610#page/78(mode/1up)> 14.04.2017.
- Нобрега (1555): Nóbrega, M. "Carta a Santo Inácio de Loiola" // *Novas Cartas Jesuíticas: de Nóbrega a Vieira* (coord. Serafim Leite S. I.). Brasiliana, Biblioteca Pedagógica Brasileira. São Paulo: Edições da Companhia Editora Nacional, 1940 (1555).
<[https://archive.org/stream/novascartasjesui00leit#page/n7\(mode/2up](https://archive.org/stream/novascartasjesui00leit#page/n7(mode/2up)> 26.09.2017.
- Нобрега (1558): Nóbrega, M. "Apontamento de coisas do Brasil" // *Novas Cartas Jesuíticas: de Nóbrega a Vieira* (coord. Serafim Leite S. I.). Brasiliana, Biblioteca Pedagógica Brasileira. São Paulo: Edições da Companhia Editora Nacional, 1940 (1558).
<[https://archive.org/stream/novascartasjesui00leit#page/n7\(mode/2up](https://archive.org/stream/novascartasjesui00leit#page/n7(mode/2up)> 26.09.2017.
- Coapeu ge Coyza (1587): Sousa, G. Soares de. *Tratado descriptivo do Brasil em 1587*. Biblioteca digital desenvolvida em software livre, Ministério da Educação do Brasil, 2004 (1587).
<http://www.dominiopublico.gov.br/pesquisa/DetalheObraForm.do?select_action=&co_obra=38095> 19.09.2017;
<<http://www.dominiopublico.gov.br/download/texto/me003015.pdf>> 19.09.2017.
- TeBe (1575): Thévet, A. *Le Brésil et les Brésiliens. Les Français en Amérique pendant la deuxième moitié du XVI siècle (La cosmographie universelle, Histoire de deux voyages par lui faits aux Indes australes et occidentales, Le grand insulaire et pilotage)*, choix de textes et notes par Suzanne Lussagnet. Paris: Presses Universitaires de France, 1953 (1575).
<https://www.persee.fr/doc/hispa_0007-4640_1954_num_56_1_3392_t1_0206_0000_5> 4.12.2020.

Щаден (1557): Staden, H. *The True Story of his Captivity* (translated by Malcolm Letts, with an introduction and notes). New York: George Routledge and Sons, 1928 (1557).

<<https://ehrafworldcultures.yale.edu/ehrafe/citation.do?method=citation&forward=browseAuthorsFullContext&id=so09-001>> 24.05.2019.

ВЕРА КИРКОВА

ОТНОСНО

ГОЛИЯ БРАЗИЛСКИ ИНДИАНЕЦ

**ПОЗОВАВАНЕТО НА ГОЛОТА НА БРАЗИЛСКИЯ ИНДИАНЕЦ
КАТО МАНИПУЛАТИВНА ТЕХНИКА НА ПОРТУГАЛСКАТА
КОЛОНИЗАТОРСКА ПОЛИТИКА В БРАЗИЛИЯ ПРЕЗ XVI ВЕК**

(По португалски свидетелски информативни текстове от XVI век)

**Българска
Първо издание**

Рецензенти: *проф. д.ф.н. г-р хон. к. Стефана Димитрова*
проф. д.ф.н. Евгения Вучева-Йорданова
проф. д.ист.н. Щелиян Щерионов
проф. г-р Даниела Кох-Кожухарова
доц. г-р Донка Мангачева

Редактор Мила Вълкова
Художник София Попйорданова
Графичен дизайнер Елисавета Илчева

**Формат 70 × 100/16
Печатни коли 12,50**

**Печатница на Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“
1113, София, ул. „Акад. Г. Бончев“, бл. 5**

www.press.bas.bg

ISBN 978-619-245-132-5

